

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

ISSN 2520-2294 (print)
ISSN 2709-5444 (online)

№ 11 (43) / 2020
3 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 11 (43)

3 том

Київ 2020

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019

Спеціальності:

051 Економіка

071 Облік і оподаткування

072 Фінанси, банківська справа та страхування

073 Менеджмент

075 Маркетинг

076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

241 Готельно-ресторанна справа

281 Публічне управління та адміністрування

292 Міжнародні економічні відносини

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2020

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2020

ISSN 2520-2294 = Internauka. Serii: Ekonomicheskie nauki (Kiev)/Mezhdunarodnyj nauchnyj žurnal "Internauka".
Serii: Ekonomicheskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Бардаш Сергій Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Безверхий Костянтин Вікторович — кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та оподаткування Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Белялов Талят Енверович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Гринько Алла Павлівна — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

Дмитренко Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Зось-Кіор Микола Валерійович — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

Ільїн Валерій Юрійович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Клочан В'ячеслав Васильович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

Красноручський Олексій Олександрович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

Курило Людмила Ізидорівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

Левицька Світлана Олексіївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Назаренко Інна Миколаївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

Олійник-Данн Олена Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Охріменко Ігор Віталійович — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Паска Ігор Миколайович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

Сопко Валерія Василівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Танклевська Наталія Станіславівна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

Тарасенко Ірина Олексіївна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Токар Володимир Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

Фоміна Олена Володимирівна — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ходжаян Аліна Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Horska Elena — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

№ 11 (43)
3 Т.

2020
листопад

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «ECONOMIC SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

- Віблій Петро Іванович, Папірник Соломія Євгеніївна**
АНАЛІЗ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН
ТА НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ 9
- Войтко Сергій Васильович, Бородінова Юлія Юріївна**
ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ
КРЕДИТНО-ФІНАНСОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ 16
- Згурська Оксана Михайлівна, Гавриш Оксана Миколаївна,
Капелюшна Тетяна Вікторівна, Мартиненко Марина Олександрівна**
ІТ-ПОСЛУГИ ЯК ОБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ 22

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

- Безверхий Костянтин Вікторович**
БІЗНЕС-МОДЕЛЬ В ІНТЕГРОВАНІЙ ЗВІТНОСТІ ЗАРУБІЖНИХ І ВІТЧИЗНЯНИХ
ПІДПРИЄМСТВ 31
- Краєвський Володимир Миколайович, Костенко Олександр Миколайович,
Борисенко Катерина Миколаївна, Дорошенко Марина Миколаївна**
МОРФОЛОГІЧНИЙ МЕТОД РОЗРОБКИ РІШЕНЬ З АКТИВІЗАЦІЇ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ 41
- Краєвський Володимир Миколайович, Костенко Олександр Миколайович,
Бурдега Катерина Олексіївна**
РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ: ФАКТОРНІ ПЕРЕДУМОВИ
ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ І АНАЛІЗУ 48
- Топоркова Олена Анатоліївна**
ОБЛІКОВА СИСТЕМА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВЧИХ
ЗМІН 55

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

- Войтович Наталія Володимирівна, Поляк Юлія Ярославівна**
ІННОВАЦІЙНІ МАРКЕТИНГОВІ ІНСТРУМЕНТИ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК 62

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Бондаренко Лідія Петрівна, Скіп Роксолана Андріївна
ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ОБЛІКОВОЇ СТАВКИ НБУ В МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ РЕГУЛЮВАННІ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 69

Бугай Надія Олександрівна, Скуратівська Анастасія Василівна
ВПРОВАДЖЕННЯ Е-ГРИВНІ ЯК ІННОВАЦІЙНОГО ПЛАТІЖНОГО ІНСТРУМЕНТУ 77

Козлов Вадим Петрович, Лещенко Інна Миколаївна
РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ ЯК ЦИФРОВОЇ ЕКОСИСТЕМИ 84

Короленко Ріта Вікторівна, Ухова Ірина Михайлівна
АНАЛІЗ СИСТЕМНО ВАЖЛИВИХ БАНКІВ УКРАЇНИ 90

Пікалюк Олена Андріївна, Коваленко Дмитро Іванович
ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ 99

CONTENTS

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

- Viblyi Petro, Papirnyk Solomiia**
ANALYSIS OF FOREIGN INVESTMENTS IN THE ECONOMY OF UKRAINE:
CURRENT SITUATION AND DIRECTIONS OF OPTIMIZATION 9
- Voitko Serhii, Borodinova Yuliia**
INTERACTION OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE WITH INTERNATIONAL CREDIT
AND FINANCIAL ORGANIZATIONS 16
- Zgurska Oksana, Gavrish Oksana, Kapelyushnaya Tatiana, Martynenko Maryna**
IT-SERVICES AS AN OBJECT OF INTERNATIONAL TRADE 22

ACCOUNTING AND TAXATION

- Bezverkhyi Kostiantyn**
BUSINESS MODEL IN INTEGRATED REPORTING OF FOREIGN AND DOMESTIC
ENTERPRISES 31
- Kraevsky Vladimir, Kostenko Aleksandr, Borisenko Katerina, Doroshenko Marina**
MORPHOLOGICAL METHOD FOR DEVELOPING SOLUTIONS FOR ENHANCING
SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF ENTERPRISES 41
- Kraevsky Vladimir, Kostenko Aleksandr, Burdega Ekaterina**
DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS: FACTOR PREREQUISITES
OF ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND ANALYSIS 48
- Toporkova Olena**
ACCOUNTING SYSTEM OF SMALL ENTERPRISES OF UKRAINE IN THE CONTEXT
OF LEGISLATIVE CHANGES 55

ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES

- Voytovych Nataliya, Polyak Yuliya**
INNOVATION AND MARKETING TOOLS THE MODERN AGRICULTURAL ENTERPRISES 62

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

- Bondarenko Lidiia, Skip Roksolana**
STUDY OF THE NBU'S DISCOUNT RATE ROLE IN THE MACROECONOMIC REGULATION
OF THE UKRAINIAN ECONOMY 69

Bugay Nadia, Skuratovskaya Anastasia INTRODUCTION OF THE E-HRYVNIA AS AN INNOVATIVE PAYMENT INSTRUMENT	77
Kozlov Vadym, Leshchenko Inna DEVELOPMENT OF THE BANKING SPHERE IN UKRAINE AS A DIGITAL ECOSYSTEM	84
Korolenko Rita, Ukhova Iryna ANALYSIS OF SYSTEMATICALLY IMPORTANT BANKS OF UKRAINE	90
Pikaliuk Olena, Kovalenko Dmitry IMPACT OF GOVERNMENT DEBT ON FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE	99

Віблій Петро Іванович

*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Національний університет «Львівська політехніка»*

Вибльий Пётр Иванович

*кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
Национальный университет «Львовская политехника»*

Viblyi Petro

*PhD, Associate Professor of the Department of Finance
Lviv Polytechnic National University*

Папірник Соломія Євгеніївна

*студентка кафедри фінансів
Національного університету «Львівська політехніка»*

Папирнык Соломия Евгениевна

*студентка кафедры финансов
Национального университета «Львовская политехника»*

Papirnyk Solomiia

*Student of the Department of Finance
National University «Lviv Polytechnic»*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6512

АНАЛІЗ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ

АНАЛИЗ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОНОМИКУ УКРАИНЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ ОПТИМИЗАЦИИ

ANALYSIS OF FOREIGN INVESTMENTS IN THE ECONOMY OF UKRAINE: CURRENT SITUATION AND DIRECTIONS OF OPTIMIZATION

Анотація. У статті проведено детальний аналіз іноземних інвестицій в економіку України, зокрема в розрізі видів, рекомендованих методологією складання платіжного балансу – прямих, портфельних та інших інвестицій. Виокремлено основні характеристики кожного виду інвестицій та виділено найбільш бажану форму з огляду на поточну економічну ситуацію в країні. Досліджено динаміку загального обсягу вкладень нерезидентів в Україну з наголосом на основні кризові періоди як у світовій, так і вітчизняній економіці. Особливу увагу приділено структурі вхідних інвестиційних потоків за ознакою країни надходження та співвідношенню вкладень з високо розвинутих країн і так званих офшорних зон. Розглянуто найбільш привабливі для нерезидентів галузі вітчизняного народного господарства, а також вплив розподілу загального обсягу інвестицій за видами економічної діяльності на позицію України в світовому економічному просторі. Особливу роль в даному дослідженні відведено аналізу позиції України в рейтингу «Doing Business», який складається Світовим Банком, характеризує простоту ведення бізнесу в тій чи іншій країні та є своєрідним орієнтиром для інвесторів. Проаналізовано основні досягнення України на шляху до зростання її інвестиційної привабливості та виділено невирішені досі проблеми. Наведено основні напрями для подальших структурних змін в контексті оптимізації інвестиційного клімату в Україні.

Ключові слова: іноземні інвестиції, офшорні зони, «Doing Business», інвестиційний клімат.

Аннотация. В статье проведено детальное исследование иностранных инвестиций в экономику Украины, в частности в разрезе видов, рекомендованных методологии составления платежного баланса – прямых, портфельных и прочих инвестиций. Представлены основные характеристики каждого вида инвестиций и выделено наиболее желаемую форму, учитывая текущую экономическую ситуацию в стране. Исследована динамика общего объема вложений нерезидентов в Украине с ударением на основные кризисные периоды как в мировой, так и отечественной экономике. Особое внимание уделено структуре входящих инвестиционных потоков по признаку страны поступления и соотношению вложений с высоко развитых и так называемых оффшорных зон. Рассмотрены наиболее привлекательные для нерезидентов области отечественного народного хозяйства, а также влияние распределения общего объема инвестиций по видам экономической деятельности на позицию Украины в мировом экономическом пространстве. Отдельную роль в данном исследовании отведено анализу позиции Украины в рейтинге «Doing Business», который складывается Всемирным Банком, характеризует простоту ведения бизнеса в той или иной стране и является своеобразным ориентиром для инвесторов. Проанализированы основные достижения Украины на пути к росту ее инвестиционной привлекательности и выделены нерешенные до сих пор проблемы. Приведены основные направления для дальнейших структурных изменений в контексте оптимизации инвестиционного климата в Украине.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, оффшорные зоны, «Doing Business», инвестиционный климат.

Summary. The article provides a detailed analysis of foreign investment in the economy of Ukraine, in particular in terms of types recommended by the methodology of the balance of payments – direct, portfolio and other investments. The main characteristics of each type of investment are highlighted and the most desirable form is highlighted given the current economic situation in the country. The dynamics of the total volume of investments of non-residents in Ukraine with an emphasis on the main crisis periods in both the world and domestic economy is studied. Particular attention is paid to the structure of incoming investment flows on the basis of the country of origin and the ratio of investments from highly developed countries and the so-called offshore zones. The most attractive sectors of the national economy for non-residents are named, and the impact of the distribution of total investments by types of economic activity on Ukraine's position in the world economic space is analyzed. A special role in this study is given to the analysis of Ukraine's position in the ranking of «Doing Business», which is compiled by the World Bank and is a kind of benchmark for investors. The main achievements of Ukraine on the way to the growth of its investment attractiveness are analyzed and the still unresolved problems are highlighted. The main directions for further structural changes in the context of optimizing the investment climate in Ukraine are presented.

Key words: foreign investment, offshore zones, «Doing Business», investment climate.

Вступ та Постановка проблеми. З перших років незалежності в Україні сформувався курс на перехід до ефективної економіки ринкового типу, характерною ознакою якої є інтеграція в світовий економічний простір, налагодження взаємозв'язків з високо розвинутими країнами з метою переймання їхнього досвіду. Гострою проблемою української економіки виступає нестача власних фінансових ресурсів для її ефективного розвитку, саме тому все актуальнішим стає питання залучення в Україну іноземних інвестицій, зокрема прямих, які є хорошою альтернативою нарощенню зовнішнього державного боргу. В цих умовах важливого значення набуває формування сприятливого інвестиційного клімату, який напряму впливає на інвестиційну привабливість країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, тема надходження іноземних інвестицій в економіку України користується широкою популярністю, зокрема з огляду на її важливість для подальшого ефективного розвитку країни на ринкових засадах. Дана проблема фігурує в працях таких вітчизняних науковців як Задоя А. О., Йосипенко О. А., Поліщук С. П. та інших [1; 2; 3]. Водночас при такому

значному обсягу досліджень даної тематики деякі аспекти залишаються відкритими, зокрема напрями активізації іноземного інвестування в економіку України, необхідність здійснення подальших реформ задля оптимізації інвестиційного клімату тощо.

Метою даної роботи є детальний аналіз сучасного стану іноземного інвестування в економіку України та визначення необхідних напрямів його оптимізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Іноземні інвестиції — це вкладення грошових коштів нерезидентами у вітчизняну економіку з метою реалізації інвестиційного проекту та отримання на цій основі прибутку. Як відомо, важливим документом, який характеризує відносини між резидентами та нерезидентами, є платіжний баланс. Якщо ж говорити про інвестиційні потоки, то вони відображаються у фінансовому рахунку, причому активи — це відплив капіталу з України, натомість пасиви — приплив капіталу в Україну. Згідно з методикою платіжного балансу, інвестиції поділяються на 3 види, а саме: прямі, портфельні та інші. Кожен з представлених видів має свої особливості,

переваги та недоліки. Так, прямі іноземні інвестиції в Україну — це інвестиції, які здійснюються методом участі нерезидента в статутному капіталі вітчизняного підприємства. На їх основі формуються підприємства з іноземними інвестиціями, підставою для визнання яких є частка іноземного капіталу в розмірі не менше 10% від загального капіталу суб'єкта господарювання. Якщо ж частка іноземного вкладника є меншою, ніж 10%, то можемо говорити про портфельні іноземні інвестиції, за допомогою яких іноземні інвестори фактично формують свій портфель цінних паперів. Відповідно, основну частку портфельних інвестицій складають кошти від купівлі нерезидентами цінних паперів, які перебувають в обігу на території України, причому як пайових, так і боргових. Третій вид — інші інвестиції — створюються при залученні кредитних коштів з-за корону, а також включають всі інші інвестиції, які не ввійшли до перших двох видів [4].

Для більш прикладного аналізування наведемо динаміку обсягів іноземних інвестицій в економіку України, зокрема в розрізі наведених видів, на рисунку 1.

Перше, що можна зауважити з наведеного рисунка — це відсутність чіткої динаміки щодо зростання чи спадання обсягів іноземних інвестицій. До того ж, неоднорідною є їх структура в різні роки. Якщо в 2007–2008 роках значно превалювала частка інших інвестицій, то в наступних періодах спостерігається перерозподіл часток, в тому числі за рахунок зменшення загального обсягу інвестицій. Цікаво, що в перших двох досліджуваних періодах обсяг іноземних інвестицій є найбільшим, хоча забезпечено це в основ-

ному нарощенням саме інших інвестицій. Помітно на обсягах інвестицій відображаються кризові періоди. Перший з них — це глобальна фінансово — економічна криза 2008–2009 років, внаслідок якої світ вступив в своєрідний стан рецесії. Відповідно, кожна країна зосереджувалася, перш за все, на відновленні внутрішньої економічної діяльності, віддаючи цьому завданню перевагу над здійсненням вкладень в економіки інших країн. Другий кризовий період для України — це 2014 рік, коли у зв'язку з невизначеною політичною ситуацією, економічним спадом та війною на сході країни її інвестиційна привабливість зазнала суттєвого зниження. Таким чином, іноземні інвестори не ризикували вкладати свої кошти в країну з невизначеною економічною та політичною ситуацією. Після такого падіння 2014–2015 років можна побачити поступове відновлення обсягів вкладень коштів нерезидентів в українську економіку. Однак перервалося це зростання вже у поточному 2020 році через небачену досі економічну кризу, спричинену поширенням коронавірусної інфекції. Варто зазначити, що у піврічному вимірі обсяг іноземних інвестицій у 2020 році фактично є найменшим за останні роки. Показово, що в наведені кризові періоди швидкими темпами зменшуються портфельні та інші інвестиції, адже їх по суті найлегше вивести. Натомість прямі іноземні інвестиції є дещо менш чутливими до кризових ситуацій, що зумовлено їхньою порівняно незначною гнучкістю. Прямі інвестори, які вклали кошти в статутний капітал суб'єктів господарювання на території України не мають змоги за першої необхідності вивести вкладені фінансові ресурси, тим паче при негативному розвитку подій в середині країни [3].

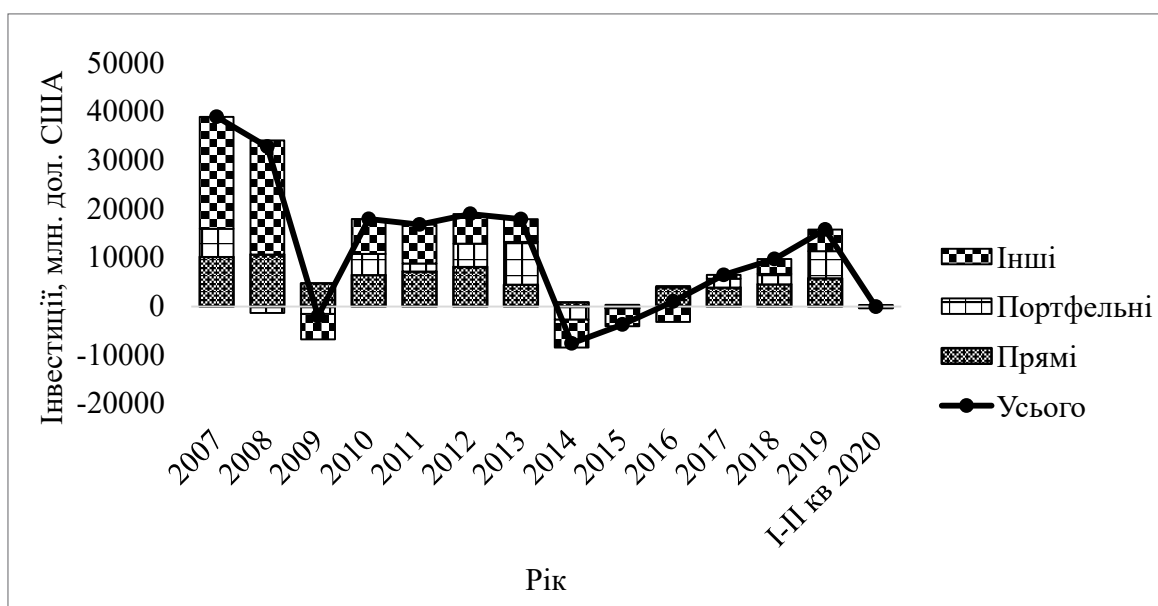

Рис. 1. Динаміка обсягів іноземних інвестицій в економіку України впродовж 2007 — червня 2020 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [5]

Доцільним є також детальніший аналіз структури іноземних інвестицій. Загалом для України найбільш ефективними та бажаними можна назвати прямі іноземні інвестиції, адже саме вони сприяють залученню новітніх технологій з високорозвинених країн, створенню нових робочих місць, зацікавленості інвестора в ефективному розвитку як конкретного суб'єкта підприємництва, так і вітчизняної економіки загалом. Тому відсутність постійно зростаючої динаміки цього виду інвестицій варто вважати негативним явищем. Основу портфельних іноземних інвестицій складають вкладення нерезидентів в боргові цінні папери сектору загального державного управління України. До прикладу, порівняно значні обсяги портфельних інвестицій в 2013 році забезпечені вкладенням іноземців в українські єврооблігації. Натомість в 2019 році більш популярним серед нерезидентів став такий борговий інструмент як облігації внутрішньої державної позики (ОВДП). Зокрема, цього року нерезиденти збільшили свій портфель ОВДП у 18,5 разів. Однак з початку 2020 року вони вивели кожен третю гривню, вкладену в ОВДП [6]. Основні чинники, які цьому посприяли — невизначеність щодо термінів пандемії та зменшення дохідності українських ОВДП в рамках проведення стимулюючої монетарної політики Національним банком України. Недоліком портфельних інвестицій виступає в першу чергу відсутність спрямування отриманих коштів в реальний сектор економіки, адже вони спрямовуються на покриття дефіциту державного бюджету та погашення раніше сформованих зобов'язань перед нерезидентами. Окрім того, залучення портфельних інвестицій одночасно створює витрати на обслуговування державних цінних паперів [1]. Подібною є ситуація і з іншими інвестиціями, які також формуються за рахунок отриманих кредитних

коштів, але вже без участі боргових цінних паперів і використовуються в більшості на споживчі цілі, а не стратегічний розвиток України.

З огляду на вищесказане, найбільш доцільним є нарощення прямих іноземних інвестицій в економіку України. Відповідно, варто більш детально ознайомитися зі сучасним станом цього виду інвестицій, зокрема в регіональному розрізі. Саме тому дослідимо структуру прямих іноземних інвестицій в Україну за країнами їх надходження (див. рис. 2).

З рисунка 2 чітко видно, що за географічною ознакою структура ПІІ в Україну є не надто диверсифікована, а найбільшими інвесторами у вітчизняну економіку є країни Європейського Союзу. Близько половини загального обсягу інвестицій припадає лише на дві країни — Кіпр та Нідерланди. Цікаво, що саме ці країни є основними офшорними зонами, тобто країнами, в яких рівень податкових ставок є доволі низьким, або ж взагалі нульовим, а прості вимоги ліцензування й регулювання іноземних компаній поєднуються зі забезпеченням ефективного режиму фінансової секретності. Таким чином, значні обсяги інвестицій з даних країн на практиці фактично створюють реальну картину іноземного інвестування, тим самим витісняючи з української економіки капітал розвинених країн, які є технологічними лідерами, інвестиції з яких є насправді важливими для України (Німеччина, США, Франція, Японія). Водночас прямі іноземні інвестиції з України характеризується тим, що більше 94% від загального обсягу спрямовуються в одну країну — Кіпр. На основі цього можемо говорити про поширеність в українських реаліях процесу спрямування резидентами за кордон коштів, які потім повертаються в країну у вигляді прямих інвестицій, а зазначені офшорні зони виступають «транзитними» країнами [7]. Якщо ж не

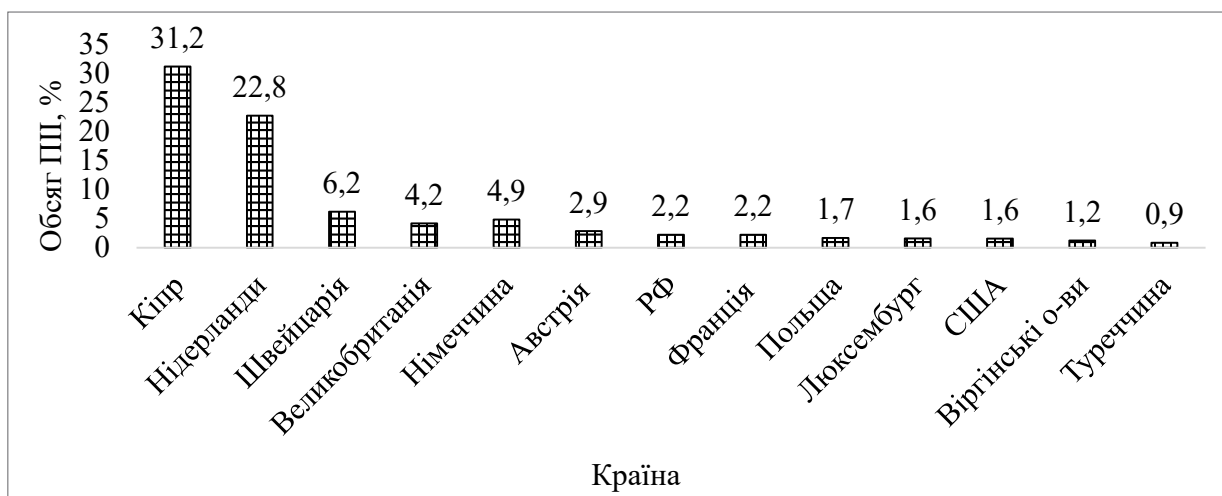

Рис. 2. Розподіл прямих іноземних інвестицій в Україну за країнами надходження у 2019 році

Джерело: побудовано авторами за даними [5]

брати до уваги інвестиції з офшорних зон, то обсяг ПІІ в економіку України є насправді незначним.

Окрім регіонального розрізу, вартим уваги є також аналіз структури прямого іноземного інвестування за галузевим принципом для визначення галузей національного господарства, які є найбільш привабливими в інвестиційному аспекті. З цією метою наведемо наступний рисунок 3.

Отже найпопулярнішою галуззю української економіки серед іноземних інвесторів є промисловість, зокрема переробна. На другому місці за інвестиційною привабливістю — оптова та роздрібна торгівля, на третьому — фінансова та страхова діяльність. Ще 9% від загального обсягу інвестицій — це вкладення нерезидентів в операції з нерухомим майном. Трохи меншою популярністю користується інформація та телекомунікації, а також наукова, професійна і технічна діяльність. На основі цього можемо говорити, що в основному іноземні інвестиції спрямовуються в галузі, які забезпечують швидку окупність витрат, невисокі комерційні ризики і при цьому не вимагають довгострокових капіталовкладень та освоєння нових технологій [8]. Таким чином, варто звертати увагу не лише на кількісні, але й якісні аспекти інвестування. Звісно ж, наявні традиційні інвестиції є позитивним для України явищем. Однак вони не сприяють значному зміцненню конкурентоспроможності вітчизняної економіки на світовій арені з огляду на малу додану вартість, створену в країні, а навпаки закріплюють за Україною роль сировинної держави. Натомість для ефективного розвитку та високої конкурентної позиції на світовому ринку необхідно нарощувати обсяги високотехнологічних та наукоємних виробництв зі значною часткою доданої вартості.

Для того, щоб залучити інвесторів, які б реально могли вплинути на економіку України, необхідно

перш за все адаптувати місцеві умови до тих, що діють у високорозвинених країнах. Адже в країну, де існують значні ризики капіталовкладень, а влада не робить значних кроків для покращення інвестиційного клімату, жоден нормальний інвестор не буде вкладати своїх коштів в значних обсягах. Варто розуміти, що оцінку інвестиційної привабливості тої чи іншої країни роблять спеціальні агентства і на основі цього публікують відповідні рейтинги, які стануть в пригоді інвесторам. Однією з таких структур є Світовий Банк, який, окрім інших важливих в глобальному вимірі видів діяльності, укладає на основі річних даних рейтинг країн за індексом легкості ведення бізнесу. Даний рейтинг має назву «Doing Business». Він фактично виконує подвійну роль: є сигналом для інвестора щодо доцільності вкладення коштів в ту чи іншу країну, а також виступає своєрідним орієнтиром для Уряду на шляху покращення інвестиційного клімату в країні. Оцінюється показник по 12 сферах та охоплює найважливіші аспекти в інвестиційному середовищі країни. Для наочності наведемо динаміку місця України в рейтингу з 2012 року (рис. 4).

Отже позиція України в рейтингу щороку зміцнюється, що безсумнівно є позитивним явищем як для іноземних та вітчизняних інвесторів, так і для економіки України загалом. Якщо в 2012 році Україна займала 152 місце зі 190 країн світу, то в поточному 2020 році вона вже піднялася на 64 позицію. Посприяла цьому реалізація низки реформ, в тому числі у межах співпраці з Міжнародним валютним фондом. Основними з них, які зокрема були проведені останнім часом, є посилення захисту міноритарних інвесторів, тобто таких, які не мають значної частки в управлінні об'єктом, за рахунок запровадження вимог більш докладного розкриття

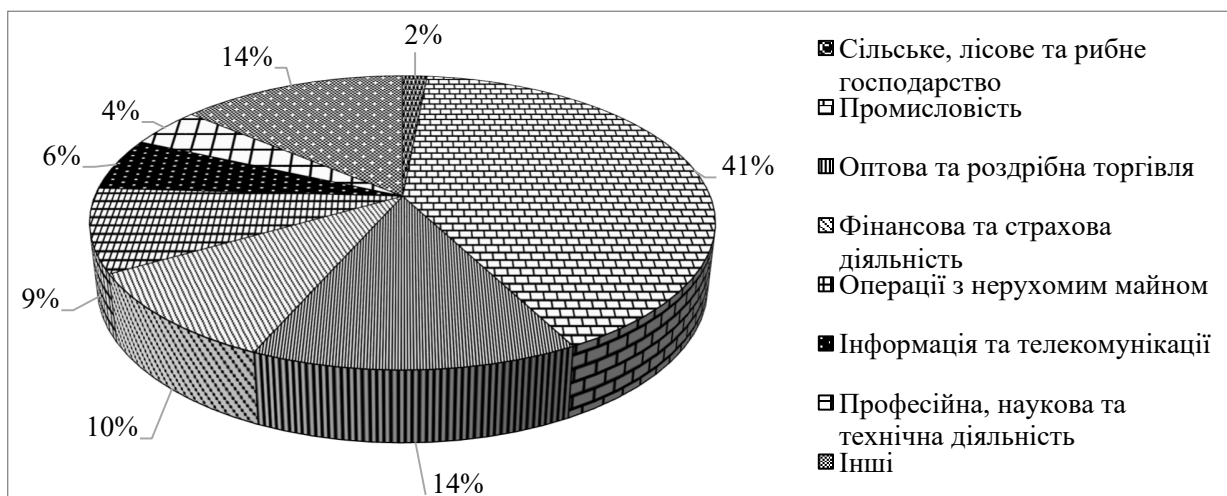

Рис. 3. Структура прямих іноземних інвестицій в Україну за видами економічної діяльності за 2019 рік

Джерело: побудовано авторами за даними [5]

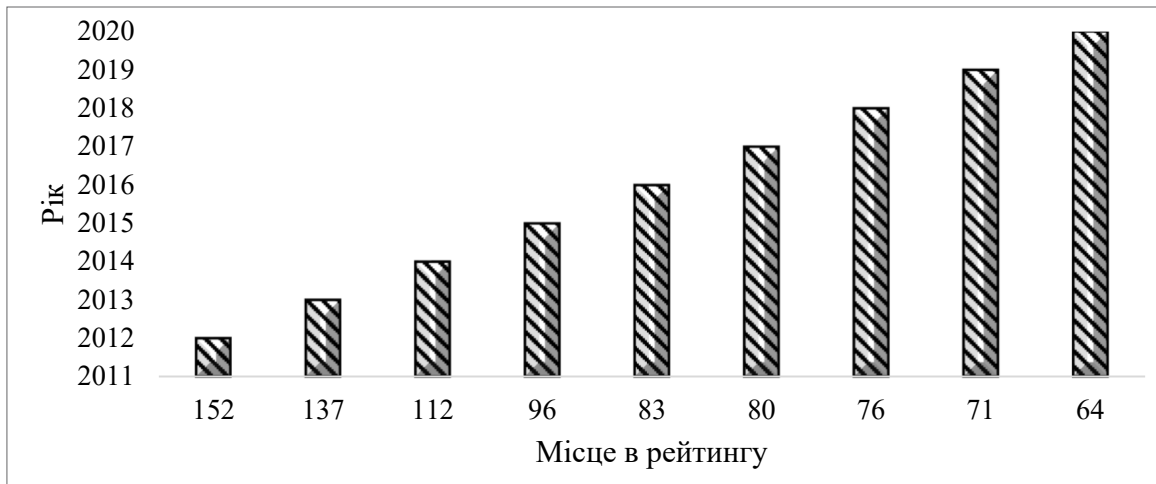

Рис. 4. Динаміка місця України в рейтингу «Doing Business» впродовж 2012–2020 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [9]

інформації про операції з зацікавленими сторонами, спрощення процесу отримання дозволів на будівництво, спрощення реєстрації власності. Водночас не було досягнуто значних зрушень в таких напрямках як оподаткування, спрощення реєстрації підприємств, отримання кредитів тощо. Позитивний вплив на позицію України чинять і позитивні зміни в інших країнах [10].

Однак в Україні на шляху до оптимізації інвестиційного клімату все ще залишаються важливі невирішені проблеми, на які влада не може вплинути через свою непрофесійність, або ж просто не хоче цього робити через власну зацікавленість. Найбільш гостро постає недовіра інвесторів до вітчизняної судової влади, високий рівень корупції, нестабільна фінансова система та валюта, монополізація ринку та захоплення влади олігархами, а також незрозуміле та мінливе вітчизняне законодавство. Існують також такі відштовхуючі фактори для інвесторів, які не залежать від волі влади. Це, наприклад, воєнний конфлікт з Росією, який спричиняє політичну нестабільність в Україні.

Висновки та перспективи досліджень у даному напрямку. Узагальнюючи отримані результати дослідження, можна зазначити, що інвестиційний клімат в Україні протягом останніх років поступово покращується за рахунок введення в дію низки реформ. Таким чином, Україна піднялася зі 152 місця в рейтингу у 2007 році на 64 позицію у поточному 2020 році. Однак існують чинники, які здатні нівелювати цей вплив. В першу чергу мова йде про кризові явища, вплив яких помітно відзначається на обсягах іноземних інвестицій. Саме це ми зараз спостерігаємо, адже внаслідок поширення пандемії в Україні спостерігається чистий відплив прямих іноземних інвестицій. До того ж, значна частина про-

блем в Україні залишається невирішеною, зокрема існування корупції, функціонування офшорних зон, на які припадає більше 50% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку України, недосконалість судової системи та вітчизняного законодавства тощо. Тому для покращення інвестиційного клімату в країні, а відтак і її інвестиційної привабливості, необхідно зосередитися на таких основних напрямках оптимізації: нарощення прямих іноземних інвестицій в структурі загального обсягу інвестицій; залучення вкладень з високорозвинених країн з одночасним витісненням частки офшорних зон; збільшення обсягів іноземних інвестицій у високотехнологічні та наукоємні галузі народного господарства, переорієнтація України з сировинної спеціалізації на виробництво товарів з високою доданою вартістю, адже наразі експорт високотехнологічної продукції України складає лише 7,2% промислового експорту країни [8]; продовження здійснення необхідних реформ для приваблення іноземних інвесторів та стимулювання вітчизняних вкладників капіталу. Таким чином можна досягнути значного вливання капіталу в економіку України, яке при цьому буде відзначатися і якісними характеристиками, спрямованими на стратегічний розвиток України.

Також, у свою чергу, подальше дослідження даної тематики є надзвичайно актуальним, особливо при сьогоденному високому рівні невизначеності щодо термінів пандемії, а основний напрямок цих перспективних досліджень — це необхідність докорінної зміни схеми іноземного інвестування економіки України з метою збільшення частки надходжень з високо розвинутих країн та у високотехнологічні галузі народного господарства для переорієнтації України зі сировинної держави на країну зі значними інвестиційними можливостями.

Література

1. Задоя А. О. Портфельні інвестиції в Україну: шанси чи загрози? / А. О. Задоя // Академічний огляд: наук. — практ. журн. 2019. № 2. С. 81–90.
2. Йосипенко О. А. Вплив іноземних інвестицій на економічний розвиток України / О. А. Йосипенко // Вісник Хмельницького національного університету. 2014. № 5. С. 214–218.
3. Поліщук С. П. Особливості іноземного інвестування в Україні в умовах економічної кризи / С. П. Поліщук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 7 (3). С. 25–28.
4. Офіційний сайт експертних оцінок співробітників Національного банку України. URL: <https://expla.bank.gov.ua/expla/#arch>
5. Статистика Національного Банку України // Офіційний сайт Національного Банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external>
6. Вінокуров Я. Іноземці втрачають інтерес до українського держборгу: як на це відреагує гривня / Я. Вінокуров // Економічна правда: українське інтернет-видання. 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/09/21/665314/>
7. Сардак С. Е. Ситнік А. І. Вплив офшорних зон на економіку держави (на прикладі України) / С. Е. Сардак, А. І. Ситнік // Науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку». 2018. Вип. 25. С. 52–57.
8. Маркевич К. Хто і як інвестує в Україну? / К. Маркевич // Центр Разумкова: провідний недержавний аналітичний центр України. 2019. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/khto-i-iaak-investuie-v-ukrainu>
9. Статистика Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України // Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=05376d6c-3772-4027-ac6f-73e33e2905a8&title=DoingBusiness2019>
10. Doing Business-2020. Завдяки чому Україна піднялася в рейтингу на 64 сходинку // Економічна правда: українське інтернет-видання. 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/10/24/652929/>

References

1. Zadoja, A. O. (2019). «Portfolio investments in Ukraine: chances or threats? // Akademichnyj oghljad: naukovopraktychnyj zhurnal. No. 2. PP. 81–90.
2. Josypenko, O. A. (2014). The impact of foreign investment on the economic development of Ukraine // Visnyk Khmeljnyckogho nacionaljnogho universytetu. No. 5. PP. 214–218.
3. Polishhuk, S. P. (2016). Features of foreign investment in Ukraine in the economic crisis // Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho nacionaljnogho universytetu. Vol. 7. No. 3. PP. 25–28.
4. The official site of expert assessments of employees of the National Bank of Ukraine (2020). [Online]. URL: <https://expla.bank.gov.ua/expla/#arch> (Accessed 09 November 2020)
5. The official site of the National Bank of Ukraine (2020), Statistics of the National Bank of Ukraine. [Online]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external> (Accessed 09 November 2020)
6. Vinokurov, Ya. (2020). Foreigners are losing interest in the Ukrainian national debt: how the hryvnia will react to it // Ekonomichna pravda: ukrainske internet-vydannia, [Online]. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/09/21/665314/> (accessed 09 November 2020)
7. Sardak, S. E. Sytnik, A. I. (2018). The impact of offshore zones on the state economy (on the example of Ukraine) // Naukovopraktychnyj zhurnal «Infrastruktura rynku». Vol. 25. PP. 52–57.
8. Markevych, K. (2019). Who invests in Ukraine and how? // Centr Razumkova: providnyj nederzhavnyj analytychnyj centr Ukrajinu. [Online]. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/khto-i-iaak-investuie-v-ukrainu> (accessed 10 November 2020)
9. The official site of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine // Statistics of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine. [Online]. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=05376d6c-3772-4027-ac6f-73e33e2905a8&title=DoingBusiness2019> (accessed 10 November 2020)
10. Ekonomichna pravda (2020). Doing Business-2020. Due to which Ukraine rose to 64th in the ranking // Ekonomichna pravda: ukrainske internet — vydannia. [Online]. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/10/24/652929/> (accessed 10 November 2020)

Войтко Сергій Васильович

*доктор економічних наук,
професор кафедри міжнародної економіки
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Войтко Сергей Васильевич

*доктор экономических наук,
профессор кафедры международной экономики
Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»*

Voitko Serhii

*Doctor of Economics, Professor of Department of International Economics
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
ORCID: 0000-0002-2488-3210*

Бородінова Юлія Юріївна

*студентка
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Бородинова Юлия Юрьевна

*студентка
Национального технического университета Украины
«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»*

Borodinova Yuliia

*Student of the
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6580

**ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ
З МІЖНАРОДНИМИ КРЕДИТНО-ФІНАНСОВИМИ
ОРГАНІЗАЦІЯМИ**

**ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ
УКРАИНЫ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ КРЕДИТНО-ФИНАНСОВЫМИ
ОРГАНИЗАЦИЯМИ**

**INTERACTION OF THE NATIONAL ECONOMY
OF UKRAINE WITH INTERNATIONAL CREDIT
AND FINANCIAL ORGANIZATIONS**

Анотація. У статті досліджено взаємодію національної економіки України з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями, оцінювання позитивних і негативних наслідків та визначення можливих напрямів подальшої співпраці. Проаналізована роль міжнародних кредитно-фінансових організацій у розвитку глобальної економіки. На сьогодні

міжнародні кредитно-фінансові організації посіли провідне місце серед установ, які здійснюють фінансову підтримку та сприяють реалізації необхідних реформ, спрямованих на розвиток підприємств різних галузей економіки та зміцнення фінансового сектору країни в цілому. Визначено значення співробітництва України з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями для розвитку економіки країни. Визначено проблеми та напрями розвитку співпраці з провідними кредитно-фінансовими організаціями в сучасних умовах. Незважаючи на наявність певних недоліків, співпраця України та міжнародними кредитно-фінансовими організаціями буде продовжена й надалі.

Ключові слова: міжнародні кредитно-фінансові організації, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, глобальна економіка, світовий економічний простір.

Аннотація. В статье исследовано взаимодействие национальной экономики Украины с международными кредитно-финансовыми организациями, оценки положительных и отрицательных последствий и определения возможных направлений дальнейшего сотрудничества. Проанализирована роль международных кредитно-финансовых организаций в развитии глобальной экономики. Сегодня международные кредитно-финансовые организации заняли ведущее место среди учреждений, осуществляющих финансовую поддержку и способствуют реализации необходимых реформ, направленных на развитие предприятий различных отраслей экономики и укрепления финансового сектора страны в целом. Определено значение сотрудничества Украины с международными кредитно-финансовыми организациями для развития экономики страны. Определены проблемы и направления развития сотрудничества с ведущими кредитно-финансовыми организациями в современных условиях. Несмотря на наличие определенных недостатков, сотрудничество Украины и международными кредитно-финансовыми организациями будет продолжена и в дальнейшем.

Ключевые слова: международные кредитно-финансовые организации, Международный валютный фонд, Всемирный банк, Европейский банк реконструкции и развития, глобальная экономика, мировое экономическое пространство.

Summary. The article examines the interaction of the national economy of Ukraine with international credit and financial organizations, evaluates the positive and negative consequences and identifies possible areas for further cooperation. The role of international credit and financial organizations in the development of the global economy is analyzed. Today, international financial institutions have taken a leading place among institutions that provide financial support and contribute to the implementation of necessary reforms aimed at developing enterprises in various sectors of the economy and strengthening the country's financial sector as a whole. The importance of cooperation between Ukraine and international financial institutions for the development of the country's economy has been determined. The problems and directions of development of cooperation with leading credit and financial organizations in modern conditions are identified. Despite the presence of certain shortcomings, cooperation between Ukraine and international credit and financial organizations will continue in the future.

Key words: international credit and financial organizations, International Monetary Fund, World Bank, European Bank for Reconstruction and Development, global economy, world economic space.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації відбувається активізація зовнішньоекономічних відносин країн світу. Україна реалізує свою стратегію інтеграції у світовий економічний простір і співпрацює з різними міжнародними організаціями, зокрема кредитно-фінансовими. В умовах макроекономічної нестабільності країн, що розвиваються, політичної та фінансової нестабільності у світі, важливого значення набуває діяльність міжнародних кредитно-фінансових організацій спрямована на упередження негативних економічних процесів. Відповідно, проблема взаємодії України з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями є актуальною на сучасному етапі економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних засад діяльності міжнародних кредитно-фінансових організа-

цій присвячено праці відомих вітчизняних науковців, а саме роботи М. Бугайя [3], Б. Данилишина [4], В. Колосова [5], М. Кульбиди [6], Н. Скоробогатової [8] тощо. Проте, незважаючи на значний обсяг накопичених у цій сфері наукових досліджень, в умовах швидко змінюваного зовнішнього середовища, низка положень мають суперечливий характер.

Мета статті полягає в дослідженні проблем взаємодії національної економіки України з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями, оцінювання позитивних і негативних наслідків та визначення можливих напрямів подальшої співпраці.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі економічного розвитку України, реальним інструментом покращення економічного та фінансового стану країни є взаємодія з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями. Міжнародні кредитно-фінансові організації посі-

ли провідне місце серед установ, які здійснюють фінансову підтримку та сприяють реалізації необхідних реформ, спрямованих на розвиток підприємств різних галузей економіки та зміцнення фінансового сектору національної економіки в цілому. Сьогодні Україна є членом таких міжнародних кредитно-фінансових організацій, як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк (СБ), Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІВ). Ці міжнародні організації надають фінансову, кредитну та технічну допомогу Україні, яка на сьогодні є більш вразливою до швидкозмінюваного зовнішнього середовища та гнучкої ринкової кон'юнктури [8].

Значна кількість міжнародних кредитно-фінансових інституцій були створені в 1944 році з метою об'єднання зусиль для післявоєнної відбудови економіки багатьох країн, що мало суттєве значення для світового економічного розвитку [7]. Зі створенням Міжнародного валютного фонду та Світового банку міжнародна валютна система почала функціонувати, спираючись на офіційні угоди. Розподіл обов'язків між ними передбачає, що МВФ має бути інститутом співпраці та виконувати регульовальні, консультативні й фінансові функції у валютно-фінансовій сфері, а Світовий банк має бути переважно інституцією розвитку [7].

З взаємодією національної економіки України з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями продовжено інтеграцію у світову фінансову систему. Відносини України з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями юридично регламентуються нормативно-правовими актами, меморандумами, програмами, стратегіями розвитку та угодами [4]. Україна будує взаємовідносини із міжнародними кредитно-фінансовими організаціями з метою забезпечення рівноправної участі у міжнародних інтеграційних процесах через ефективне залучення і використання кредитних ресурсів, створення умов для сталого економічного зростання та формування сучасної ринкової економіки [6].

Найбільшим кредитором України з-поміж міжнародних кредитно-фінансових організацій є Міжнародний Валютний Фонд (International Monetary Fund), який заснований в 1944 році. До його складу входять 188 країн. Україна стала членом МВФ у 1992 році відповідно до Закону України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій», який було прийнято 03 червня 1992 року [4].

Ставши членом Міжнародного валютного фонду (МВФ), Україна водночас увійшла до структури Світового банку (до складу якого входять Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна асоціація розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Багатостороннє агентство гарантування інвестицій, Міжнародний центр урегулювання інвестиційних спорів).

Україна з 1994 р. активно взаємодіє з МВФ, використовуючи його фінансові та технічні ресурси з метою досягнення макроекономічної стабілізації та створення необхідних передумов для проведення економічних реформ. Така співпраця здійснювалось переважно в рамках реалізації восьми спільних програм — STF (системна трансформаційна позика), «Stand-By» (стабілізаційна позика), Механізм розширеного фінансування (позика на підтримку розвитку), попереджувальний «Stand-By» [4].

Ще одним потужним кредитором України є Світовий банк. Група Світового банку утворена 27 грудня 1945 року з метою надання фінансової та технічної допомоги країнам, що розвиваються. Світовий банк представляє собою акціонерне товариство, акціонерами якого є 186 країн-членів. Україна набула членства у Групі Світового банку у 1992 році відповідно до Закону України від 03 червня 1992 р. «Про вступ України до МВФ, МБРР, МФК, МАРБА, МАР, БАГІ» [9]. Україна, як учасник-акціонер Світового банку, має 0,77% акцій.

Ресурси цієї організації використовуються для підтримки державного бюджету, здійснення інституційних і структурних реформ, підготовки та реалізації довгострокових інвестиційних проектів, які відповідають пріоритетним напрямам економічного розвитку України. Співробітництво зі Світовим банком є одним з дієвих механізмів, що сприяє Україні впроваджувати структурні реформи та залучати пільгові кредитні ресурси в її економіку [9]. Також проекти Світового Банку реалізуються у соціальному, фінансовому, транспортному та державному секторах, електроенергетиці, муніципальній інфраструктурі та агропромисловому комплексі.

Групою Світового Банку (ГСБ) розроблено концепцію взаємодії з національною економікою України на 2017–2021 фінансові роки [5]. У цьому документі вказано, що кредитні лінії можуть використовуватись на засадах тісної координації з іншими операціями ГСБ та інших партнерів.

Вибір нових напрямів діяльності протягом періоду реалізації Концепції здійснюватиметься на основі наступних засад:

– по-перше, діяльність ГСБ спрямована на розширення участі приватного сектору та забезпечення функціонування ринків;

- по-друге, для сприяння реалізації ключових реформ у сфері державної політики використовуватиметься багатогалузеве фінансування політики розвитку, що надаватиметься у координації з МВФ та іншими партнерами;
- по-третє, інвестиційні проекти використовуватимуться для надання підтримки в реалізації ключових додаткових реформ за наявності у МБРР відповідних ресурсів.

Реалізація Концепції здійснюватиметься шляхом:

- впровадження систем, що забезпечують функціонування ринків, зокрема, шляхом застосування Дорадчих послуг та аналітики (ДПА) ГСБ для сприяння реалізації ключових реформ у сфері державної політики, які уможливають вхід приватних інвесторів на ринки;
- розбудови спроможності та навичок, що сприяють відкриттю українськими виробниками нових можливостей на ринках: наприклад, шляхом допомоги в дотриманні певних стандартів якості.

Також одним з кредиторів України є ЄБРР (European Bank for Reconstruction and Development), діяльність якої спрямована на фінансування економічних реформ у країнах Східної Європи з метою їх переходу до ринкової економіки. ЄБРР працює лише на комерційних засадах. Європейський банк реконструкцій та розвитку здійснює свою діяльність у тісній співпраці з інституціями ЄС, але, на відміну від програм, які фінансує ЄС, цей банк не тільки фінансує технічну допомогу, але й спрямовує прямі інвестиції в українську економіку. Загалом, технічна допомога ЄБРР, програма дій у сфері консалтингу та навчання спрямовані на створення умов для підтримки поточних і майбутніх інвестицій. Позики ЄБРР спрямовуються на розвиток в Україні малого та середнього бізнесу (17% від загального портфеля проектів), фінансово-банківської системи (5%), енергетичного сектору (27%), транспортної інфраструктури (11%), телекомунікацій (9%), систем водо- постачання (3%), агропромислового комплексу (17%), готельної інфраструктури (1%) [8].

У процесі інтеграції у світовий економічний простір Україна активно взаємодіє з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями. Практика цієї співпраці свідчить про наявність негативних і позитивних сторін.

Надання кредитів міжнародними кредитно-фінансовими організаціями Україні, за умови їх ефективного використання, надає істотний позитивний ефект для економіки країни. Такі кредити сприяють збалансуванню платіжного балансу, підтриманню курсу національної валюти, підвищенню

рівня валютних резервів, а також стимулюванню та проведенню капітальних вкладень в економіку, збільшенню рівня конкурентоспроможності підприємств і підвищенню добробуту населення.

Але існує цілий ряд причин, які обумовлюють неефективне застосування отриманих кредитних ресурсів в Україні. Серед них:

- низький рейтинг інвестиційної привабливості економіки України;
- ризики економічного та політичного характеру, на які іноземні інвестори звертають значну увагу;
- часті зміни законодавства;
- невизначеність стратегічних пріоритетів розвитку економіки країни;
- низький рівень розвитку валютного ринку;
- відсутність гарантій повернення кредитів;
- тощо.

У цілому взаємодія України з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями має низку як негативних, так і позитивних наслідків. Серед позитивних результатів слід виділити такі: формування необхідних валютних резервів для повернення позик із процентами, збільшення рівня конкурентоспроможності економіки України, підвищення кредитного рейтингу держави на глобальному фінансовому ринку, сприяння модернізації банківської та грошово-кредитної систем держави.

Однак, крім позитивних наслідків наявні ризики подальшого збільшення й виникнення нових негативних тенденцій, серед яких можна виділити такі:

- МВФ значно обмежує свободу дій в плані проведення економічної політики країн-позичальниць, оскільки надання кредитів здійснюється на умовах які він затверджує, а отже, може напряму впливати на економічний курс будь-якої держави;
- наявний не досить істотний контроль за наданими кредитами як з боку МВФ, так і з боку уряду України, а також неефективне їх використання зменшує стабільність економіки України. У той час, коли розвинуті держави інвестують високотехнологічні сфери, Україна використовує отримані у кредит фінансові ресурси на виплати зарплат, погашення заборгованостей тощо. Державні витрати перевищують бюджетні надходження і значна частина державного боргу йде саме на покриття державного дефіциту, який часто виникає внаслідок необдуманих дій, як наприклад: різке збільшення заробітних плат, пенсій, збільшення витрат на обслуговування апарату держслужбовців в умовах економічної кризи та стагнації промислового виробництва;
- подальше зростання державного боргу через систематичне використання кредитів МВФ для

покриття дефіциту платіжного балансу. Даний ризик є одним з основних, оскільки без системного реформування економіки урівноважити платіжний баланс у довгостроковій перспективі не можна буде забезпечити, а оцінюючи наявні результати діяльності уряду України загроза потрапити в боргову пастку, коли для погашення отриманих кредитів і процентів по них будуть братись нові, причому в більшому обсязі;

– через надмірне залученню зовнішніх кредитів виникають ризики для макроекономічної стабільності, наприклад, нові кредити підвищують вразливість національної фінансової системи до зовнішніх «шоків», наприклад різких коливань цін на сировину, сталь чи продукцію АПК (основні статті експорту України), які можуть створити термінову додаткову потребу у валютних ресурсах, тоді як переважна їх частина повинна спрямовуватись на виплати за позиками що були отримані раніше.

Увагу вчених привертають до себе вимоги МВФ у плані заходів, котрі повинна здійснити Україна для отримання траншу. До найбільшого резонансу призвели соціальні вимоги: підвищення пенсійного віку для громадян, підвищення ціни на газ для оптимізації, упорядкування пільг тощо. МВФ має право вимагати від країни-позичальника усунення тих чи інших фінансових проблем в економіці [6].

На думку М. В. Бугай, у взаємодії національної економіки України з МВФ переважають негативні наслідки [3]. Протягом різних періодів відзначається неповне використання фінансових ресурсів, що були виділені МВФ відповідно до затверджених програм і механізмів кредитування. Це негативно впливає на кредитну історію нашої держави та є вагомим резервним ресурсом відносно фінансування здійснення як економічних, так і соціальних реформ. Відповідно Україні необхідно звертати більшу увагу на розробку та виконання програм економічних дій, узгоджених з МВФ.

М. В. Бугай зазначає, що співпраця з МВФ для України набуває кабального характеру. За досить короткий час такої «співпраці» Україна встигла стати чи не найбільшим його боржником, а рекомендації експертів МВФ вже стали прямими вказівками для влади України, які до того ж безвідмовно виконуються [3].

Фахівці також відзначають, що МВФ, який має статус лише міжнародного кредитодавця, почав диктувати нашій державі, у якому напрямі їй розвивати економіку, якої соціальної політики дотримуватися, на що підвищувати ціни та які реформи проводити. У відмінності від України, розвинені держави не використовують його рекомендацій [3; 5; 6].

Незважаючи на наявність певних недоліків, взаємодія України з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями буде продовжена й надалі.

На нашу думку, для нівелювання негативних наслідків, необхідним є переосмислення перспектив співробітництва з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями. Для розвитку взаємодії національної економіки України з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями необхідно: удосконалити критерії ініціювання та цільові орієнтири результативності проектів, які здійснюються з використанням ресурсів цих організацій в державному секторі України. Посилення інвестиційної складової проектів у цьому секторі, а також реалізація великих інфраструктурних проектів має стати важливим напрямом уточнення відповідних позицій; розширити кредитний інструментарій міжнародних кредитно-фінансових організацій для України у зв'язку з розвитком фінансових інструментів, номінованих у національній валюті. Механізм надання кредитних позик міжнародними кредитно-фінансовими організаціями під проекти в державному секторі в гривні сприятиме зниженню девальваційного навантаження, активізує залучення значних обсягів ресурсів у межах стратегічних проектів соціально-економічного значення; збільшити доступ вітчизняних виробників і постачальників до участі в тендерних закупівлях у контексті організації матеріального постачання та обслуговування у рамках проектів міжнародних кредитно-фінансових організацій в державному секторі України.

Таким чином, проаналізувавши взаємодію України з провідними міжнародними кредитно-фінансовими організаціями, можемо дійти висновку, що кожна з цих інституцій є важливим стратегічним партнером для національної економіки України та допомагає вирішувати проблеми у фінансово-бюджетній сфері, реалізовувати важливі проекти у галузях транспорту, електроенергетики, інфраструктури, освіти, зв'язку тощо.

Висновки. Міжнародні кредитно-фінансові організації мають суттєве значення для покращення економіки України. Взаємодія України з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями сприяє поліпшенню макрофінансових показників стабілізації, формуванню конкурентного ринкового середовища, стабілізації національної грошової одиниці, активізації інвестиційного процесу, розвитку приватного підприємництва.

З метою підвищення рівня ефективності взаємодії національної економіки України з міжнародними кредитно-фінансовими організаціями доцільно

розробити економічно та фінансово обґрунтовану стратегію, яка б конкретизувала кількісні показники та передбачала вжиття заходів, спрямованих на її реалізацію для досягнення позитивних результатів; сприяти становленню, розвитку міжнародних ринків товарів і послуг, модернізації та підвищенню рів-

ня ефективності діяльності підприємств державного та приватного секторів країни шляхом створення відкритої, конкурентної системи управління операціями міжнародних кредитно-фінансових організацій; покращити кадрове забезпечення сфери міжнародних кредитних відносин.

Література

1. Закон України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій: Закон України» від 3 червня 1992 р. 2402-XII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
2. Про порядок підготовки, реалізації, проведення моніторингу та завершення реалізації проектів економічного і соціального розвитку України, що підтримуються МФО: постанова КМУ від 27.01.2016 № 70. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/70-2016-%D0%BF>.
3. Бугай М. В. Довгострокові перспективи співпраці України з Міжнародним Валютним Фондом / М. В. Бугай. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/2_2017/part_2/41.pdf.
4. Данилишин Б. М. Співробітництво з МВФ: проблеми і перспективи. URL: <https://dt.ua/macrolevel/spivrobitnictvo-z-mvf-problemi-i-perspektivi-.html>
5. Колосова В. П. Вплив міжнародних фінансових організацій на економічний розвиток країни: питання теорії / В. П. Колосова // Економіка України. 2016. № 12. С. 61–71.
6. Кульбіда М. В. Напрями вдосконалення співробітництва України та МВФ // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»: наук. журнал. 2018. Вип. 22(2). С. 50–54.
7. Куцик П. Інтеграція економіки України в глобальне господарство: проблеми та перспективи / П. Куцик, О. Ковтун, Г. Башнянин, В. Шевчук // Економіст. 2017. № 2. С. 11–19.
8. Скоробогатова Н. Є. Ефективність співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями / Н. Є. Скоробогатова. URL: http://skorobogatova.edu.kpi.ua/wp-content/uploads/2017/09/Skorobogatova_statya.pdf
9. Україна та Світовий банк: досвід та перспективи співпраці. Матеріалу круглого столу // Національний інститут стратегічних досліджень при президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1584>

References

1. Zakon Ukrainy «Pro vstup Ukrainy do Mizhnarodnogo valjutnogo fondu, Mizhnarodnogo banku rekonstrukcii ta rozvytku, Mizhnarodnoji finansovoji korporaciji, Mizhnarodnoji asociaciji rozvytku ta Baghatostoronnjogho aghentstva po gharantijakh investycij: Zakon Ukrainy» vid 3 chervnja 1992 r. 2402-XII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Pro porjadok pidgotovky, realizaciji, provedennja monitoryngnu ta zavershennja realizaciji proektiv ekonomichnogho i socialnogho rozvytku Ukrainy, shho pidtrymutjsja MFO: postanova KМУ vid 27.01.2016 # 70. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/70-2016-%D0%BF>
3. Bughaj M. V. Dovghostrokovy perspektyvy spivpraci Ukrainy z Mizhnarodnym Valjutnym Fondom. / M. V. Bughaj. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/2_2017/part_2/41.pdf
4. Danylyshyn B. M. Spivrobitnyctvo z MVF: problemy i perspektyvy. URL: <https://dt.ua/macrolevel/spivrobitnictvo-z-mvf-problemi-i-perspektivi-.html>.
5. Kolosova V. P. Vplyv mizhnarodnykh finansovykh orghanizacij na ekonomichnyj rozvytok krajiny: pytannja teoriji / V. P. Kolosova // Ekonomika Ukrainy. 2016. # 12. S. 61–71.
6. Kuljbida M. V. Naprjamy vdockonalennja spivrobitnyctva Ukrainy ta MVF // Naukovyj vicnyk Uzhghorodeckogho nacionalnogho univercytetu. Cerija «Mizhnarodni ekonomichni vidnocyiny ta cvitove ghospodarstvo»: nauk. zhurnal. 2018. Vyp. 22(2). S. 50–54.
7. Kucyk P. Integhracija ekonomiky Ukrainy v globaljne ghospodarstvo: problemy ta perspektyvy / P. Kucyk, O. Kovtun, Gh. Bashnjany, V. Shevchuk // Ekonomist. 2017. # 2. S. 11–19.
8. Skorobogatova N. Je. Efektyvnistj spivrobitnyctva Ukrainy z mizhnarodnymy finansovymy orghanizacijamy / N. Je. Skorobogatova. URL: http://skorobogatova.edu.kpi.ua/wp-content/uploads/2017/09/Skorobogatova_statya.pdf
9. Ukrainina ta Svitovyj bank: dosvid ta perspektyvy spivpraci. Materialu krughlogho stolu. Nacionalnyj instytut strategichnykh doslidzhenj pry prezidentovi Ukrainy. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1584>

Згурська Оксана Михайлівна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Державний університет телекомунікацій*

Zgurska Oksana

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры предпринимательства, торговли и биржевой деятельности
Государственный университет телекоммуникаций*

Zgurska Oksana

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the
Department of Entrepreneurship, Trade and Exchange Activities
State University of Telecommunications*

ORCID: 0000-0003-3878-3007

Гавриш Оксана Миколаївна

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Державний університет телекомунікацій*

Gavrish Oksana

*кандидат экономических наук, доцент,
заведующая кафедры предпринимательства, торговли и биржевой деятельности
Государственный университет телекоммуникаций*

Gavrish Oksana

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Entrepreneurship, Trade and Exchange Activities
State University of Telecommunications*

ORCID: 0000-0002-5756-0880

Капелюшна Тетяна Вікторівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Державний університет телекомунікацій*

Kapelyushnaya Tatiana

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры предпринимательства, торговли и биржевой деятельности
Государственный университет телекоммуникаций*

Kapelyushnaya Tatiana

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Entrepreneurship,
Trade and Exchange Activities*

State University of Telecommunications

ORCID: 0000-0001-7490-6751

Мартиненко Марина Олександрівна

*старший викладач кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності
Державний університет телекомунікацій*

Martynenko Marina

*старший преподаватель кафедры предпринимательства,
торговли и биржевой деятельности
Государственный университет телекоммуникаций*

Martynenko Maryna

*Senior Lecturer at the Department of Entrepreneurship,
Trade and Exchange Activities
State University of Telecommunications*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6585

ІТ-ПОСЛУГИ ЯК ОБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

ИТ-УСЛУГИ КАК ОБЪЕКТ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ

IT-SERVICES AS AN OBJECT OF INTERNATIONAL TRADE

Анотація. Метою статті є дослідження особливостей галузі ІТ-послуг, як об'єкту міжнародної торгівлі. Досліджено специфіку торгівлі послугами та їх внесок в глобальну торгівлю та перспективу у реальному секторі економіки України.

Торгівля послугами в Україні останніми роками має стійкий позитивний баланс. Експорт послуг в І півріччі 2020 р. становив 5,371 млрд. доларів, імпорт – 2,359 млрд. доларів, позитивне сальдо 3,012 млрд. доларів. Це дозволило перекрити збитки від торгівлі товарами, в результаті зовнішньоторговельний баланс за півроку виявився з плюсом в 1,07 млрд. доларів.

Зокрема, пандемія прискорила цифровізацію бизнес-процесів. Впровадження ІТ-рішень приносить відчутний результат і в сфері бізнесу, і на державному рівні. Серед лідерів по впровадженню – всі рішення, які забезпечують доступність процесів з будь-якої точки світу: інструменти і системи для ефективної віддаленої роботи, електронний зовнішній документообіг, хмарні сервіси, рішення для електронної комерції, сервіси доставки.

Вже сформувалися тенденції в контексті ситуації з пандемією. І навантаження на ІТ послуги різко зросло через необхідність адаптації інформаційних систем підприємств під віддалену роботу.

Ринок ІТ-послуг переживає структурні зміни, симетричні зміни попиту з боку ключових замовників.

Наразі ІТ сектор створює 4% ВВП України, що поки що не здається серйозною силою, яка може витягнути Україну з економічної кризи. Хоча, залишається однією з небагатьох галузей та джерел експорту, на яку криза не вплине серйозно

Було виявлено за перші півроку 2020 прибуток від торгівлі послугами дали дві головні статті: лідером лишилися транспортні послуги, які скоротилися на 2,338 млрд. дол., і знизилися на 22,5% порівняно з першим півріччям 2019 року і ІТ-послуги – 1,4 млрд. дол., зросли на 16,6%. На них в сумі припало 70% доходів.

Визначено, що технологічний сектор має стратегічне значення для економіки України і може допомогти створити імідж України в цю епоху цифрових перетворень. І навіть глобальна рецесія не зможе перервати позитивну динаміку прибутковості послуг ІТ – сфери на міжнародній арені.

Ключові слова: ІТ-послуги, торгівля послугами, міжнародна торгівля, експорт, ІТ-галузь, телекомунікаційні послуги.

Аннотация. Целью статьи является исследование особенностей области ИТ-услуг, как объекта международной торговли. Исследована специфика торговли услугами и их вклад в глобальную торговлю и перспективу в реальном секторе экономики Украины.

Торговля услугами в Украине в последние годы имеет устойчивый положительный баланс. Экспорт услуг в I полугодии 2020 составил 5,371 млрд. долларов, импорт – 2359 млрд. долларов, положительное сальдо 3012 млрд. долларов. Это позволило перекрыть убытки от торговли товарами, в результате внешнеторговый баланс за полгода оказался с плюсом в 107млрд. долларов.

В частности, пандемия ускорила цифровизацию бизнес-процессов. Внедрение ИТ-решений приносит ощутимый результат и в сфере бизнеса, и на государственном уровне. Среди лидеров по внедрению – все решения, которые обеспечивают доступность процессов с любой точки мира: инструменты и системы для эффективной удаленной работы, электронный внешний документооборот, облачные сервисы, решения для электронной коммерции, сервисы доставки.

Уже сформировались тенденции в контексте ситуации с пандемией. И нагрузка на ИТ услуги резко возросла из-за необходимости адаптации информационных систем предприятий под удаленную работу.

Рынок ИТ-услуг переживает структурные изменения, симметричные изменения спроса со стороны ключевых заказчиков.

Сейчас IT сектор создает 4% ВВП Украины, что пока не кажется серьезной силой, которая может вытащить Украину из экономического кризиса. Хотя, остается одной из немногих отраслей и источников экспорта, на которую кризис не повлияет серьезно

Было выявлено за первые полгода 2020 прибыль от торговли услугами дали две главные статьи: лидером остались транспортные услуги, сократились на 2338 млрд. долл., и снизились на 22,5% по сравнению с первым полугодием 2019 и IT-услуги – 140 млрд. долл., выросли на 16,6%. На них в сумме пришлось 70% доходов.

Определено, что технологический сектор имеет стратегическое значение для экономики Украины и может помочь создать имидж Украины в эту эпоху цифровых преобразований. И даже глобальная рецессия не сможет прервать положительную динамику прибыльности услуг ИТ – сферы на международной арене.

Ключевые слова: ИТ-услуги, торговля услугами, международная торговля, экспорт, ИТ-отрасль, телекоммуникационные услуги.

Summary. The purpose of the article is to study the features of IT services as an object of international trade. The specificity of trade in services and their contribution to global trade and prospects in the real sector of the Ukrainian economy are investigated.

The trade in services of Ukraine in recent years has a stable positive balance. Exports of services in the first half of 2020 amounted to \$ 5371,000,000, imports – \$ 2,359,000,000, a surplus of \$ 3,012,000,000. This made it possible to cover losses from trade in goods, as a result, the foreign trade balance for six months turned out to be with a plus of \$ 1,070,000,000.

In particular, the pandemic has accelerated the digitalization of business processes in. The implementation of IT solutions brings tangible results both in business and at the state level. Among the leaders in implementation are all solutions that ensure the availability of processes from anywhere in the world: tools and systems for effective remote work, electronic external document flow, cloud services, e-commerce solutions, delivery services.

Trends have already formed in the context of the pandemic situation. And the load on IT services has increased dramatically due to the need to adapt enterprise information systems for remote work.

The IT services market is undergoing structural changes, symmetric changes in demand from key customers.

Now the IT sector creates 4% of Ukraine's GDP, which does not yet seem to be a serious force that can pull Ukraine out of the economic crisis. Although, it remains one of the few industries and sources of export, which will not be seriously affected by the crisis

It was revealed that in the first six months of 2020, profit from trade in services was provided by two main articles: transport services remained the leader, decreased by \$ 2,338,000,000, and decreased by 22.5% compared to the first half of 2019, and IT services – \$ 1.4 billion, increased by 16.6%. They together accounted for 70% of the income.

It was determined that the technology sector is of strategic importance for the Ukrainian economy and can help create the image of Ukraine in this era of digital transformation. And even a global recession will not be able to interrupt the positive dynamics of the profitability of IT services in the international arena.

Key words: IT services, trade in services, international trade, export, IT industry, telecommunication services.

Постановка проблеми. В час коли світ переживає наслідки пандемії. Як катаклізм міжнародного масштабу справляє значний вплив на ринок, змінює його, зводить нанівець одні тенденції і формує інші. IT-індустрію, а саме сегмент IT-послуг, можна вважати одним з тих, що зазнали найбільших змін через і пов'язаних з нею обмежень. Так як, різко зросла потреба в організації віддалених робочих місць, що стало серйозним стимулом для швидкого нарощування постачальниками IT-сервісів компетенцій по даному напрямку. Тому на сьогоднішній період є актуальним оцінити, наскільки змінився ринок IT-послуг, і в яких нових умовах доведеться працювати постачальникам послуг за межами країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям експортоорієнтованої галузі IT-послуг останнім часом привертається все більше уваги з боку

значної кількості науковців, а саме: Н. Язвінська [5], В. Семиноженко [6], А. Литвин [7], М. Чайковська [8], Р. Яремчук [12], Н. Мешко [13], Н. Баловсяк [14], Л. Ноздріна [15]. Проте дослідження IT-послуг як об'єкту міжнародної торгівлі практично відсутні, що зумовлює актуальність подальшого вивчення даної сфери.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження особливостей IT-послуг, як об'єкту міжнародної торгівлі, їх внесок в глобальну торгівлю та перспективи у реальному секторі економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Торгівля є невід'ємною частиною світової економіки. З кожним днем вона все більше розвивається і вдосконалюється. Для ефективного використання ринку товарів і послуг який стабільно розширюється,

стає необхідністю проведення постійного аналізу даної сфери.

Торгівля послугами має свою специфіку, тому що, послуга являє собою не річ, не матеріальний предмет, але якусь, досить різноманітну за характером діяльність, роботу. Дати точне визначення поняття послуги не просто. Послугу визначають іноді як різновид товару, для якого момент виробництва і момент споживання збігаються в часі, як роботи, зробленої для інших, результатом якої є відчутні речі [1, с. 253].

Послуги називають іноді — «невидимими статтями торгівлі» [2, с. 60]. У Генеральній угоді про торгівлю послугами (ГУТС) 1994 р чинній в системі СОТ, визначення поняття послуги не має, але для цілей Угоди використовується спеціальний класифікатор, що містить перелік 160 видів послуг, згрупованих за наступними 12 розділами [3].

Завдяки цифровізації, послуги, які колись мали надаватися лицем до лица, тепер можуть надаватися віддалено. Однак під час обговорення питань глобальної торгівлі послуги часто не беруться до уваги, і ступінь їхнього внеску в глобальну торгівлю не завжди повністю цінується.

Послуги відіграють все більш важливу роль в міжнародній торгівлі. Глобальні виробничо-збутові ланцюжки для товарів не могли б функціонувати без послуг логістики та зв'язку.

Міжнародна торгівля послугами на відміну від операцій з товарами ускладнюється тим що більшість послуг не підлягають митному контролю. У той же час послуги можуть приймати виражені форми.

Різні види послуг характеризуються різним ступенем залучення в міжнародний оборот. Менш придатні для цього послуги, які надходять переважно в особисте споживання. Хоча такі види споживчих послуг, як охорона здоров'я та освіта, все більше залучаються на світові ринки розвиненими країнами.

Експерти Всесвітньої торгової організації (ВТО) виявили тенденцію: торгівля послугами розвивається набагато швидше торгівлі товарами. З 2005-го по 2017-й щорічний ріст продажу товарів становив 4,6 відсотка, в той час як зростання торгівлі сервісами досяг 5,4 відсотка.

Ще 2018 році лідируючими за обсягом продажів сервісами були дистрибуція і фінанси, в сукупності вони складають 40 відсотків від всього ринку послуг. У світовій торгівлі фінансовими сервісами було задіяно 2,5 трильйона доларів. На третьому місці — телекомунікації, продажі яких зросли більш ніж удвічі за період з 2005-го по 2018-й.

Але в 2019 році з початком пандемії COVID-19 міжнародна торгівля зазнала спад, обумовлений

введенням режиму карантину, скороченням обсягів виробництва, обмеженнями перевезень і падінням попиту.

За даними Світової організації торгівлі (СОТ), світова торгівля товарами скоротилася на 3% в річному численні в I кварталі 2020 року. Вплив пандемії на торгівлю послугами став особливо значним через міжнародні і національні обмеження на пересування. Тому в подальшому на розвиток міжнародної торгівлі послугами будуть впливати такі глобальні тенденції: демографічні зміни, зростання доходів і зростаючий вплив цифрових технологій. Вплив глобальних тенденцій на світову торгівлю створює передумови для появи нових видів послуг, змінюючи попит і відкриваючи нові ринки надання послуг.

Проте Україна в торгівлі послугами останніми роками має стійкий позитивний баланс. Експорт послуг в I півріччі 2020 р. становив 5,371 млрд. доларів, що навіть дозволило перекрити збитки від торгівлі товарами, в результаті зовнішньоторговельний баланс за півроку виявився з плюсом в 1,07 млрд. доларів [4]. Структура зовнішньої торгівлі послугами у 2019 році наведена на рис. 1.

Виходячи з даних Державної служби статистики України у 2019 році українські компанії експортували в інші країни ІТ-послуг на загальну суму \$ 2,43 млрд. За даними відомства, за 2019 рік експорт ІТ-послуг з України зріс на 15%. Зараз він становить 16% експорту всіх послуг з України, який приніс \$ 15,23 млрд.

При цьому 79,2% експорту ІТ-послуг склали комп'ютерні послуги — це \$ 1,92 млрд., 16,3% — експорт інформаційних послуг — це \$ 395,5 млн. Інші показники — експорт телекомунікаційних послуг, який приніс продавцям послуг \$ 110,6 млн. (рис. 2).

Сучасний ринок ІТ-послуг характеризується високою динамічністю великими обсягами та структурною різноманітністю. ІТ-галузь України офіційно є однією з найбільш динамічних галузей країни. Вона також є дуже різноманітною: від розробок в галузях штучного інтелекту, кібербезпеки, нейромереж та нанотехнологій до високо комерційних підприємств у блокчейні, фін теку, розробки баз даних, іграх, агробізнесі та електронній комерції [5, с. 3]. Найбільші активи України — створюють інновації та можливості для економічного зростання України та її інтеграції у світовий ланцюжок цінностей. Цей розвиток зумовлений наявністю великої бази в Україні висококваліфікованого людського капіталу.

Дослідивши динаміку зовнішньої торгівлі послугами у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги (Таблиця 1). Можемо зробити

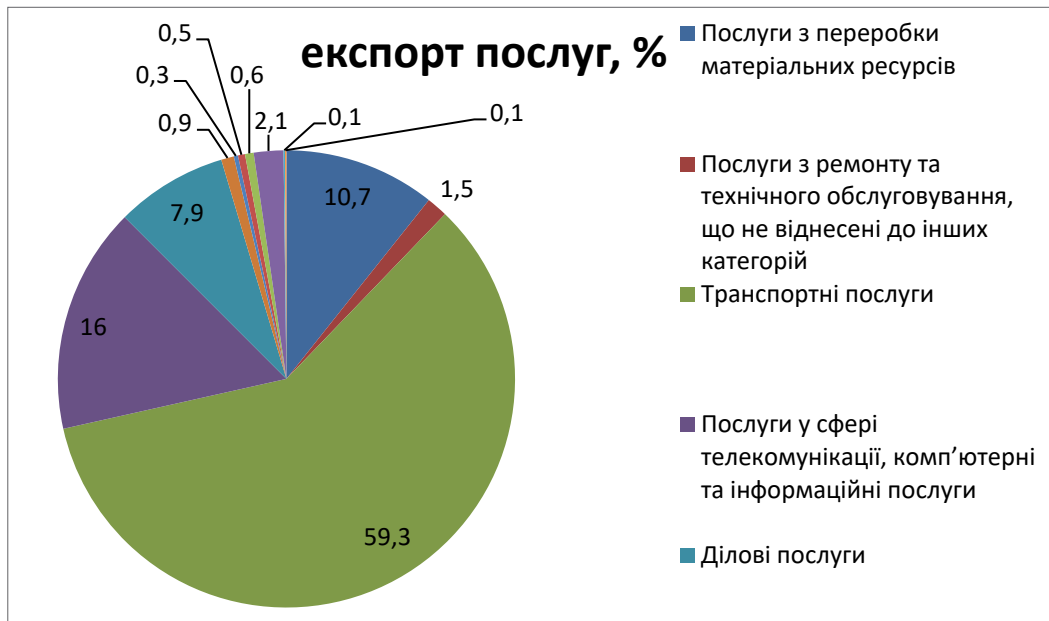

Рис. 1. Експорт послуг за видами діяльності
Джерело: складено авторами відповідно до [4]

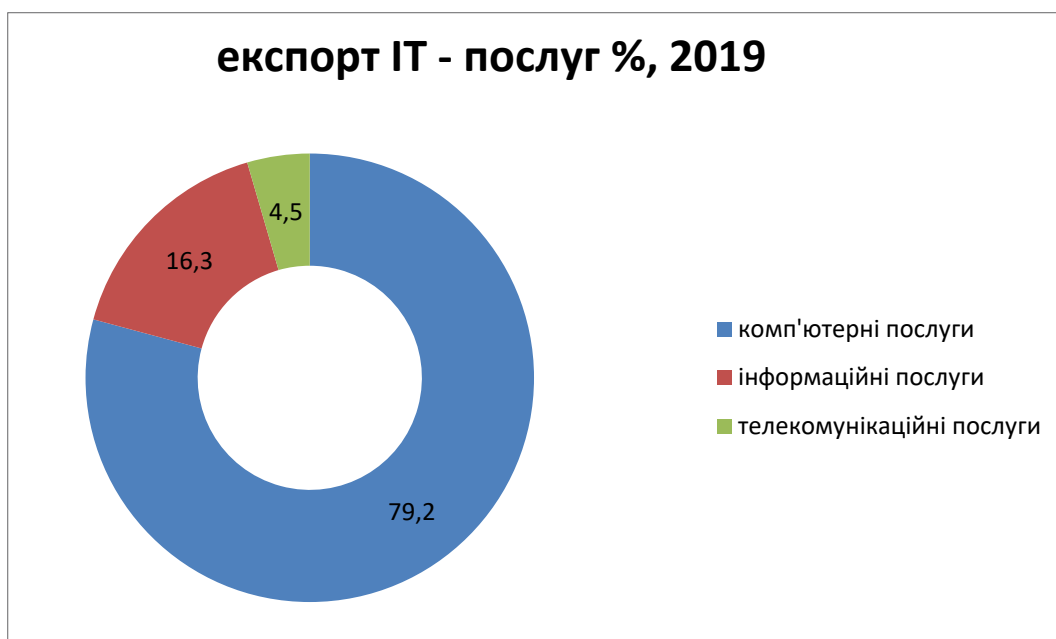

Рис. 2. Експорт ІТ — послуг за видами
Джерело: складено авторами відповідно до [4]

висновок що торгівля послугами України останніми роками стабільно зростає.

Україна також стає більш відкритою до світу завдяки послідовному виконанню Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та запровадженню проєвропейських правил та процедур. Що стосується торговельного балансу України, то частка ЄС у загальному експорті послуг до ЄС становить 28,1%. Загальний обсяг експорту товарів та послуг у країни ЄС приніс Україні близько \$25 млрд. Це чітке свідчення того, що українські послуги успішно конкурують

на великих закордонних ринках з дотриманням усіх стандартів.

Сьогодні українські розробники програмного забезпечення визнані одними з найсильніших ІТ-фахівців у всьому світі. І все більша кількість міжнародних гігантів наймає розробників в Україні для створення передових програмних рішень.

Україна зараз є першим аутсорсинговим ринком у Східній Європі з 200 000 розробників та 420 000 робочих місць в ІТ та суміжних галузях, що також має значення для експортерів ІТ-послуг у світі.

Наразі ІТ сектор створює 4% ВВП України, що поки що не здається серйозною силою, яка може витягнути Україну з економічної кризи за потреби. Хоча, швидше за все, це залишиться однією з небагатьох галузей та джерел експорту, на яку криза не вплине серйозно, беручи до уваги всі вищезгадані факти.

В свою чергу телекомунікації забезпечують управління громадськими і виробничими процесами, розширюють можливості спілкування, навчання та інформованості, дозволяють економити витрати і спрощувати розвиток торговельних послуг. Цей ефект впливає на всі сфери виробничої, суспільного та приватного життя. Тому надзвичайно важливим є підвищення ефективності діяльності послуг зв'язку та застосування їх в міжнародній торгівлі.

Розвиток національної системи телекомунікацій неможливий без інтеграції у глобальні телекомунікаційні мережі та ефективної міжнародної співпраці в цій сфері. За ст. 72 Закону України «Про телекомунікації» основними напрямками міжнародної співпраці у сфері телекомунікацій є:

- укладання міжнародних договорів;
- участь у роботі міжнародних організацій;
- участь у реалізації міжнародних проектів, пов'язаних із створенням глобальної і регіональних телекомунікаційних мереж з урахуванням інтересів національної безпеки України;
- гармонізація стандартів, норм і правил з міжнародними стандартами, рекомендаціями, нормами і правилами, які стосуються вимог до технічних

засобів і телекомунікаційних мереж, взаємодії операторів телекомунікацій, використання обмежених ресурсів, якості і видів телекомунікаційних послуг [9].

Основні заходи міжнародної співпраці у сфері телекомунікацій Україна здійснює у межах Міжнародного союзу електрозв'язку, членом якого вона є з 1994 р., та в рамках європейських і регіональних організацій зв'язку і телекомунікацій. Крім того, в рамках Світової організації торгівлі (СОТ) питання регулювання ринку телекомунікацій розглядаються в Раді торгівлі послугами СОТ. Представлення інтересів України у цих міжнародних організаціях покладено на Адміністрацію зв'язку та радіочастот України, функції якої виконує Міністерство транспорту і зв'язку України.

Також вагомий внесок сфери телекомунікацій в економіку України робить галузь мобільного зв'язку. Роль мобільного зв'язку в економічному зростанні і соціальній залученості стає все більш значущою у всьому світі. Зростання рівня проникнення мобільного зв'язку може сприяти поширенню цифрових технологій за рахунок розширення можливостей Інтернет та широкопasmового доступу, що, в свою чергу, призводить до усунення бар'єрів у торгівлі.

В Україні оператори мобільного зв'язку роблять вагомий внесок як в розвиток економіки, так і суспільства в цілому. У 2019 році загальний обсяг доходів галузі мобільного зв'язку становив 1,4 млрд. дол. США, при цьому безпосередній внесок цього

Таблиця 1

Динаміка зовнішньої торгівлі послугами у сфері телекомунікацій, комп'ютерних та інформаційних послуг (експорт)

Найменування послуги згідно із КЗЕП	2017			2018			2019		
	Обсяг, тис. дол. США	у % порівняно з 2016 р	у % до загального обсягу, розділу	Обсяг, тис. дол. США	у % порівняно з 2017	у % до загального обсягу, розділу	Обсяг, тис. дол. США	у % порівняно з 2018	у % до загального обсягу, розділу
Загальні обсяги експорту	10714369,5	108,6	100	11637950,6	108,6	100	15237478,9	130,9	100
Послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги	1760794,6	107,1	16,4	2114956,9	120,1	18,2	2433067,2	115,0	16,0
Телекомунікаційні послуги	190525,4	75,1	10,8	157745,5	82,8	7,5	110603,7	70,1	4,5
Комп'ютерні послуги	1311793,3	114,6	74,5	1633152,9	124,5	77,2	1926996,0	118,0	79,2
Інформаційні послуги	258475,8	105,4	14,7	324058,6	125,4	15,3	395467,5	122,0	16,3

Джерело: складено авторами на основі [4]

сектору в економічний розвиток країни дорівнював 0,8 млрд. дол. США, або 0,6% валового внутрішнього продукту (ВВП) України.

Однак переваги для економіки виходять за рамки цього прямого впливу: мобільні оператори підтримують набагато ширшу систему мобільних технологій, включаючи мобільні додатки та розробників мобільного контенту, постачальників послуг мобільної дистрибуції, компанії з роздрібною торгівлі та виробників мобільних пристроїв.

Вплив мобільного зв'язку на економіку, в основному, пояснюється його впливом на продуктивність. Низка досліджень виявила чіткий взаємозв'язок між проникненням послуг мобільного зв'язку і продуктивністю: підвищення рівня проникнення мобільного зв'язку на 10% підвищує продуктивність в середньому на 1,0–1,3%.¹²

Отже в середньому на послуги припадає близько половини ВВП по всьому світу. У розвинених країнах на їх частку припадає близько трьох чвертей ВВП, і їх частка швидко зростає в країнах, що розвиваються.

Торгівля послугами — від розподілу до фінансових послуг — може допомогти країнам прискорити економічне зростання, підвищити конкурентоспроможність вітчизняних фірм і сприяти інклюзивності. Частка послуг в міжнародній торгівлі продовжує зростати, і як технології, зміна клімату, зростання доходів і демографічні зміни буде впливати на торгівлю послугами в майбутньому. Тому доцільно пропонувати шляхи максимізації потенціалу торгівлі послугами в усьому світі в найближчі роки.

Політичні бар'єри для торгівлі послугами, в основному регулюючи заходи, набагато складніші, ніж в торгівлі товарами. Для того, аби торгівля послугами стала потужним двигуном економічного зростання, необхідно активізувати міжнародне співробітництво та скоротити масштаби бідності, потрібно буде знайти нові шляхи для розвитку глобального торгового співробітництва та зробити послуги центральним елементом торговельної політики.

Торгівля послугами з 2005 року зросла на 5,4 відсотка в рік, а торгівля товарами в середньому росла на 4,6 відсотка. Торгівля комп'ютерними послугами та дослідження і розробки показали найшвидший щорічне зростання за останнє десятиліття. Відповідно до моделі глобальної торгівлі СОР, нової кількісної торгової моделі, використовуваної СОР для складання прогнозів щодо світової торгівлі, частка послуг в світовій торгівлі може збільшитися на 50 відсотків до 2040 року. Це відбувається завдяки зниженню торгових витрат і скорочення необхідності безпосередньої взаємодії через оцифровки. Це

також залежить від зниження бар'єрів на шляху торгівлі послугами.

Технології є ключовими факторами торгівлі послугами, дозволяючи здійснювати транскордонну торгівлю послугами, які традиційно мають потребу в безпосередній взаємодії. Цифрові технології також знижують вартість торгових послуг. І якщо країни, що розвиваються зможуть впровадити цифрові технології, їх частка в світовій торгівлі послугами може зрости приблизно на 15 відсотків до 2040 року [10].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Українська ІТ-галузь нині успішно конкурує на світовому ринку і є надійним джерелом валютних надходжень, що сприяє підтримці курсу гривні. Зростає і значущість ІТ-послуг в структурі експорту. У 2017 році комп'ютерні послуги посіли 3-тє місце серед експорту послуг з України після послуг з переробки товарів в країні та трубопровідного транспорту. А за результатами першого півріччя 2020 року обігнали трубопровідний транспорт і стали другою найбільшою галуззю з експорту послуг.

Стратегія розвитку сектора інформаційних та комунікаційних технологій спрямована на перетворення України на інноваційний та всесвітньо визначний центр інформаційних технологій. Досягнення цієї мети буде залежати від здатності ІТ-індустрії та Уряду України до реалізації стратегічних заходів.

Створення сприятливого бізнес-середовища, маркетингова підтримка та забезпечення достатньої кількості висококваліфікованих фахівців мають критичне значення для успішного зростання ІТ-індустрії [11, с. 6].

Україна прагне стати всесвітньо визначною технологічною локацією з високим рівнем інноваційності, що створює велику цінність для світової економіки, та суттєво збільшити свої знаходження у сфері ІТ. Швидке зростання експорту завдяки різноманітним конкурентним перевагам, що включає насамперед наявність талановитих професіоналів, допомогло розширити присутність українських ІТ-компаній на світовому ринку. ІТ-індустрія є одним з декількох секторів, де Україна зберігає конкурентоспроможність у глобальній економіці.

ІТ — це швидко зростаюча індустрія з високим рівнем доданої вартості, яка є важливим джерелом експортних надходжень.

Пріоритетними кроками для подальшого розвитку ІТ — продукції на міжнародному ринку є:

– створення сприятливої екосистеми для бізнесу, усунення бар'єрів та приведення до сучасних стандартів законодавства, яке повинно допомагати розвитку великих компаній, що надають технологічні послуги на міжнародному ринку;

- допомога у розвитку технологічних стартапів, малих та середніх компаній, що надають технологічні послуги; підтримка ІТ-індустрії у підвищенні доданої вартості її продуктів та сприяння створенню інтелектуальної власності в країні;
- забезпечення висококваліфікованих фахівців практичними навичками на ранніх етапах здобуття вищої освіти та надання доступних програм з вивчення найновітніших ІТ-технологій для задоволення зростаючого ринкового попиту.

Література

1. Вельяминов Г. М. Международное экономическое право и процесс: учебник. М.: Волтерс Клувер, 2004. 478 с.
2. Гаазька декларація Міжпарламентської конференції по туризму від 14.04.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_904#Text
3. Генеральна угода про торгівлю послугами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_017
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Голидїбіна А. В., Язвінська Н. В. Особливості сучасного ринку іт-послуг та специфіка просування на ньому // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2017. № 14. С. 291–298.
6. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: [Т. 2]: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. К.: Фенікс, 2007. 564 с.
7. Литвин А. Є. Тенденції розвитку світового ринку інформаційних технологій / А. Є. Литвин // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2011. Вип. 2. С. 132–137.
8. Чайковська М. П. Стратегії розвитку ІТ-ринку в умовах фінансової кризи / М. П. Чайковська // Вісник соціально-економічних досліджень. 2009. № 35. С. 132–138.
9. Закон України «Про телекомунікації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text>
10. World Trade Report 2019: The future of services trade. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/00_wtr19_e.pdf
11. Проект: Експортна стратегія України. Дослідження щодо секторальної стратегії розвитку інформаційно-комунікаційних технологій 2019–2023. URL: https://issuu.com/mineconomdev/docs/_____
12. Яремчук Р. Є. Основні переваги та загрози для комплексного розвитку ІТ- сектора України від реалізації Угоди про асоціацію з ЄС / Р. Є. Яремчук, О. Г. Коломієць // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2015. Вип. 5. С. 68–72.
13. Мешко Н. П. Перспективи розвитку сфери ІТ як провідної інноваційної галузі України // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій. Дніпропетровськ: ДНУ імені Олеся Гончара. 2015. Випуск 4. С. 71–77.
14. Баловсяк Н. Х. Структура та зміст інформаційної компетентності майбутнього спеціаліста // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова Серія № 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: Зб. наук. праць / Редкол. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2006. № 4 (11). С. 3–5.
15. Ноздріна Л. В. Аутсорсинг ІТ-проектів в Україні // Управління проектами: стан та перспективи — Тези доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. 2012. URL: web-site: conference.nuos.edu.ua

References

1. Velyaminov G. M. (2004). *Mezhdunarodnoe ekonomicheskoe pravo i protsess*: [International economic law and process] Moskva: Volters Kluver.
2. Ghaazjka deklaracija Mizhparlamentsjkoji konferenciji po turyzmu vid 14.04.1989 r. [Gaazka Declaration of the Inter-Parliamentary Conference on Tourism, view 04/14/1989 p.]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_904#Text
3. Gheneraljna ughoda pro torghivlju poslughamy [General Agreement on Trade in Services]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_017
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajinj [State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Gholydjbina A. V., Jazvinsjka N. V. (2017). *Osoblyvosti suchasnogho rynku it-poslugh ta specyfika prosuvannja na njomu*. [Peculiarities of the modern market it-poslugh and the specifics of promotion on it.] // *Ekonomichnyj visnyk Nacionaljnogho tekhnichnogho universytetu Ukrajinj «Kyjivsjkyj politekhnichnyj instytut»*. № 14. PP. 291–298.

6. Ghejč V. M., Semynozhenko V. P., Kvasnjuk B. Je. (2007). Strategični vyklyky 21 stolittja suspiljstvu ta ekonomici Ukrajinu: [Strategic challenges of the XXI century to the society and economy of Ukraine] (T.2). Innovacijno-tehnologičnyj rozvytok ekonomiky Kyiv: Feniks. 2007. 564 s.
7. Lytvyn A. Je. (2011). Tendenciji rozvytku svitovogo rynku informacijnykh tehnologij [Trends in the global information technology market] // Teoretyčni i praktyčni aspekty ekonomiky ta intelektualnoji vlasnosti. Vyp. 2. PP. 132–137.
8. Čajkovs'ka M. P. (2009). Strategiji rozvytku IT-rynku v umovakh finansovoi kryzy [IT market development strategies in the financial crisis] // Visnyk socialjno-ekonomičnykh doslidženj. № 35. PP. 132–138.
9. Zakon Ukrajinu «Pro telekomunikacii» [Law of Ukraine «On Telecommunications»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text>
10. World Trade Report 2019: The future of services trade. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/00_wtr19_e.pdf7
11. Proekt: Eksportna strategija Ukrajinu. Doslidžennja shhodo sektoralnoji strategiji rozvytku informacijno-komunikacijnykh tehnologij 2019–2023 [Project: Export strategy of Ukraine. Research on the sectoral strategy for the development of information and communication technologies 2019–2023]. URL: https://issuu.com/mineconomdev/docs/_____
12. Jaremčuk R. Je. (2015). Osnovni perevahy ta zaghrozy dlja kompleksnogo rozvytku IT-sektora Ukrajinu vid realizaciji Ughody pro asociaciju z JeS [The main advantages and threats to the integrated development of the IT sector of Ukraine from the implementation of the Association Agreement with the EU] R. Je. Jaremčuk, O. G. Kolomyec // Socialjno-ekonomični problemy suchasnogo periodu Ukrajinu. Vyp. 5. PP. 68–72.
13. Meshko N. P. (2015). Perspektyvy rozvytku sfery IT jak providnoji innovacijnoji ghaluzi Ukrajinu [Prospects for the development of IT as a leading innovation industry in Ukraine] // Visnyk Dnipropetrovs'kogho universytetu. Serija: Menedzhment innovacij. DNU imeni Olesja Ghončara. № 4. PP. 71–77.
14. Balovs'jak N. Kh. (2006). Struktura ta zmist informacijnoji kompetentnosti majbutnjogho specialista [The structure and content of information competence of the future specialist] // Naukovyj chasopys NPU imeni M. P. Draghomanova. Komp'juterno-orijentovani systemy navčannja. Kyiv: NPU im. M. P. Draghomanova. № 4 (11). PP. 3–5.
15. Nozdrina L. V. (2012) Outsorsyngh IT-proektiv v Ukrajinu // Upravlinnja proektamy: stan ta perspektyvy [IT project outsourcing in Ukraine / Project management: status and prospects]. URL: web-site: conference.nuos.edu.ua

Безверхий Костянтин Вікторович

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри обліку і оподаткування

Національна академія статистики, обліку та аудиту

Безверхий Константин Викторович

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры учета и налогообложения

Национальная академия статистики, учета и аудита

Bezverkhyy Kostiantyn

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation

National Academy of Statistics, Accounting and Audit

ORCID: 0000-0001-8785-1147

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6584

БІЗНЕС–МОДЕЛЬ В ІНТЕГРОВАНІЙ ЗВІТНОСТІ ЗАРУБІЖНИХ І ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

БИЗНЕС–МОДЕЛЬ В ИНТЕГРИРОВАННОЙ ОТЧЕТНОСТИ ЗАРУБЕЖНЫХ И ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

BUSINESS MODEL IN INTEGRATED REPORTING OF FOREIGN AND DOMESTIC ENTERPRISES

Анотація. Вступ. Ядром організації є її бізнес-модель, яка ґрунтується на різних капіталах, що розуміються як ресурси, і завдяки їй комерційної діяльності перетворює їх в продукти (товари, послуги, побічні продукти і відходи). Діяльність організації та її продукти призводять до результатів з точки зору впливу на капітали. Здатність бізнес-моделі адаптуватися до змін (наприклад, в наявності, якості і доступності ресурсів) може вплинути на довгострокову життєздатність організації. Нерозуміння змісту бізнес-моделі фахівцями практиками призводить до того, що відображення бізнес-моделі в інтегрованій звітності як вітчизняних так і зарубіжних підприємств неуніфіковане. Реалізацію вищевказаного питання забезпечить відповідний авторський підхід до тлумачення бізнес-моделі в інтегрованій звітності, а також детальний аналіз її складових. Тому актуальним питанням буде відображення бізнес-моделі в інтегрованій звітності зарубіжних і вітчизняних підприємств.

Мета. Метою дослідження є визначення сутності бізнес моделі в інтегрованій звітності, а також аналіз її складових, що наводять зарубіжні і вітчизняні підприємства.

Методи. Під час проведення дослідження було використано такі методи: аналізу та синтезу (розкриття економічної сутності бізнес-моделі в інтегрованій звітності); групування (виділення підходів до тлумачення сутності бізнес-моделі у наукових працях дослідників); спостереження (виділення зарубіжних і вітчизняних підприємств, що відображають бізнес-модель в інтегрованій звітності); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Результати. В процесі проведеного дослідження сформовано авторський підхід щодо визначення сутності бізнес-моделі в інтегрованій звітності, який побудовано на основі групування підходів в наукових працях зарубіжних та вітчизняних авторів. Бізнес-модель в інтегрованій звітності – це опис діяльності підприємства, який розкриває його ресурси (капітал) за допомогою якого створюється цінність, а також формується вартість підприємства протягом його діяльності.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на процесі створення цінності в інтегрованій звітності. Це дасть змогу зрозуміти як підприємство створює цінність для суспільства в цілому, так і окремих стейкхолдерів.

Ключові слова: інтегрована звітність, бізнес-модель, підходи, складові, підприємства.

Аннотация. Введение. Ядром организации является ее бизнес-модель, основанная на различных капиталах, понимаемые как ресурсы, и благодаря ее коммерческой деятельности превращает их в продукты (товары, услуги, побочные продукты и отходы). Деятельности организации и ее продукты приводят к результатам с точки зрения влияния на капиталы. Способность бизнес-модели адаптироваться к изменениям (например, в наличии, качестве и доступности ресурсов) может повлиять на долгосрочную жизнеспособность организации. Непонимание содержания бизнес-модели специалистами практиками приводит к тому, что отражение бизнес-модели в интегрированной отчетности как отечественных так и зарубежных предприятий не унифицировано. Реализацию вышеуказанного вопроса обеспечит соответствующий авторский подход к толкованию бизнес-модели в интегрированной отчетности, а также детальный анализ ее составляющих. Поэтому актуальным вопросом будет отражение бизнес-модели в интегрированной отчетности зарубежных и отечественных предприятий.

Цель. Целью исследования является определение сущности бизнес-модели в интегрированной отчетности, а также анализ ее составляющих, которые раскрывают зарубежные и отечественные предприятия.

Методы. При проведении исследования были использованы следующие методы: анализа и синтеза (раскрытие экономической сущности бизнес-модели в интегрированной отчетности); группировки (выделения подходов к толкованию сущности бизнес-модели в научных трудах исследователей) наблюдения (выделение зарубежных и отечественных предприятий, отражающие бизнес-модель в интегрированной отчетности); логического обобщения результатов (формулирование выводов).

Результаты. В процессе проведенного исследования сформирован авторский подход к определению сущности бизнес-модели в интегрированной отчетности, построенный на основе группировки подходов в научных трудах зарубежных и отечественных авторов. Бизнес-модель в интегрированной отчетности – это описание деятельности предприятия, раскрывает его ресурсы (капитал) с помощью которого создается ценность, а также формируется стоимость предприятия в течение его деятельности.

Перспективы. В дальнейших научных исследованиях предлагается сосредоточить внимание на процессе создания ценности в интегрированной отчетности. Это позволит понять как предприятие создает ценность для общества в целом, так и отдельных стейкхолдеров.

Ключевые слова: интегрированная отчетность, бизнес-модель, подходы, составляющие, предприятия.

Summary. Introduction. The core of the organization is its business model, which is based on various capitals, understood as resources, and through its commercial activities turns them into products (goods, services, by-products and waste). The activities of the organization and its products lead to results in terms of impact on capital. The ability of a business model to adapt to change (for example, the availability, quality, and availability of resources) can affect the long-term viability of an organization. Misunderstanding of the content of the business model by practitioners leads to the fact that the reflection of the business model in the integrated reporting of both domestic and foreign companies is not uniform. The implementation of the above issue will provide an appropriate author's approach to the interpretation of the business model in integrated reporting, as well as a detailed analysis of its components. Therefore, the topical issue will be the reflection of the business model in the integrated reporting of foreign and domestic enterprises.

Purpose. The purpose of the study is to determine the essence of the business model in integrated reporting, as well as analysis of its components, provided by foreign and domestic enterprises.

Methods. The following methods were used during the study: analysis and synthesis (disclosure of the economic essence of the business model in integrated reporting); grouping (selection of approaches to the interpretation of the essence of the business model in the scientific works of researchers); observation (selection of foreign and domestic enterprises that reflect the business model in integrated reporting); logical generalization of results (formulation of conclusions).

Results. In the course of the study, the author's approach to defining the essence of the business model in integrated reporting was formed, based on the grouping of approaches in the scientific works of foreign and domestic authors. A business model in integrated reporting is a description of an enterprise's activities, reveals its resources (capital) with the help of which value is created, and also the value of an enterprise is formed during its activities.

Discussion. Further research is proposed to focus on the value creation process in integrated reporting. This will allow us to understand how the enterprise creates value for society as a whole, and for individual stakeholders.

Key words: integrated reporting, business model, approaches, components, enterprises.

Постановка проблеми. Ядром організації є її бізнес-модель, яка ґрунтується на різних капіталах, що розуміються як ресурси, і завдяки її комерційної діяльності перетворює їх в продукти (товари, послуги, побічні продукти і відходи). Діяльність організації та її продукти призводять до результатів з точки зору впливу на капітали. Здатність бізнес-моделі адаптуватися до змін (наприклад, в наявності, якості і доступності ресурсів) може вплинути на довгострокову життєздатність організації [1, п. 2.23]. Нерозуміння змісту бізнес-моделі фахівцями практиками призводить до того, що відображення бізнес-моделі в інтегрованій звітності як вітчизняних так і зарубіжних підприємств неуніфіковане. Реалізацію вищевказаного питання забезпечить відповідний авторський підхід до тлумачення бізнес-моделі в інтегрованій звітності, а також детальний аналіз її складових. Тому актуальним питанням буде відображення бізнес-моделі в інтегрованій звітності зарубіжних і вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Економічний зміст бізнес моделі в інтегрованій звітності в наукових працях розкривається у розрізі таких підходів:

- 1) як система трансформації ресурсів (Бочкарева Н. Г. [2], Будько О. В. [3], Бунлуа С. (Boonlua S.) [4], Каспін Л. Є. [5], Кузіна Р. В. [6], Лей А (Lai A.) [7], Мелоні Г. (Melloni G.) [7], Новожилова Ю. В. [8], Стакчезіні Р. (Stacchezini R.) [7], Фанкасем С. (Phankasem S.) [4]);
- 2) як процес за допомогою якого створюється цінність (Абейсекара І. (Abeyssekera I.) [9], Віллерс С. Де (Villiers C. De) [10], Макаренко В. Ю. [11], Нехода Е. В. [12], Пилипенко А. А. [11], Редчикова Н. О. [12], Рядська В. В. [13], Сухарі А. (Sukhari A.) [10], Тюленева Н. О. [12], Сафанова Ф. Ю. [14]);
- 3) як опис діяльності компанії (М. М. Басова [15], Р. Еклес (R. G. Eccles) [16], Л. Є. Каспін [5], М. П. Круз (M. P. Krzus) [16], П. О. Куцик [17], С. Рібот (S. Ribot) [16]);
- 4) як створення вартості протягом тривалого часу (Агеєв А. І. [18], Галушкіна М. В. [18], Копкова Є. С. [18], Лоханова Н. О. [19], Рудакова Т. А. [20], Смирнова В. А. [18], Трубоченко О. І. [20], Штукельбергер Х. [18]).

Метою дослідження є визначення сутності бізнес моделі в інтегрованій звітності, а також аналіз її складових, що наводять зарубіжні і вітчизняні підприємства.

Виклад основного матеріалу. Бізнес-модель відповідно до Глобальних принципів управлінського обліку (Global Management Accounting Principles framework) [21] — це принцип, за яким організація

створює вартість. Оскільки управлінський облік вимагає докладного розуміння бізнес-моделі, ринку та макроекономічного середовища, він зумовлює сталість організаційного успіху. Управлінський облік допомагає організаціям приймати вдаліші рішення, виокремлюючи з інформації її посутні цінність, тобто бізнес-модель є інструментом створення цінності для підприємства і його стейкхолдерів.

Для цілей складання фінансової звітності бізнес-модель розглядається у Міжнародному стандарті фінансової звітності 9 «Фінансові інструменти» (IFRS 9 «Financial instruments») [22] для класифікації фінансових активів.

Узагальнення існуючих підходів свідчить, що найбільший відсоток дослідників — 35,00% (Бочкарева Н. Г. [2], Будько О. В. [3], Бунлуа С. (Boonlua S.) [4], Каспін Л. Є. [5], Кузіна Р. В. [6], Лей А (Lai A.) [7], Мелоні Г. (Melloni G.) [7], Новожилова Ю. В. [8], Стакчезіні Р. (Stacchezini R.) [7], Фанкасем С. (Phankasem S.) [4]) визначають бізнес-модель в інтегрованій звітності як систему трансформації ресурсів. За даного підходу ресурси, що використовує підприємство перетворюються в різні види капіталів (фінансовий, промисловий, інтелектуальний, людський, соціальний, природний), так наприклад, один капітал може трансформуватися в інший, або один капітал збільшується за рахунок зменшення іншого.

Бізнес-модель в інтегрованій звітності як процес за допомогою якого створюється цінність розглядають І. Абейсекара (I. Abeyssekera) [9], С. Де Віллерс (C. De Villiers) [10], В. Ю. Макаренко [11], Е. В. Нехода [12], А. А. Пилипенко [11], Н. О. Редчикова [12], В. В. Рядська [13], А. Сухарі (A. Sukhari) [10], Н. О. Тюленева [12], Ф. Ю. Сафанова [14] (30.00% дослідників). Саме процес створення цінності формує інформацію про те, який вклад підприємство робить в суспільство, і що воно створює для себе.

Інший підхід до визначення сутності бізнес-моделі в інтегрованій звітності пропонують М. М. Басова [15], Р. Еклес (R. G. Eccles) [16], Л. Є. Каспін [5], М. П. Круз (M. P. Krzus) [16], П. О. Куцик [17], С. Рібот (S. Ribot) [16] (20% дослідників) які розглядають бізнес-модель як опис діяльності компанії. Опис діяльності компанії найчастіше ілюструють графічно у вигляді схем або рисунків.

Також має місце розгляд бізнес-моделі в інтегрованій звітності як створення вартості протягом тривалого часу (Агеєв А. І. [18], Галушкіна М. В. [18], Копкова Є. С. [18], Лоханова Н. О. [19], Рудакова Т. А. [20], Смирнова В. А. [18], Трубоченко О. І. [20], Штукельбергер Х. [18] — 20,00%). Бізнес-модель є інструментом створення вартості протягом всієї діяльності підприємства, що здійснюється за

допомогою перетворення ресурсів (капіталів) підприємства.

Таким чином, розглянувши підходи до визначення економічної сутності бізнес-моделі в інтегрованій звітності можна дійти висновку, що автори використовують кардинально відмінні підходи до представлення змісту бізнес-моделі, що ускладнює її розуміння фахівцями-практиками, а тому її відображення в інтегрованій звітності неуніфіковане. Узагальнення розглянутих підходів, дозволяє сформулювати авторський підхід — інтегрований, що базується на основі вищевказаних підходів, а саме бізнес-моделі в інтегрованій звітності — це опис діяльності підприємства, який розкриває його ресурси (капітал) за допомогою якого створюється цінність, а також формується вартість підприємства протягом його діяльності.

Ключові складові бізнес-моделі в інтегрованій звітності згідно з <IRF> [1, п. 4.12] наведено на рис. 1.

В інтегрованому звіті показано, як ключові ресурси співвідносяться з капіталами, від яких залежить організація, або які є джерелами особливою рисою організації, в тих випадках, коли вони є суттєвими для розуміння міцності і стійкості бізнес-моделі [1, п. 4.14]. Інтегрований звіт не є спробою надати вичерпний список всіх використаних капіталів. Швидше, він зосереджений на тих капіталах, які мають істотний вплив на здатність створювати вартість в короткостроковому, середньостроковому і довгостроковому періодах, незалежно від того, належать капітали організації чи ні. Також він може включати

обговорення характеру і значущості істотних компромісів, які впливають на вибір ресурсів [1, п. 4.15].

Комерційна діяльність (рис. 2) включає планування, проектування і виробництво продуктів або використання спеціалізованих навичок і знань при наданні послуг. Заохочення культури інновацій часто є провідним напрямком комерційної діяльності з точки зору створення нових продуктів і послуг, які мотивують попит клієнтів, підвищують ефективність і сприяють більш якісному використанню технологій, замінюють ресурси для мінімізації несприятливого соціального або екологічного впливу і знаходять альтернативні способи використання продуктів [1, п. 2.24].

В інтегрованому звіті вказуються основні продукти та послуги організації, а також можливо інші продукти її діяльності, наприклад, відходи (включаючи викиди) і побічні продукти, які також необхідно розглянути при розкритті інформації про бізнес-моделі, якщо вони істотні [1, п. 4.18].

Результати — це внутрішні і зовнішні наслідки (позитивні і негативні) для капіталів в результаті комерційної діяльності та продукти організації [1, п. 2.25]. Організації необхідна інформація про її результати, для чого потрібно впровадження системи оцінки та моніторингу для отримання інформації, необхідної для прийняття рішень [1, п. 2.28].

Розглянувши відповідний опис складових бізнес-моделі відповідно до <IRF> [1] наведемо відображення бізнес-моделі в інтегрованій звітності як вітчизняних так і зарубіжних підприємств (табл. 1).

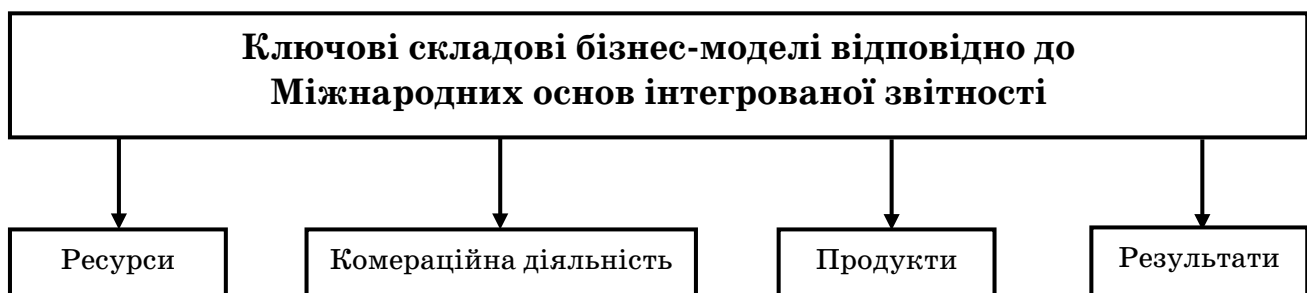

Рис. 1. Опис складових бізнес-моделі в інтегрованій звітності відповідно до <IRF>

Джерело: складено автором на основі [1]

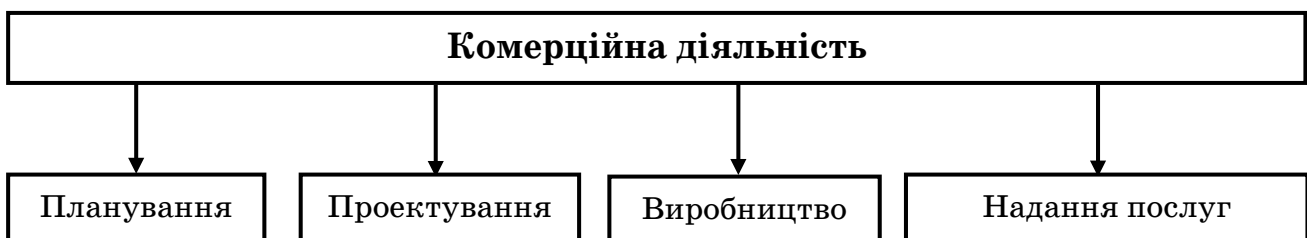

Рис. 2. Складові комерційної діяльності відповідно до <IRF>

Джерело: складено автором на основі [1]

Таблиця 1

Бізнес-модель в інтегрованій звітності підприємств

№ з/п	Найменування підприємства	Наявність бізнес-моделі в інтегрованій звітності
Українські підприємства		
1	Група «НАФТОГАЗ	–
2	ДТЕК	–
3	ПАТ «Укрзалізниця»	–
4	BDO в Україні	+
Зарубіжні підприємства		
5	2A Group's	+
6	ArcelorMittal	–
7	Atlantia	+
8	Doosan	–
9	Escom	+
10	Phosagro	+
11	Nestlé	+
12	Philips	+
13	SAIB	+
14	SAP	+
15	Stafer	+
16	Tecnologica de Alimentos SA	+
17	UniCredit	+
18	Vancity	+
19	Vodacon	+
20	Votorantim	+

Джерело: складено автором на основі інтегрованої звітності підприємств

Бізнес-модель як окремий розділ у своїй інтегрованій звітності наводять 75,00% досліджуваних підприємств, із них 5% українські підприємства.

Розглядаючи практику складання інтегрованої звітності українськими та зарубіжними підприємствами, можна простежити повноту розкриття інформації про бізнес-модель підприємства. Проведений огляд бізнес-моделі в інтегрованій звітності українських та зарубіжних підприємств (рис. 3) дозволив виділити їх відповідні складові.

В інтегрованих звітах підприємств наводять в якості складових бізнес-моделі: ресурси (капітал) (85,71% джерел); опис продукції (товарів, робіт, послуг) (85,71% джерел); створення цінності (85,71% джерел); графічне зображення бізнес-моделі (78,57%); стратегія (50,0%) що свідчить про важливість вказаних складових бізнес-моделі та їх практичне значення при складанні інтегрованої звітності підприємства.

Проведене дослідження засвідчує, що менше уваги підприємствами приділяється таким складовим бізнес-моделі в інтегрованій звітності, як управління (42,85%); технології (35,71%); політика стійкого розвитку (28,57%); управління ризиками (21,42%);

місія (21,42%); створення мережі, партнерство та залучення зацікавлених сторін (14,28%); постійна оцінка якості (7,14%).

Узагальнення існуючих підходів свідчить, що найбільший відсоток підприємств — 85,71% (BDO в Україні, A2A Group's, Atlantia, Escom, Nestlé, Philips, SAIB, Stafer, UniCredit, Vancity, Vodacon, Votorantim) наводять в інтегрованій звітності таку складову бізнес-моделі як ресурси (капітал). Наведення різних видів ресурсів (капіталу) не вимагається <IRF> [1] щодо застосування категорій капіталу в інтегрованому звіті або структуризації звіту по капіталам. Наявні у компанії ресурси у вигляді шести видів капіталу та її бізнес-процеси дозволяють збільшувати вартість усіх видів капіталу в інтересах як самої організації, так і всіх стейкхолдерів. Аналізуючи створення вартості на сьогодні, необхідно розглянути показники величини, стану, динаміки та ефективності використання всіх видів капіталу, ефективності бізнес-процесів, оцінити якісний критерій впливу зовнішніх і внутрішніх факторів вартості [18, с. 151].

Опис продукції (товарів, робіт, послуг) як складову бізнес-моделі в інтегрованій звітності розкривають такі підприємства як BDO в Україні, A2A

Group's, Atlantia, Escom, Phosagro, Nestlé, Philips, SAIB, Stafer, Vancity, Vodacon, Votorantim (85,71% підприємств). В цій складовій бізнес-моделі інтегрованої звітності наводиться інформація щодо видів продукції (товарів, робіт, послуг), що виготовляє та реалізовує підприємство.

Як складову створення цінності бізнес-моделі в інтегрованій звітності відображають підприємства BDO в Україні, A2A Group's, Escom, Phosagro, Nestlé, Philips, SAIB, Stafer, UniCredit, Vancity, Vodacon, Votorantim (85,71% досліджуваних інте-

грованих звітів). Необхідно виділяти як створення цінності для самого підприємства, так і для суспільства в цілому. Так, цінність можна виділяти для працівників, партнерів, власників (засновників), так і для інших зацікавлених сторін.

BDO в Україні, A2A Group's, Atlantia, Escom, Phosagro, Nestlé, Philips, SAIB, Stafer, Vancity, Votorantim (78,57%) наводять графічне зображення бізнес-моделі в інтегрованій звітності. Графічне зображення бізнес-моделі в інтегрованій звітності, як правило, супроводжується текстовою частиною,

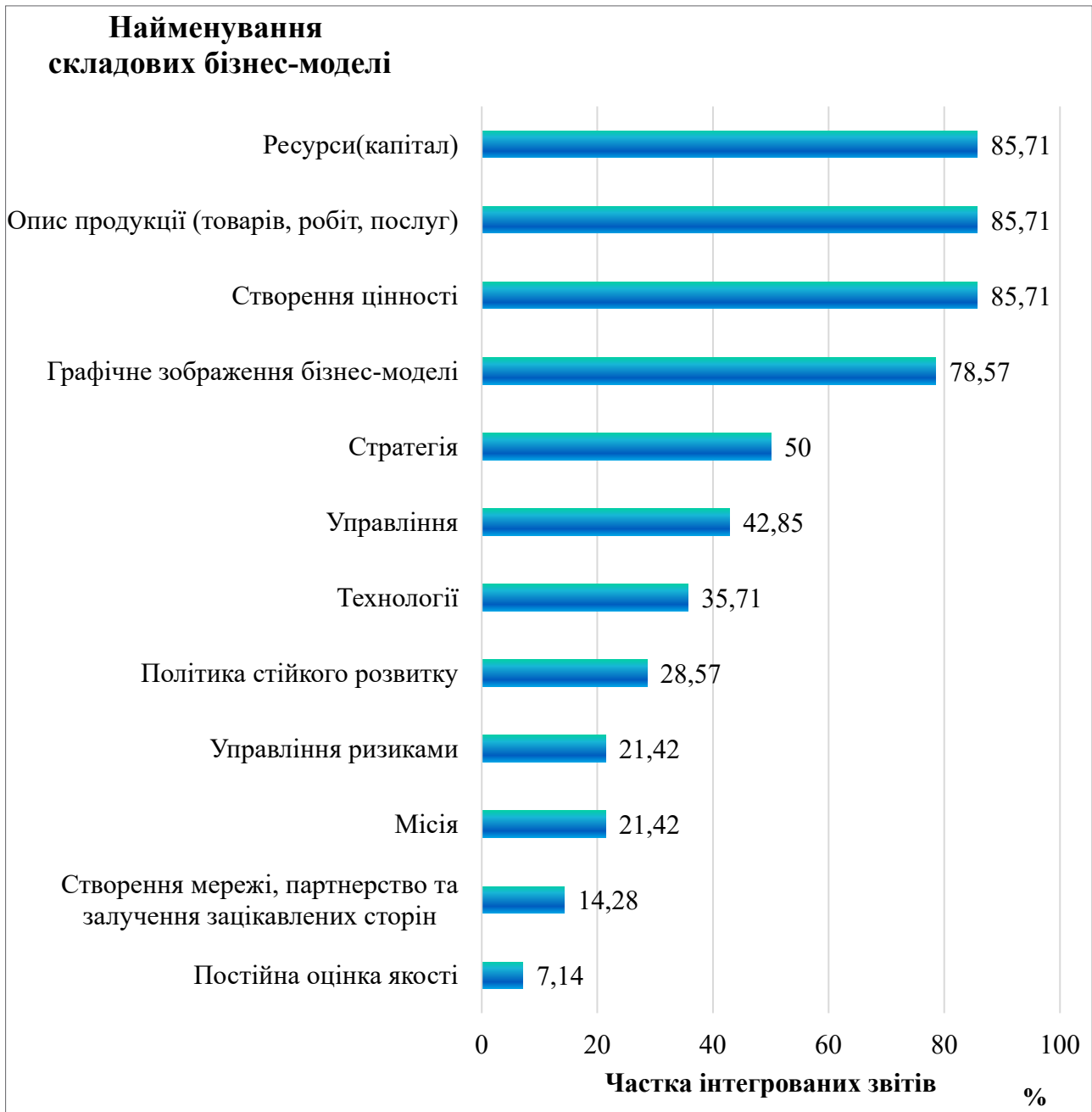

Рис. 3. Розподіл складових бізнес-моделі, що наводять зарубіжні та українські підприємства в своїй інтегрованій звітності

Джерело: складено автором

що допомагає всім зацікавленим сторонам зрозуміти візуалізацію бізнес-моделі підприємства.

Окрема група підприємств — 50,00% (2A Group's, Philips, SAIB, SAP, Stafer, UniCredit, Votorantim), у своїй інтегрованій звітності наводять таку складову бізнес-моделі як стратегія. Стратегія організації визначає, як вона має намір знижувати ризики або керувати ними, а також максимально використовувати надані можливості. У ній встановлюються стратегічні цілі і стратегія їх досягнення, реалізація яких здійснюється за допомогою планів розподілу ресурсів [1, п. 2.27].

В інтегрованому звіті щодо стратегії підприємства зазвичай вказується наступне:

- 1) короткострокові, середньострокові і довгострокові стратегічні цілі підприємства;
- 2) стратегія, яку розробила або має намір реалізувати підприємство для досягнення таких стратегічних цілей;
- 3) плани розподілу ресурсів, які підготувала або має намір використовувати підприємство для реалізації своєї стратегії;
- 4) як підприємство буде оцінювати досягнення і цільові результати в короткостроковому, середньостроковому і довгостроковому періодах [1, п. 4.28].

Також має місце розгляд складової бізнес-моделі в інтегрованій звітності як управління (BDO в Україні, A2A Group's, Nestlé, Philips, Stafer, Votorantim — 42,85%). Інтегрований звіт надає інформацію про те, як такі аспекти пов'язані зі здатністю організації створювати цінність, а саме:

- 1) структура керівництва організації, включаючи навички, соціальне і культурне розмаїття (наприклад, різне походження, стать, компетенції та досвід) серед осіб, наділених управлінськими функціями, а також вплив нормативних вимог на проектування структури управління;
- 2) особливі процеси, які використовуються для прийняття стратегічних рішень для налагодження та моніторингу культури організації, включаючи ставлення до ризиків і механізми вирішення питань цілісності та етики;
- 3) конкретні дії, які роблять особи, наділені управлінськими функціями, задля впливу на стратегію організації та її підхід до управління ризиками та для їх моніторингу;
- 4) як культура, етичні принципи і цінності організації відображаються у використанні нею капіталів та впливу на них, включаючи взаємодію з основними зацікавленими сторонами;
- 5) чи впроваджує організація практики корпоративного управління, що виходять за межі юридичних вимог;

- 6) відповідальність осіб, наділених управлінськими функціями, за просування інновацій та створення можливостей для інновацій;
- 7) як винагорода та стимули прив'язані до створення цінностей в короткостроковому, середньостроковому і довгостроковому періодах [1, п. 4.9].

Дослідження бізнес-моделі в інтегрованій звітності виявило таку її складову, які технології, відображають Atlantia, SAP, Stafer, Vancity, Votorantim — 35,71% підприємств. Технології як складова бізнес-моделі підприємства в інтегрованій звітності становлять важливу її складову, оскільки показує за допомогою яких науково-технічних розробок підприємство створює цінність як для підприємства так і для суспільства в цілому.

Таку складову бізнес-моделі в інтегрованій звітності як політика стійкого розвитку наводять 28,57% досліджуваних підприємств (2A Group's, Escom, Nestlé, Philips). A2A Group's підготував різні внутрішні процедури та вказівки щодо аспектів стійкості, прийнятих на рівні групи та повторених у конкретних характеристиках компаніями групи, такими як, наприклад: Керівництво 001.0020 (Управління скидом води), Керівництво 001.0023 (Атмосферні викиди), Керівництво 001.0028 (Управління системою навколишнього середовища, охорони здоров'я та безпеки) та Керівництво 201.001 (Вибір та підбір персоналу в A2A Group's). Політика стійкого розвитку, розроблена відповідно до пріоритетів Порядку денного до 2030 року та 17 цілей розвитку сталого розвитку, визначених ООН.

Серед складових бізнес-моделі в інтегрованій звітності виділяють управління ризиками 21,42% підприємств (2A Group's, Philips, UniCredit). В інтегрованому звіті визначаються основні ризики і можливості, характерні для організації, включаючи ті можливості і ризики, які відносяться до впливу організації на певні капітали і до їх постійній наявності, якості та доступності в короткостроковому, середньостроковому і довгостроковому періодах [1, п. 4.24]. В інтегрованому звіті підприємства щодо ризиків може визначатися наступне:

- 1) конкретне джерело ризиків і можливостей, які можуть бути внутрішніми, зовнішніми або, як це найчастіше буває, поєднують в собі і те, і інше.
- 2) оцінка організацією того, наскільки висока ймовірність реалізації ризику або можливості та масштаби наслідків у разі його реалізації. Сюди включається розгляд конкретних обставин, які можуть призвести до реалізації ризиків або можливостей.
- 3) конкретні дії, що вживаються для зниження ключових ризиків або управління ними, а також

для створення цінності в результаті використання ключових можливостей, в тому числі визначення відповідних стратегічних цілей, стратегій, політик, цільових показників [1, п. 4.25].

До складових бізнес-моделі в інтегрованій звітності 21,42% підприємств (Escom, SAP, Vancity) відносять місію. Постійний моніторинг і аналіз зовнішнього середовища в контексті місії і стратегії організації дозволяють виявити ризики і можливості організації, які пов'язані з її стратегією і бізнес-моделлю [1, п. 2.26]. Наприклад, місія підприємства Escom полягає в забезпеченні прийняття стійких рішень у сфері електроенергетики для сприяння економічному зростанню та соціальному процвітання суспільства.

В окремих інтегрованих звітах підприємств (BDO в Україні, Vancity — 14,28%) серед складових бізнес-моделей відображають створення мережі, партнерство та залучення зацікавлених сторін. Наприклад, підприємство Vancity щодо партнерства виокремлює такі складові: а) доставка послуг; б) розширення обсягу; в) пропагування здорового суспільства. Так, у стратегії BDO в Україні зазначається, що вони прагнуть партнерських відносин, мають бути партнерами для своїх клієнтів у сфері інновацій. Збір, аналіз та діяльність на ринку, разом з можливостями зацікавлених сторін, що перетворюються в інноваційні клієнтські рішення,

сприяють кращому партнерству та відповідальній діяльності і є запорукою постійного успіху.

Також в незначній кількості інтегрованої звітності серед складових бізнес-моделі підприємства (BDO в Україні) виділяють таку складову як оцінка якості (7,14% підприємств). Наприклад, у підприємства BDO в Україні якість управління, підтверджена сертифікатами ISO 9001:2015 «Система управління якістю». Їх система управління якістю допомагає координувати та керувати політикою, процесами, цілями та діями, щоб задовольняти зростаючі очікування клієнтів та нормативних вимог.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В процесі проведеного дослідження сформовано авторський підхід щодо визначення сутності бізнес-моделі в інтегрованій звітності, який побудовано на основі групування підходів в наукових працях зарубіжних та вітчизняних авторів. Бізнес-модель в інтегрованій звітності — це опис діяльності підприємства, який розкриває його ресурси (капітал) за допомогою якого створюється цінність, а також формується вартість підприємства протягом його діяльності.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на процесі створення цінності в інтегрованій звітності. Це дасть змогу зрозуміти як підприємство створює цінність для суспільства в цілому, так і окремих стейкхолдерів.

Література

1. The International <IR> Framework. URL: <https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/12/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-2-1.pdf>.
2. Бочкарева Н. Г. Методическое обеспечение подготовки интегрированной корпоративной отчетности: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика». Москва, 2018. 221 с.
3. Будиюк О. В. Система обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку: дис. ... докт. экон. наук: 08.00.09 — бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Київ, 2018. 599 с.
4. Boonlua S., & Phankasem S. Engagement in integrated reporting: evidence from the international integrating reporting council adoption framework. *Journal of Business and Retail Management Research*. 2016. № 10 (3). PP. 126–136.
5. Каспин Л. Е. Методика построения бизнес-модели как элемента интегрированной отчетности диверсифицированного холдинга // *Аудит и финансовый анализ*. 2015. № 3. С. 22–26.
6. Кузіна Р. В. Формування системи корпоративної звітності: теорія, методологія та організація: дис. ... докт. экон. наук: 08.00.09 — бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Одеса, 2016. 591 с.
7. Lai A., Melloni G., Stacchezzi R. Disclosing business model in the «Integrated Report»: Evidence from European early adopters. In: AIDEA bicentenary conference, Lecce. 2013. PP. 19–21.
8. Новожилова Ю. В. Информационно-аналитическое обеспечение интегрированной отчетности: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика». Ярославль, 2017. 249 с.
9. Abeysekera I. A template for integrated reporting // *Journal of Intellectual Capital*. 2013. № 14 (2). PP. 227–245.
10. Sukhari A., & De Villiers C. The influence of integrated reporting on business model and strategy disclosures // *Australian Accounting Review*. 2019. 29(4). PP. 708–725.

11. Пилипенко А. А., Макаренко В. Ю. Дослідження структури бізнес-моделі інтегрованої звітності // Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2018. № 2. С. 310–318.
12. Нехода Е. В., Редчикова Н. А., Тюленева Н. А. Бизнес-модели компаний: от прибыли к устойчивому развитию и созданию ценности // Управленец, 2018. Т. 9. № 4. С. 9–19.
13. Рядська В. В. Аудит у розвитку підприємницької діяльності в Україні: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит». К., 2015. 578 с.
14. Сафанова Ф. Ю. Методика формирования интегрированного отчета: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика». Санкт-Петербург, 2014. 227 с.
15. Басова М. М. Анализ бизнес-моделей в интегрированной отчетности российских компаний // Вестник Московского университета имени С. Ю. Витте. Серия 1. Экономика и управление. 2018. № 3 (26). С. 29–35.
16. Eccles R. G., Krzus M. P., & Ribot S. Models of best practice in integrated reporting 2015 // Journal of Applied Corporate Finance. 2015. № 27(2). PP. 103–115.
17. Куцик П. О. Бізнес-моделювання в покращенні інформативності інтегрованої звітності // Фінансовий ринок: інституції та інструменти, 3–6 червня 2018 року. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. С. 59–61.
18. Агеев А. И., Галушкина М. В., Копкова Е. В., Смирнова В. А., Штукельбергер К. Интегрированная отчетность: вызов менеджменту: [Монография]. М.: Институт экономических стратегий, Национальный центр научно-технической информации, 2016. 212 с.
19. Лоханова Н. О. Інтеграційні процеси в обліку в умовах інституціональних перетворень: [Монографія]. Херсон: Грінь Д. С., 2012. 400 с.
20. Рудакова Т. А., Трубченко Е. И. Интегрированная отчетность как информационный источник группы взаимосвязанных организаций // Экономика. Профессия. Бизнес. 2017. № 3. С. 59–64.
21. Global Management Accounting Principles URL: <https://www.cgma.org/content/dam/cgma/resources/reports/downloadabledocuments/global-management-accounting-principles.pdf>.
22. International Financial Reporting Standard 9 «Financial instruments» URL: <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/PdfAlone?id=21930&sidebarOption=UnaccompaniedIfrs>.

References

1. The International <IR> Framework. (n.d.). <https://integratedreporting.org>. URL: <https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/12/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-2-1.pdf> [in English].
2. Bochkareva N. H. (2018). Metodicheskoe obespechenie podgotovki integrirovannoj korporativnoj otchetnosti: dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.12 «Buhgalterskij uchet, statistika» [Methodological support for the preparation of integrated corporate reporting]: PhD thesis. Moskva [in Russian].
3. Budko O. V. (2018). Sistema oblikovo-analitichnogo zabezpechennya stalogo rozvitku: dis. ... dokt. ekon. nauk: 08.00.09 — buhgalterskij oblik, analiz ta audit [System of accounting and analytical support of sustainable development]: Doctor's thesis. Kyiv [in Ukraine].
4. Boonlua S., & Phankasem S. (2016). Engagement in integrated reporting: evidence from the international integrating reporting council adoption framework // Journal of Business and Retail Management Research. № 10 (3). PP. 126–136. [in English].
5. Kaspyn L. E. (2015). Metodika postroeniya biznes-modeli kak elementa integrirovannoj otchetnosti diversificirovannogo holdinga [Methodology for building a business model as an element of integrated reporting of a diversified holding] // Audit i finansovyj analiz. № 3. PP. 22–26. [in Russian].
6. Kuzina R. V. (2016). Formuvannya sistemi korporativnoyi zvitnosti: teoriya, metodologiya ta organizaciya: dis. ... dokt. ekon. nauk: 08.00.09 — buhgalterskij oblik, analiz ta audit [Formation of corporate reporting system: theory, methodology and organization]: Doctor's thesis. Odesa. 591 s. [in Ukraine].
7. Lai A., Melloni G., Stacchezzini R. (2013). Disclosing business model in the «Integrated Report»: Evidence from European early adopters. In: AIDEA bicentenary conference, Lecce. PP. 19–21. [in English].
8. Novozhilova Yu. V. (2017) Informacionno-analiticheskoe obespechenie integrirovannoj otchetnosti: dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.12 «Buhgalterskij uchet, statistika» [Information and analytical support of integrated reporting]: PhD thesis. Yaroslavl. 249 s. [in Russian].
9. Abeysekera I. (2013). A template for integrated reporting // Journal of Intellectual Capital. № 14 (2). PP. 227–245. [in English].
10. Sukhari, A., & De Villiers, C. (2019). The influence of integrated reporting on business model and strategy disclosures // Australian Accounting Review. № 29(4). PP. 708–725. [in English].

11. Pylypenko A. A., Makarenko V. Ju. (2018). Doslidzhennya strukturi biznes-modeli integrovanoyi zvitnosti [Research of the structure of the business model of integrated reporting] // Visnik HNAU. Seriya: Ekonomichni nauki. № 2. PP. 310–318. [in Ukraine].
12. Nehoda E. V., Redchikova N. A., Tyuleneva N. A. (2018). Biznes-modeli kompanij: ot pribyli k ustojchivomu razvitiyu i sozdaniyu cennosti [Business models of companies: from profit to sustainable development and value creation] // Upravlenec. T. 9. № 4. PP. 9–19. [in Russian].
13. Rjadaska V. V. (2015). Audit u rozvitku pidpriyemnickoyi diyalnosti v Ukrayini: dis. ... dokt. ekon. nauk: 08.00.09 «Buhgalterskij oblik, analiz ta audit» [Audit in the development of entrepreneurial activity in Ukraine]: Doctor's thesis. Kyiv [in Ukraine].
14. Safanova F. Ju. (2014). Metodika formirovaniya integrirovannogo otcheta: dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.12 «Buhgalterskij uchets, statistika». [Integrated report generation method]: PhD thesis. Sankt-Peterburh [in Russian].
15. Basova M. M. (2018). Analiz biznes-modelej v integrirovannoj otchetnosti rossijskikh kompanij [Analysis of business models in integrated reporting of Russian companies] // Vestnik Moskovskogo universiteta imeni S. Yu. Vitte. Seriya 1. Ekonomika i upravlenie. № 3 (26). PP. 29–35 [in Russian].
16. Eccles R. G., Krzus M. P., & Ribot S. (2015). Models of best practice in integrated reporting 2015 // Journal of Applied Corporate Finance. № 27(2). PP. 103–115 [in English].
17. Kucik P. O. Biznes-modelyuvannya v pokrashenni informativnosti integrovanoyi zvitnosti [Business modeling in improving the informativeness of integrated reporting] // Finansovij rinhok: instituciyi ta instrumenti, 3–6 chervnya 2018 roku, Lviv: Vydavnytvo Lvivskoji politexniky. PP. 59–61 [in Ukraine].
18. Ageev A. I., Galushkina M. V., Kopkova E. V., Smirnova V. A., Shtukelberger K. (2016). Integrirovannaya otchetnost: vyzov menedzhmentu [Integrated reporting: a challenge to management]: [Monohrafyja]. M.: Institut ekonomicheskikh strategij, Nacionalnyj centr nauchno-tehnicheskoy informacii. 212 p. [in Russian].
19. Lokhanova N. O. (2012). Intehratsiini protsesy v obliku v umovakh instytutsionalnykh peretvoren [Integration processes in accounting in terms of institutional transformations]: [Monohr.]. Kherson: Hrin D. S. 400 p. [in Ukraine].
20. Rudakova T. A., Trubchenko E. I. (2017). Integrirovannaya otchetnost kak informacionnyj istochnik grupy vzaimosvyazannykh organizacij [Integrated reporting as an information source for a group of related organizations] // Ekonomika. Professiya. Biznes. № 3. PP. 59–64 [in Russian].
21. Global Management Accounting Principles. URL: <https://www.cgma.org/content/dam/cgma/resources/reports/downloadabledocuments/global-management-accounting-principles.pdf> [in English].
22. International Financial Reporting Standard 9 «Financial instruments». URL: <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/PdfAlone?id=21930&sidebarOption=UnaccompaniedIfrs> [in English].

Краєвський Володимир Миколайович

доктор економічних наук, доцент

Університет державної фіскальної служби України

Краевский Владимир Николаевич

доктор экономических наук, доцент

Университет государственной фискальной службы Украины

Kraevsky Vladimir

Doctor of Economics, Associate Professor

State Fiscal Service University of Ukraine

ORCID: 0000-0003-3513-3666

Костенко Олександр Миколайович

кандидат економічних наук

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Костенко Александр Николаевич

кандидат экономических наук

Киевский кооперативный институт бизнеса и права

Kostenko Aleksandr

PhD in Economics

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

Борисенко Катерина Миколаївна

слухач магістратури

Університету державної фіскальної служби України

Борисенко Катерина Николаевна

слушатель магистратуры

Университета государственной фискальной службы Украины

Borisenko Katerina

Undergraduate of the

University of State Fiscal Service of Ukraine

Дорошенко Марина Миколаївна

слухач магістратури

Університету державної фіскальної служби України

Дорошенко Марина Николаевна

слушатель магистратуры

Университета государственной фискальной службы Украины

Doroshenko Marina

Undergraduate of the

University of State Fiscal Service of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6518

**МОРФОЛОГІЧНИЙ МЕТОД РОЗРОБКИ РІШЕНЬ
З АКТИВІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ**

МОРФОЛОГИЧЕСКИЙ МЕТОД РАЗРАБОТКИ РЕШЕНИЙ ПО АКТИВИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ

MORPHOLOGICAL METHOD FOR DEVELOPING SOLUTIONS FOR ENHANCING SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

Анотація. У статті досліджено морфологічний метод розробки рішень з активізації соціально-економічного розвитку підприємств. Розглянуто його сутність, призначення та етапи проведення як ефективного інструменту управління, що обґрунтовує оптимальні варіанти розв'язання економічно актуальних та суспільно необхідних проблем, виникаючих в їх діяльності.

В ринкових умовах господарювання кожне підприємство функціонує у високодинамічному зовнішньому і внутрішньому середовищі відчувачи гостру нестачу фінансових ресурсів для оновлення матеріально-технічної бази та нарощення своїх виробничо-збутових можливостей. Воно постає перед викликами непередбачуваної поведінки конкурентів, змінності умов ділових партнерів і низки інших складних проблем, які вимагають негайного вирішення. За цих обставин запорукою успішної діяльності підприємств є прогнозування майбутніх їх доходів за рахунок якісного аналізу джерел формування, раціонального розподілу та ефективного використання наявних ресурсів усіх видів.

Сутність морфологічного методу полягає в тому, що поставлена проблема розділяється учасниками процесу на більш дрібні етапи, які в подальшому будуть проаналізовані і оцінені окремо один від одного. В процесі аналізу обґрунтовуються всі можливі варіанти поєднань ймовірних властивостей і принципів дій, потім для кожного складається відповідний проект. Тобто, за допомогою комбінаторики, зокрема, побудови морфологічної матриці потрібно отримати теоретично можливі варіанти рішень з активізації соціально-економічного розвитку підприємства, яка є головною функцією. Цей метод заснований на побудові таблиці, в якій перераховуються всі основні елементи, що є об'єктом і вказується найбільше можливе число відомих варіантів їх реалізації. Комбінуючи такі варіанти можна отримати нові, спрямовані на активізацію рішення.

Вказано, що метод морфологічного аналізу досить ефективний при розв'язанні загальних задач: проектуванні об'єктів і комбінуванні факторів впливу на них, схематизації процесу обґрунтування рішень. Морфологічний метод також застосовують для виявлення простих рішень, які досі не були знайдені при прогнозуванні розвитку систем.

Ключові слова: морфологічний метод, активізація, соціально-економічний розвиток, підприємство.

Аннотация. В статье исследованы морфологический метод разработки решений по активизации социально-экономического развития предприятий. Рассмотрены его сущность, назначение и этапы проведения как эффективного инструмента управления, обосновывает оптимальные варианты решения экономически актуальных и общественно необходимых проблем, возникающих в их деятельности.

В рыночных условиях хозяйствования каждое предприятие функционирует в высоко динамичной внешней и внутренней среде испытывая острую нехватку финансовых ресурсов для обновления материально-технической базы и наращивание своих производственно-сбытовых возможностей. Оно предстает перед вызовами непредсказуемого поведения конкурентов, сменности условий деловых партнеров и ряда других сложных проблем, требующих немедленного решения. В этих обстоятельствах залогом успешной деятельности предприятий является прогнозирование будущих их доходов за счет анализа источников формирования, рационального распределения и использования имеющихся ресурсов всех видов.

Сущность морфологического метода заключается в том, что поставленная проблема разделяется участниками процесса на более мелкие этапы, которые в дальнейшем будут проанализированы и оценены отдельно друг от друга. В процессе анализа обосновываются все возможные варианты сочетаний возможных свойств и принципов действий, затем для каждого составляется соответствующий проект. То есть, с помощью комбінаторики, в частности, построения морфологической матрицы нужно получить теоретически возможные варианты решений по активизации социально-экономического развития предприятия, которая является главной функцией. Этот метод основан на построении таблицы, в которой перечисляются все основные элементы, являющиеся объектом и указывается наибольшее возможное число известных вариантов их реализации. Комбинируя такие варианты можно получить новые, направленные на активизацию решения.

Указано, что метод морфологического анализа весьма эффективен при решении общих задач: проектировании объектов и комбинировании факторов влияния на них, схематизации процесса обоснования решений. Морфологический метод также применяют для выявления простых решений, которые до сих пор не были найдены при прогнозировании развития систем.

Ключевые слова: морфологический метод, активизация социально-экономического развитие, предприятие.

Summary. The article investigates the morphological method of developing solutions to enhance the socio-economic development of enterprises. The author considers its essence, purpose and stages of implementation as an effective management tool, substantiates the optimal options for solving economically relevant and socially necessary problems arising in their activities.

In a market economy, each enterprise operates in a highly dynamic external and internal environment, experiencing an acute shortage of financial resources to update the material and technical base and increase its production and marketing capabilities. It is faced with the challenges of unpredictable competitors' behavior, changing conditions of business partners and a number of other complex problems that require immediate solution. In these circumstances, the key to the successful operation of enterprises is the forecasting of their future income by analyzing the sources of formation, rational distribution and use of available resources of all types.

The essence of the morphological method lies in the fact that the problem posed is divided by the participants in the process into smaller stages, which will later be analyzed and evaluated separately from each other. In the process of analysis, all possible combinations of possible properties and principles of action are justified, then a corresponding project is drawn up for each.

That is, with the help of combinatorics, in particular, the construction of a morphological matrix, it is necessary to obtain theoretically possible solutions for enhancing the socio-economic development of an enterprise, which is the main function. This method is based on building a table that lists all the main elements that are an object and indicates the largest possible number of known options for their implementation. By combining such options, you can get new solutions aimed at activating.

It is indicated that the method of morphological analysis is very effective in solving general problems: designing objects and combining factors of influence on them, schematizing the process of substantiating decisions. The morphological method is also used to identify simple solutions that have not yet been found when predicting the development of systems.

Key words: morphological method, activation of social and economic development, enterprise.

Актуальність теми дослідження. В ринкових умовах господарювання кожне підприємство функціонує у високодинамічному зовнішньому і внутрішньому середовищі відчуваючи гостру нестачу фінансових ресурсів для оновлення матеріально-технічної бази та нарощення своїх виробничо-збутових можливостей. Воно постає перед викликами непередбачуваної поведінки конкурентів, змінності умов ділових партнерів і низки інших складних проблем, які вимагають негайного вирішення. За цих обставин запорукою успішної діяльності підприємств є прогнозування майбутніх їх доходів за рахунок якісного аналізу джерел формування, раціонального розподілу та ефективного використання наявних ресурсів усіх видів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використанню різних аналітичних інструментів розробки і прийняття якісних управлінських рішень з активізації соціально-економічного розвитку підприємств присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних економістів. У цих працях, серед іншого, авторами розглядаються питання загального характеру, а саме: визначаються методичні засади розвитку діяльності, узагальнюються теоретичні підходи до розуміння сутності активізації та чинників, які на

неї впливають. Проте, відсутні наукові розробки з комбінування можливих варіантів встановлення закономірності побудови (морфології) об'єкта дослідження та застосування морфологічного методу як дієвого засобу, що забезпечує їх обґрунтування.

Метою дослідження. Дослідити сутність, призначення та етапи проведення морфологічного методу як ефективного інструменту управління, що обґрунтовує оптимальні варіанти рішень з активізації соціально-економічного розвитку підприємств.

Виклад основного матеріалу (результати досліджень). Основним показником результативної діяльності менеджменту є його здатність генерувати оптимальні рішення, що є найважливішим елементом процесу управління, своєрідним центром, навколо якого обертається життя підприємства. Рішення можна розглядати як продукт управлінської праці, а його прийняття — як процес, що веде до появи цього продукту [4, с. 27–41; 9, с. 53–62]. Ефективність управлінського рішення — це ступінь досягнення запланованого результату на одиницю витрат шляхом його реалізації [5, с. 19–26; 6, с. 41–45].

В ході виконання основних функцій управління менеджери мають справу з постійним потоком рішень щодо них. Вироблення і прийняття рішень —

це творчий процес в діяльності керівників. Існує безліч методів прийняття рішень, кожний з яких несе свій внесок в усунення нагальних проблем.

Одним з таких методів є морфологічний аналіз. Його актуальність полягає в тому, що він здатний максимально розширити межі пошуку рішення і сформувати максимум альтернатив, які охоплюють всі можливі способи вирішення завдань діяльності підприємств, зокрема й з активізації соціально-економічного розвитку.

Метод морфологічного аналізу було розроблено в 1942 році. Його автором став Фріц Цвіккі, швейцарський астроном, що проживав у США. Використовуючи цей метод в ракетобудуванні, він поставив мету виключити випадковості при пошуку нових ідей. Завдяки морфологічному аналізу Ф. Цвіккі зміг за короткий час не тільки отримати велику кількість оригінальних технічних рішень, а й передбачити існування нейтронних зірок. До того ж, вчений припустив наявність «пекельних зірок», опис яких був вкрай схожий з відкритими через 40 років по тому чорними дірами [2, с. 23–27].

Однак, коріння методу морфологічного аналізу сягають глибокої давнини. Чернець і логік Раймунд Луллій (1235–1315 рр.) в своїй праці «Велике мистецтво» писав про те, що шляхом систематичної комбінації дуже малого числа принципів існує можливість вирішити всі проблеми філософії і метафізики. Дев'ять принципів Р. Луллія втілюються в приладах, в яких блоки одних кіл оберталися навколо інших. В результаті переміщення кіл можна було отримувати різні висловлювання і судження. У Р. Луллія були свої послідовники і шанувальники. Серед них варто відзначити Дж. Бруно та Г. Лейбніца. В сучасній педагогічній системі використовуються спрощені і модернізовані «Кюла Луллія» [1, с. 44–49].

Морфологічний аналіз (метод морфологічного аналізу) — це аналіз, який заснований на підборі можливих рішень для окремих частин завдання (так званих морфологічних ознак, що характеризують предмет дослідження) і подальшому систематизованому отриманні їх поєднань (комбінуванні). Він відноситься до евристичних методів [7; 8].

Мета морфологічного методу — створити умови, що розширюють межі пошуку нових ідей і рішень проблеми, виходячи з особливостей будови (морфології) об'єкта, який удосконалюється. Тобто, потрібно знайти рішення проблеми, яке або усуває існуючу перешкоду соціально-економічного розвитку, або встановлює факт нормального функціонування підприємства. Проте, рішення, отримане в результаті дослідження, буває різним. Воно може мати вид

будь-якого акта, а може бути цілою концепцією активізації такого розвитку в найближчій перспективі.

Сутність морфологічного методу полягає в тому, що поставлена проблема розділяється учасниками процесу на більш дрібні етапи, які в подальшому будуть проаналізовані і оцінені окремо один від одного. В процесі аналізу обґрунтовуються всі можливі варіанти поєднань ймовірних властивостей і принципів дій, потім для кожного складається відповідний проєкт. Тобто, за допомогою комбінаторики, зокрема, побудови морфологічної матриці потрібно отримати теоретично можливі варіанти рішень з активізації соціально-економічного розвитку підприємства, яка є головною функцією. Цей метод заснований на побудові таблиці, в якій перераховуються всі основні елементи, що є об'єктом і вказується найбільше можливе число відомих варіантів їх реалізації. Комбінуючи такі варіанти можна отримати нові, спрямовані на активізацію рішення.

Головна ідея морфологічного аналізу — впорядкування процесу висування і розгляду різних альтернатив вирішення задачі. Розрахунок базується на тому, що в поле зору можуть потрапити варіанти, які раніше не розглядалися. Принцип морфологічного аналізу легко реалізується за допомогою комп'ютерних засобів.

Для проведення морфологічного аналізу необхідне точне формулювання проблеми щодо досліджуваної системи. В результаті дається відповідь на більш загальне питання за допомогою пошуку різних варіантів приватних рішень, незалежно від того, що у вихідній задачі йшлося тільки про конкретну систему.

Організація проведення морфологічного аналізу рішень з активізації соціально-економічного розвитку підприємств передбачає наступну послідовність дій: 1) вибір необхідної системи і визначення цілей; 2) побудова «морфологічного ящика», тобто осей координат. На цьому етапі вірогідні труднощі з вибором осей «ящика», в такому випадку можна скористатися кроками: а) розширити варіанти систем осей координат для «ящика»; б) провести порівняння між знайденими варіантами; в) виявити головні і суттєві властивості осей, вибрати ті осі, які відповідають вимогам поставленого завдання; 3) складання остаточного варіанту осей координат «ящика»; 4) у разі необхідності — введення «універсальних осей», які можуть слугувати додатковим критерієм при проведенні оцінки варіантів вирішення проблеми (наприклад, можна використовувати такі осі «ящика» як «відповідальність», «призначення», «ефективність» і т.д.); 5) складання графічного виду готової таблиці, в яку необхідно внести всі вибрані дані з конкретної

проблеми; 6) відбір тільки тих поєднань, які відповідають заданим вимогам; 7) аналіз отриманих результатів за всіма можливими напрямками і опис кожної ймовірної ситуації; 8) вибір оптимального варіанту [7; 8].

Обґрунтовуючи об'єкти морфологічного аналізу в практиці господарювання необхідно відмітити, що факторами активізації соціально-економічного розвитку підприємств в межах управлінських повноважень є: своєчасність виконання завдань, рівномірність завантаження, інноваційність діяльності, якість роботи. Все це параметри управління. Реалізація його рішень залежить від таких чинників як: контроль виконання, ясність розпоряджень, облік і норми завантаження, інформаційне забезпечення, планування робіт, розподіл й навчання персоналу, стимулювання якості, мотивування ініціативності та інші. Всі ці чинники визначають можливі рішення, які можуть бути ключовими і другорядними, проміжними та остаточними. Їх вибір і обґрунтування дозволяє зробити морфологічна карта. Рішення поєднують наведені фактори, відображають комплекс дій з активізації, здатних змінити становище.

Морфологічний аналіз означає не просту декомпозицію (розкладання цілого на складові частини), а виділення елементів за принципом функціональної значимості і ролі, тобто їх вплив на загальну проблему. Також морфологічний метод передбачає прямий або опосередкований зв'язок із зовнішнім середовищем (іноді його називають надсистемою).

Основні етапи застосування морфологічного методу розробки рішень з активізації соціально-економічного розвитку підприємств:

1. З'ясовується мета завдання — пошук варіантів функціональних схем або принципів дії конструктивних різновидів досліджуваної системи (можливо одночасно за кількома ознаками).

2. Виділяються вузлові точки (частини завдання), які характеризують систему з позиції раніше сформульованої мети. Це можуть бути окремі функції підсистем, принципи їх роботи, форма, розташування, характеристики і властивості. Зручно попередньо побудувати відповідну блок-схему функціонування (принципу дії), елементи якої і утворюють вузли.

Кількість вузлів зазвичай обирається з умови видимості і реальності аналізу одержуваних згодом варіантів: при ручній обробці — 4 ... 7 вузлів, при роботі на комп'ютері — в межах фізичної можливості обчислювальної техніки і відведеного на рішення задачі часу. Завдання потрібно вирішувати в такій послідовності: спочатку по обмеженому числу найбільш важливих вузлових точок, а потім — для

додаткових, другорядних або виявлених в ході аналізу нових вузлів, що становлять інтерес.

3. Для кожної вузлової точки пропонуються різні варіанти рішень: а) виходячи з особистого досвіду менеджера (залежить від ерудиції); б) беручи їх з довідників і баз даних. Тобто, за аналогією з бухгалтерськими рахунками на кожну вісь нанизуються можливі рішення.

Варіанти повинні охоплювати всі можливі рішення для окремо взятої вузлової точки. Але щоб задача була осяжною, рекомендується спочатку виділяти укрупнені (узагальнені) групи варіантів, які при необхідності конкретизуються. Варіанти можуть бути не тільки фактичні, а й не реальні.

4. Проводять всебічний аналіз всіх варіантів рішень (кожний раз беруть по одному варіанту для окремої осі) з перевіркою комбінацій на: відповідність умовам завдання, несумісність окремих варіантів у пропонованій їх загальній групі, достовірність та інші умови [10, с. 14–19].

При необхідності для обраних рішень з активізації соціально-економічного розвитку підприємств можна повторити морфологічний аналіз, конкретизуючи вузли (осі) і варіанти.

Як було вже зазначено, морфологічний аналіз зручніше і наочніше проводити із застосуванням морфологічних таблиць (ящиків). Морфологічна таблиця містить класифікаційні ознаки, за якими поділяються структурні рішення об'єктів розглянутого класу, а також значення цих класифікаційних ознак. Зазвичай класифікаційні ознаки записуються в лівій колонці, а їх значення розміщуються правіше в тому ж ряду.

Результатом закінчення морфологічного аналізу повинен стати сформований набір факторів соціально-економічного розвитку підприємства, підібраних таким чином, щоб забезпечити його активізацію. Це досягається за допомогою наступного алгоритму: 1) постановка проблеми; 2) узагальнення проблеми; 3) визначення проблеми-аналога; 4) встановлення ролі та взаємодії проблеми в комплексі інших проблем; 5) формулювання зворотної проблеми; 6) розділення змісту проблеми; 7) знаходження способу вирішення проблеми.

У підсумку, за допомогою морфологічного аналізу рішень з активізації соціально-економічного розвитку підприємства зменшується складність проблеми за рахунок поділу на компоненти, що забезпечує легше її усунення.

Формальне комбінування варіантів створює враження автоматизму в застосуванні методу. Однак, його евристична природа істотна і залежить від наступних суб'єктивних факторів:

- інтуїтивне виділення вузлів і їх ознак, складу варіантів. Відсутність впевненості, що враховані всі (особливо перспективні) вузли і варіанти;
- конкретні рішення за результатами аналізу переглядають щодо комбінацій, виникнення продуктивних асоціацій і образів.

Особливості методики морфологічного аналізу рішень з активізації соціально-економічного розвитку підприємств:

- 1) слід максимально точно сформулювати цілі морфологічного дослідження, усунути директивність;
- 2) всі параметри повинні бути приблизно рівнозначними з погляду поставленої мети;
- 3) оцінку варіантів не слід проводити до повного оформлення морфологічної множини рішень;
- 4) після визначення повного обсягу морфологічної множини рішень перевірити, чи є можливість розділити морфологічну таблицю на 2–3 блоки, які потрібно аналізувати не відразу, а послідовно [3, с. 74–84].

Переваги методу морфологічного аналізу рішень з активізації соціально-економічного розвитку підприємств: а) допомагає особі, що приймає рішення, глибше зрозуміти проблему і змушує розширити межі їх пошуку; б) метод може використовувати навіть один учасник при необхідності розв'язати строкову задачу; в) дозволяє вирішити завдання визначення факторів такого розвитку, провести класифікацію та запропонувати практичні рішення щодо ефективного управління їх активізацією; г) простота, доступність; д) значна кількість варіантів.

Недоліки методу морфологічного аналізу рішень з активізації соціально-економічного розвитку підприємств: а) для розробки критеріїв вибору і пошуку прийнятних комбінацій «часткових рішень» потрібне глибоке знання структури проблеми, яку сам метод не розкриває; б) необхідність розгляду величезного числа варіантів, більшість яких виявляється позбавленими практичного сенсу, що робить використання методу занадто трудомістким; в) відсутність критерію відбору варіантів рішень [7, с. 35–43].

В процесі морфологічного аналізу рішень з активізації соціально-економічного розвитку підприємств можна додати третю вісь, тоді вийде «морфологічний ящик», в якому вже фіксуються більш суттєві параметри, а кількість можливих варіантів зростає втричі.

Отже, метод морфологічного аналізу використовують для: 1) дослідження будь-якої проблеми

у вигляді ідеї рішення, але тільки на якісному рівні (якісне рішення задачі — це найбільш творчий і цінний результат, оскільки якщо є плідна ідея такого рішення, можна бути впевненим у кінцевому успіху); 2) системного проектування предметного середовища; 3) прогнозування розвитку, пошуку перспективних, а не окремих класів рішень.

Сфера застосування морфологічного аналізу рішень щодо соціально-економічного розвитку підприємств — це розв'язання творчих задач в багатоваріантному полі для забезпечення його активізації (складання списку всіх варіантів вирішення завдання, порівняння або вибору одного з багатьох можливих рішень).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи наведений матеріал необхідно зазначити, що метод морфологічного аналізу (іноді він називається методом «морфологічного ящика») представляє собою комбінацію методів класифікації і узагальнення. Його суть полягає в декомпозиції проблеми за елементами, пошуку найбільш перспективних елементів її вирішення.

Метод морфологічного аналізу досить ефективний при розв'язанні загальних задач: проектуванні об'єктів і комбінуванні факторів впливу на них, схематизації процесу обґрунтування рішень. Морфологічний метод також застосовують для виявлення простих рішень, які досі не були знайдені при прогнозуванні розвитку систем.

В описі методу морфологічного аналізу рішень з активізації соціально-економічного розвитку підприємств потрібно виходити з розуміння того, що безпосереднім результатом управлінської роботи є ефективно розв'язання проблеми. Тоді дослідження можна звести до оцінки варіантів рішень за певним набором їх параметрів.

Морфологічний метод може бути реалізований за допомогою складання морфологічних карт, які містять, з одного боку, перелік необхідних параметрів, що відображають передбачуваний і очікуваний результат, а з іншого — варіанти рішень, стосовно яких треба робити вибір, щоб його досягти.

Морфологічний аналіз рішень з активізації соціально-економічного розвитку підприємств допомагає не просто глибше зрозуміти зміст цієї актуальної проблеми, знайти її можливі рішення, а вибрати найбільш вдале з них, враховуючи засоби і методи, причини та наслідки.

Література

1. Алексеев А. В. Интеллектуальные системы принятия проектных решений / А. В. Алексеев, А. Н. Борисов, Э. Р. Вилюмс. Рига: Зинатне, 1997. 318 с.
2. Альтшуллер Г. С. Найти идею. Введение в теорию решения изобретательских задач / Г. С. Альтшуллер. Петрозаводск: Скандинавия, 2003. 240 с.
3. Долятовский Л. В. Креативные методы в развитии предприятия / Л. В. Долятовский, Н. Ю. Гамалей // Креативная экономика. 2011. № 7 (55). С. 74–84.
4. Економічна синтактика: філософський дискурс становлення та розвитку: монографія / [С. В. Бардаш, О. М. Костенко, В. М. Краєвський]; за заг. ред. С. В. Бардаша. К.: ЦП Компринт, 2017. 225 с.
5. Інформаційна система управління сільськогосподарським підприємством: аналітичні індикатори формування і результативності: монографія / [Т. Г. Камінська, В. М. Краєвський, О. М. Костенко, І. В. Охріменко, В. К. Савчук]; за заг. ред. В. К. Савчука. К.: видавництво «Вік принт», 2016. 270 с.
6. Інформаційно-аналітичний процес: праксеологічний підхід: монографія / [В. К. Савчук, О. М. Костенко, В. М. Краєвський]; за заг. ред. В. К. Савчука. К.: видавництво «Вік Принт», 2013. 204 с.
7. Одрин В. М. Метод морфологического анализа технических систем / В. М. Одрин. М.: Изд. ВНИИПИ, 1989. 314 с.
8. Одрин В. М. Морфологический анализ систем. Построение морфологических таблиц / В. М. Одрин, С. С. Картавов. Киев: Наукова думка, 1977. 148 с.
9. Стратегічні пріоритети розвитку аграрних формувань: аналітико-прогнозні тренди: колективна монографія / [Л. Р. Воляк, О. М. Костенко, В. М. Краєвський, Т. В. Куць, О. Г. Макаручук, В. К. Савчук та ін.]; за заг. ред. В. К. Савчука. К.: ЦП Компринт, 2018. 350 с.
10. Трофимова Л. А. Методы принятия управленческих решений: учебное пособие / Л. А. Трофимова, В. В. Трофимов. СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2012. 101 с.
11. Управління ефективністю сільськогосподарського виробництва: інформаційно-аналітичний аспект: монографія / [В. К. Савчук, О. М. Костенко, Ю. В. Мискін, В. М. Краєвський]; за заг. ред. В. К. Савчука. К.: видавництво «Вік Принт», 2013. 470 с.

References

1. Alekseev A. V. Intellektualnye sistemy prinyatiya proektnykh resheniy / A. V. Alekseev, A. N. Borisov, E. R. Vilyums. Riga: Zinatne, 1997. 318 s.
2. Altshuller G. S. Nayti ideyu. Vvedenie v teoriyu resheniya izobretatelskikh zadach / G. S. Altshuller. Petrozavodsk: Skandinaviya, 2003. 240 s.
3. Dolyatovskiy L. V. Kreativnye metody v razvitii predpriyatiya / L. V. Dolyatovskiy, N. Yu. Gamaley // Kreativnaya ekonomika. 2011. № 7 (55). S. 74–84.
4. Ekonomichna syntalityka: filososfsjkyj dyskurs stanovlennja ta rozvytku: monoghrafija / [S. V. Bardash, O. M. Kostenko, V. M. Krajevsjkyj]; za zagh. red. S. V. Bardasha. K.: CP Komprynt, 2017. 225 s.
5. Informacijna systema upravlinnja siljsjkoghospodarsjkyj pidprijemstvom: analitychni indykatory formuvannja i rezul'tatyvnosti: monoghrafija / [T. Gh. Kaminsjka, V. M. Krajevsjkyj, O. M. Kostenko, I. V. Okhrimenko, V. K. Savchuk]; za zagh. red. V. K. Savchuka. K.: vydavnyctvo «Vik prynt», 2016. 270 s.
6. Informacijno-analitchnyj proces: prakseologichnyj pidkhid: monoghrafija / [V. K. Savchuk, O. M. Kostenko, V. M. Krajevsjkyj]; za zagh. red. V. K. Savchuka. K.: vydavnyctvo «Vik Prynt», 2013. 204 s.
7. Odrin V. M. Metod morfologicheskogo analiza tekhnicheskikh sistem / V. M. Odrin. M.: Izd. VNIPI, 1989. 314 s.
8. Odrin V. M. Morfologicheskij analiz sistem. Postroenie morfologicheskikh tablits / V. M. Odrin, S. S. Kartavov. Kiev: Naukova dumka, 1977. 148 s.
9. Strategichni priorytety rozvytku aghrarnykh formuvanj: analityko-proghnozni trendy: kolektyvna monoghrafija / [L. R. Voljak, O. M. Kostenko, V. M. Krajevsjkyj, T. V. Kucj, O. Gh. Makarchuk, V. K. Savchuk ta in.]; za zagh. red. V. K. Savchuka. K.: CP Komprynt, 2018. 350 s.
10. Trofimova L. A. Metody prinyatiya upravlencheskikh resheniy: uchebnoe posobie / L. A. Trofimova, V. V. Trofimov. SPb.: Izd-vo SPbGUEF, 2012. 101 s.
11. Upravlinnja efektyvnistju siljsjkoghospodarsjkogho vyrobnyctva: informacijno-analitchnyj aspekt: monoghrafija / [V. K. Savchuk, O. M. Kostenko, Ju. V. Myskin, V. M. Krajevsjkyj]; za zagh. red. V. K. Savchuka. K.: vydavnyctvo «Vik Prynt», 2013. 470 s.

Краєвський Володимир Миколайович
доктор економічних наук, доцент
Університет державної фіскальної служби України

Краевский Владимир Николаевич
доктор экономических наук, доцент
Университет государственной фискальной службы Украины

Kraevsky Vladimir
Doctor of Economics, Associate Professor
State Fiscal Service University of Ukraine
ORCID: 0000-0003-3513-3666

Костенко Олександр Миколайович
кандидат економічних наук
Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Костенко Александр Николаевич
кандидат экономических наук
Киевский кооперативный институт бизнеса и права

Kostenko Aleksandr
PhD in Economics
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

Бурдега Катерина Олексіївна
здобувач вищої освіти (III освітньо-наукового) рівня доктор філософії
Університету державної фіскальної служби України

Бурдега Екатерина Алексеевна
соискатель высшего образования (III научно-образовательного) уровня доктор философии
Университета государственной фискальной службы Украины

Burdega Ekaterina
Applicant for Higher Education
(III scientific and educational) PhD Level
University of State Fiscal Service of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6519

**РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ:
ФАКТОРНІ ПЕРЕДУМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ
ОБЛІКУ І АНАЛІЗУ**

**РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ:
ФАКТОРНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ОРГАНИЗАЦИИ
УЧЕТА И АНАЛИЗА**

**DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS:
FACTOR PREREQUISITES OF ORGANIZATION OF
ACCOUNTING AND ANALYSIS**

Анотація. У статті досліджено розвиток соціально-економічних систем як об'єкт обліку і аналізу. Виявлено фактори, що визначають основні тенденції їх трансформаційних перетворень.

Вказано, що на різних етапах трансформацій соціально-економічних систем необхідно розуміти послідовність їх розвитку, що веде до позитивних змін в країні через прагнення формування такого устрою, який би найкращим чином задовольняв як економічні, так і соціальні потреби суспільства.

Обґрунтовано, що соціально-економічна система – це сукупність взаємопов'язаних між собою соціальних і економічних елементів, що утворюють стійку цілісність, будь-яка економічна або соціальна дія в якій завжди тягне за собою пов'язані з ними наслідки. При цьому, цілі економічної складової передбачають забезпечення високої економічної ефективності діяльності і, як наслідок, активізації розвитку системи, а інструментом досягнення таких цілей є соціальні чинники. Завданням соціальної складової виступають підвищення добробуту населення і поліпшення якості його життя, що проявляється в можливості користування різними соціальними благами. В той же час, економічні процеси як об'єкта обліку і аналізу є засобом реалізації зазначених завдань.

Доведено, що будь-яка соціально-економічна система завжди характеризується поєднанням двох взаємопов'язаних процесів: функціонування і розвитку. Ці дві складові визначають змістовне ядро економічних відносин і є об'єктом обліку і аналізу. Основні недоліки в процесі дослідження трансформаційних процесів розвитку соціально-економічних систем: всі речі і явища розглядаються відокремлено, як такі, що знаходяться в стані спокою чи незмінності; розвиток тлумачиться простим процесом кількісного зростання; заперечується наявність внутрішніх протиріч всередині соціально-економічної системи; єдиним джерелом розвитку визнається зіткнення зовнішніх тобто екзогенних факторів.

Процес трансформації слід розуміти як один з тимчасових станів розвитку соціально-економічної системи. Останній одночасно є перехідним етапом, що змінює поступову еволюцію і може виступати в двох основних формах: революційній і реформаторській. Розвиток – це адекватна реакція на періодично виникаючі об'єктивні протиріччя в середині соціально-економічної системи та її зовнішньому середовищі.

Ключові слова: розвиток, соціально-економічна система, фактор, трансформаційні перетворення, облік і аналіз.

Аннотация. В статье исследовано развитие социально-экономических систем как объект учета и анализа. Выявлены факторы, определяющие основные тенденции их трансформационных преобразований.

Указано, что на разных этапах трансформации социально-экономических систем необходимо понимать последовательность их развития, ведет к позитивным изменениям в стране из-за стремления формирования такого устройства, которое бы наилучшим образом удовлетворял как экономические, так и социальные потребности общества.

Обосновано, что социально-экономическая система – это совокупность взаимосвязанных между собой социальных и экономических элементов, образующих устойчивую целостность, любая экономическая или социальная действие в которой всегда влечет за собой связаны с ними последствия. При этом, цели экономической составляющей предусматривают обеспечение высокой экономической эффективности деятельности и, как следствие, активизации развития системы, а инструментом достижения таких целей есть социальные факторы. Задачей социальной составляющей выступают повышение благосостояния населения и улучшения качества его жизни, проявляется в возможности пользования различными социальными благами. В то же время, экономические процессы как объекта учета и анализа является средством реализации указанных задач.

Доказано, что любая социально-экономическая система всегда характеризуется сочетанием двух взаимосвязанных процессов: функционирования и развития. Эти две составляющие определяют содержательное ядро экономических отношений и является объектом учета и анализа. Основные недостатки в процессе исследования трансформационных процессов развития социально-экономических систем: все вещи и явления рассматриваются отдельно, как такие, которые находятся в состоянии покоя или неизменности; развитие объясняется простым процессом количественного роста; отрицается наличие внутренних противоречий внутри социально-экономической системы; единственным источником развития признается столкновения внешних т.е. экзогенных факторов.

Процесс трансформации следует понимать как один из временных состояний развития социально-экономической системы. Последний одновременно является переходным этапом, меняет постепенную эволюцию и может выступать в двух основных формах: революционной и реформаторской. Развитие – это адекватная реакция на периодически возникающие объективные противоречия внутри социально-экономической системы и ее внешней среде.

Ключевые слова: развитие, социально-экономическая система, фактор, трансформационные преобразования, учет и анализ.

Summary. The article studies the development of socio-economic systems as an object of accounting and analysis. The factors determining the main trends of their transformational transformations are revealed.

It is pointed out that at different stages of the transformation of socio-economic systems, it is necessary to understand the sequence of their development, leading to positive changes in the country due to the desire to form such a device that would best satisfy both the economic and social needs of society.

It has been substantiated that a socio-economic system is a set of interrelated social and economic elements that form a sustainable integrity, any economic or social action in which always entails consequences associated with them. At the same time, the goals of the economic component provide for the provision of high economic efficiency of activities and, as a consequence, the activation of the development of the system, and social factors are the instrument for achieving such goals. The task of the social component is to increase the well-being of the population and improve the quality of its life, manifested in the possibility of using various social benefits. At the same time, economic processes as an object of accounting and analysis are a means of implementing these tasks.

It has been proven that any socio-economic system is always characterized by a combination of two interrelated processes: functioning and development. These two components determine the substantive core of economic relations and are the object of accounting and analysis. The main disadvantages in the process of studying the transformational processes of the development of socio-economic systems: all things and phenomena are considered separately, as those that are in a state of rest or immutability; development is explained by a simple process of quantitative growth; the presence of internal contradictions within the socio-economic system is denied; the only source of development is the collision of external, i.e. exogenous factors.

The transformation process should be understood as one of the temporary states of development of the socio-economic system. The latter is simultaneously a transitional stage, changes the gradual evolution and can appear in two main forms: revolutionary and reformatory. Development is an adequate response to periodically arising objective contradictions within the socio-economic system and its external environment.

Key words: development, socio-economic system, factor, transformational transformations, accounting and analysis.

Актуальність теми дослідження. На різних етапах трансформацій соціально-економічних систем необхідно розуміти послідовність їх розвитку, що веде до позитивних змін в країні через прагнення формування такого устрою, який би найкращим чином задовольняв як економічні, так і соціальні потреби суспільства.

Ступінь наукової розробленості проблеми (аналіз останніх досліджень і публікацій). Дослідження розвитку соціально-економічних систем як об'єкта обліку і аналізу дозволяє сформулювати методологію прогнозування і врахування кризових циклів в їх діяльності з врахуванням сучасних вимог мінливого зовнішнього середовища. Для системи в цілому характерні: наявність структурних елементів; цілісна, взаємодоповнююча і взаємовигідна їх побудова; цілеспрямованість функціонування всієї структури.

Соціально-економічна система — це сукупність взаємопов'язаних між собою соціальних і економічних елементів, що утворюють стійку цілісність, будь-яка економічна або соціальна дія в якій завжди тягне за собою пов'язані з ними наслідки. При цьому, цілі економічної складової передбачають забезпечення високої економічної ефективності діяльності і, як наслідок, активізації розвитку системи, а інструментом досягнення таких цілей є соціальні чинники. Завданням соціальної складової виступають підвищення добробуту населення і поліпшення якості його життя, що проявляється в можливості користування різними соціальними благами. В той

же час, економічні процеси як об'єкта обліку і аналізу є засобом реалізації зазначених завдань.

Мета дослідження: обґрунтувати розвиток соціально-економічних систем як об'єкт обліку і аналізу. Визначити фактори, що обумовлюють основні тенденції їх трансформаційних перетворень.

Виклад основного матеріалу (результати досліджень). Розвиток означає перетворення, видозміну, рух системи з одного якісного стану в інший [8].

Термін «економічний розвиток» виник у зв'язку з необхідністю практичної оцінки змін соціально-економічної системи, що носять незворотній характер і утворюють певний стан переходу в нову якість на шляху до формування майбутньої моделі. Він не завжди однозначно тлумачиться, але частіше за все передбачає радикальні реформістські або революційні перетворення, які супроводжують цей процес. Останні слід розглядати як стрибок і, відповідно, перерву в поступальній еволюційній трансформації. Отже, економічний розвиток — це структурна зміна форм і способів економічної діяльності, її цільової спрямованості [10, с. 35–39].

Наведене узагальнює трактування передбачає якісні перетворення як еволюційного (цивілізаційного), так і революційного (реформаторського) характеру в розвитку соціально-економічної системи. Загалом поняття «розвиток» слід сполучати з такими її змінами, при яких відбувається докорінне трансформування соціально-економічної системи, наслідком чого є утворення нової системної струк-

тури, що призводить до появи інших форм і способів діяльності.

Розвиток — це рух, що описується деякою варіацією певних параметрів соціально-економічної системи, в числі яких напрямок, тривалість, темп, інтенсивність та інші характеристики процесу активізації. Т. Г. Камінська під «розвитком» розуміє значні якісні скачки в еволюції суспільства, кожний з яких є не продовженням генези в колишньому напрямку, а її радикальною зміною, що можливо заперечує попередній досвід. Такий характер руху притаманний переважно соціально-економічним системам» [3, с. 57–62].

На думку В. К. Савчука розвиток — деякий трансформаційний етап, стрибок, що знаменує «переродження» соціально-економічної системи. Такі зміни відбуваються у двох напрямках:

- по «горизонталі», коли змінюються в основному кількісні характеристики (модернізація);
- по «вертикалі» — змінюються переважно якісні параметри (трансформація) [3; 4; 9].

У свою чергу, С. В. Бардаш виділив два основних типи розвитку. Перший пов'язаний з реорганізацією господарського життя при збереженні соціально-економічного суспільного устрою. Другий передбачає зміни в соціально-економічній структурі суспільства, потреба в яких виникає тоді, коли вичерпується потенціал самого соціально-економічного ладу [2, с. 15–29].

Розвиток часто ототожнюють не зі зміною соціально-економічної системи, а з її перетворенням. Зміна включає в себе не тільки значний рух, а й дрібні варіації (деформації) — елементні або структурні [6, с. 32–37].

Таким чином, під розвитком соціально-економічних систем слід розуміти безперервне прогресивне перетворення, видозміну, причиною яких є рух структурних елементів всіх рівнів (мікро-, мезо-, макро- та мега), їх взаємозв'язків і взаємопроникнення, оскільки він утворює єдиний процес.

Обґрунтування теоретичних і практичних основ розвитку соціально-економічних систем вимагає виявлення факторних передумов організації обліку і аналізу їх функціонування.

В економічній теорії є різні думки щодо науково-обґрунтованого визначення факторів розвитку соціально-економічних систем як об'єкта обліку і аналізу, які слід співвідносити з історичним періодом їх появи, відповідними особливостями конкретної системи.

Фактор — умова, причина, рушійна сила будь-якого процесу, явища, яка визначає його характер або одну з основних рис, тобто «те, що чинить, здійс-

нює вплив, діюче». Чинник є синонімом фактору (чинник від лат. «той, що робить, чинить», фактор від лат. «діяти», «виробляти», «примножувати»).

Фактором розвитку соціально-економічних систем як об'єкта обліку і аналізу виступає істотна реальна обставина, яка впливає на оптимізацію співвідношення її суб'єктів, об'єктів, структури і процесів» [9, с. 16–21].

Факторами розвитку соціально-економічної системи як об'єкта обліку і аналізу по суті є її параметри, зокрема, ті з них, зміна яких найістотніше впливає на зв'язки всередині системи таким чином, що сили впливу деформують і приводять її в стан нестійкої рівноваги, який обумовлює структурні перетворення.

Розвиток відбувається під впливом сукупності факторів, дію яких слід розглядати в комплексі, враховувати пріоритетність, підпорядкованість, специфіку їх прояву в реальних умовах національної економіки і конкретного історичного періоду.

На думку І. В. Охріменка, всі параметри, що описують систему, можна розділити на кількісні, а також якісні характеристики, які, в свою чергу, поділяються на: 1) основні якісні (сутнісні) характеристики, зміна яких обумовлює приналежність системи до конкретного етапу трансформаційного процесу, і визначає інші кількісні і якісні ознаки етапів розвитку. Ця група об'єднує ті параметри, які виступають основою стійкості системи, забезпечують її здатність до перетворень (адаптивність). Отже, зазначені властивості особливо значущі для дослідження активізації розвитку соціально-економічної системи; 2) якісні параметри, похідні від основних, що виражають особливості соціально-економічної системи, зміна яких веде до втрати її цілісності, руйнування; 3) інші якісні параметри [3, с. 77–85].

Систематизуючи фактори розвитку соціально-економічних систем як об'єкта обліку і аналізу слід зазначити, що вони обґрунтовуються по-різному в залежності від кінцевих цілей і предмета дослідження. Класифікація таких факторів повинна враховувати не тільки їх важливість, а й сутнісні причини самих трансформаційних процесів, результати їх дії.

Французький економіст Р. Барр, розглядаючи кумулятивні процеси в економіці, зазначає монетарні, реальні і психологічні фактори, що діють одночасно в процесі розгортання коливань кон'юнктури, обумовлюючи розвиток соціально-економічних систем [1, с. 53–55].

Макконнелл К. і Брю С., в свою чергу, виділяють три основні групи чинників розвитку соціально-економічних систем: фактори пропозиції, попиту і розподілу [5, с. 110–118].

В основу класифікації факторів розвитку соціально-економічних систем, а також чинникових передумов обліку і аналізу їх функціонування слід покладати розподіл на особисті і речові фактори. У будь-якому випадку ця класифікація носить досить умовний характер [6, с. 12–17].

Найбільш узагальнюючим групуванням факторів розвитку соціально-економічних систем як об'єкта обліку і аналізу можна вважати їх розподіл на зовнішні і внутрішні.

Зовнішні — фактори розвитку, що знаходяться за межами соціально-економічної системи (динаміка приросту, міграція населення, відкриття науки і техніки, політичні події, війни, зміни цін на енергоносії, відкриття родовищ корисних копалин і т.д.). Внутрішні — це фактори розвитку, властиві соціально-економічній системі (споживання, інвестиції) [2; 3; 4; 6; 9].

Згідно з традиційним підходом до трансформаційних процесів соціально-економічних систем, фактори розвитку як об'єкта обліку і аналізу класифікують на ендогенні і екзогенні.

Потужні зовнішні впливи і ендогенні сили породжують в соціально-економічній системі стан «напруженості», нескінченний процес змін. Відтак, до ендогенних факторів розвитку системи відносять [2; 3; 4; 6; 9]: динаміку розвитку; наявність конкурентоспроможних елементів; дію сильних і слабких елементів; стійкість (нестійкість розвитку); появу інших напрямків розвитку всередині самої системи; відкриття нових ресурсів; істотні технологічні й структурні зрушення в національній і регіональній економіці та інші.

До екзогенних факторів, що впливають на розвиток соціально-економічної системи належать: трансформаційні процеси; способи координації; структурна політика; глобальні екологічні та природні катаклізми; економічні кризи і потрясіння, які мають для країни або її регіону важкі наслідки, аж до втрати традиційних зв'язків, ринків, джерел інвестицій і т.д. [2; 3; 4; 6; 9].

Зовнішні впливи на соціально-економічну систему в залежності від своєї сили можуть мати абсолютно різні для її розвитку наслідки. Якщо флуктуації недостатні, в системі виникають сильні тенденції повернення до старого стану, попередньої структури або поведінки. І навпаки, за умов суттєвих флуктуацій система може зруйнуватися або почнеться процес формування нової її структури, зміни стану і поведінки [2; 3; 4; 6; 9].

Іншу класифікацію факторів запропонував Ю. Ольсевич. Розроблена ним ієрархія чинників обумовлена трьома підходами й базується на визначенні ролі факторів у розвитку соціально-економічної

системи, відображенні складності структури самої системи та її взаємовідносин із зовнішнім середовищем [7, с. 40–52].

При першому підході фактори розвитку як об'єкта обліку і аналізу поділяються на три групи: 1) вихідні — науково-технічний прогрес, забезпеченість факторами виробництва, споживчі переваги, зрушення в культурно-ціннісних орієнтаціях; 2) опосередковуючі — особисті інтереси людей; 3) безпосередні — різні суспільні інститути: держава, політичні партії, профспілки, об'єднання підприємців, трудові колективи і т.д. [7, с. 40–52].

При другому підході фактори розвитку як об'єкта обліку і аналізу класифікуються на економічні (чинять вплив всередині соціально-економічної системи) і позаекономічні (діють за межами соціально-економічної системи) [7, с. 40–52].

Третій підхід обґрунтування факторів розвитку як об'єкта обліку і аналізу передбачає дисперсування чинників на внутрішньо-національні та зовнішні [7, с. 40–52].

Запропонована Ю. Ольсевич ієрархія відображає послідовність прояву факторів розвитку соціально-економічної системи як об'єкта обліку і аналізу. Ці чинники упорядковані в певний ланцюг, по якому виникаючий у вихідній групі імпульс передається через дію опосередковуючого фактора факторам безпосередньої дії. Разом з тим, актуальним також є виділення природно-економічного фактору, який слід відносити до вихідних чинників через специфіку його властивостей, зокрема, того, що він важко піддається змінам і управлінню [7, с. 40–52].

За впливом виокремлюють значущі (основні) і несуттєві (другорядні) фактори.

За тривалістю дії фактори розвитку соціально-економічної системи як об'єкта обліку і аналізу можна поділити на тимчасові чинники першого, другого і третього порядку. До числа факторів першого порядку можна віднести: психологію людини, природні умови, закони розвитку знання. До факторів другого порядку — характер технічних систем, рівень структури господарювання (мікро-, мезо- і макрорівень), міжнародний поділ праці, соціально-класову структуру, демографічні чинники. До факторів третього порядку включають ті, які протягом досить короткого часу можуть змінити вектор розвитку соціально-економічної системи.

Наведені класифікації чинників досить умовні оскільки передбачають різний ступінь їх впливу на формування системоутворюючих зв'язків: в залежності від часу і простору, моменту і місця поєднання характеристик розвитку соціально-економічної системи як об'єкта обліку і аналізу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи наведений матеріал необхідно зазначити, що будь-яка соціально-економічна система завжди характеризується поєднанням двох взаємопов'язаних процесів: функціонування і розвитку. Ці дві складові визначають змістовне ядро економічних відносин і є об'єктом обліку і аналізу.

Основні недоліки в процесі дослідження трансформаційних процесів розвитку соціально-економічних систем: всі речі і явища розглядаються відокремлено, як такі, що знаходяться в стані спокою чи незмінності; розвиток тлумачиться простим процесом кількісного зростання; заперечується наявність внутрішніх протиріч всередині соціально-економічної системи; єдиним джерелом розвитку визнається зіткнення зовнішніх тобто екзогенних факторів.

Процес трансформації слід розуміти як один з тимчасових станів розвитку соціально-економічної системи. Останній одночасно є перехідним етапом, що змінює поступову еволюцію і може виступати в двох основних формах: революційній і реформаторській. Розвиток — це адекватна реакція на періодично виникаючі об'єктивні протиріччя в середині соціально-економічної системи та її зовнішньому середовищі.

Сукупність чинників досліджуваного розвитку як об'єкта обліку і аналізу поділяється на загальні фактори, дія яких пов'язана з перетвореннями

соціально-економічної системи незалежно від часового чи просторового ліміту (природно-кліматичні, виробничо-економічні, інформаційні та інші умови) і приватні, результат впливу яких в основному буде залежати від конкретного фіксованого етапу розвитку такої системи.

Загальні фактори обумовлюють розвиток того, що властиве усім соціально-економічним системам, тобто продуктивних сил. Приватні — відображають перехід від одного етапу трансформації до наступного, зокрема, ставлення до власності. Особливо слід відзначити соціально-економічний фактор трансформації, оскільки саме він регулює процес розвитку як об'єкт обліку і аналізу. Цей чинник характеризує морально-етичну сторону економічних відносин в соціально-економічній системі. Сутність його реалізації полягає в неможливості витіснення духовно-культурних цінностей, які з часом стають важливішими за матеріальні. Відмінності в моральних критеріях, традиціях, вимогах, що пред'являються соціуму, породжують основні пріоритети суспільних перетворень. Вони призводять до виникнення різних напрямків і моделей ефективного розвитку соціально-економічних систем. Отже, в процесі формування та дії специфічних законів на всіх етапах трансформації соціально-економічних систем саме соціально-економічний фактор розвитку є визначальним.

Література

1. Барр Р. Политическая экономия: в 2-х т.: Т. 1: Пер. с фр. М.: Международные отношения, 1995. 608 с.
2. Економічна синталітика: філософський дискурс становлення та розвитку: монографія / [С.В. Бардаш, О.М. Костенко, В.М. Краєвський]; за заг. ред. С.В. Бардаша. К.: ЦП Компринт, 2017. 225 с.
3. Інформаційна система управління сільськогосподарським підприємством: аналітичні індикатори формування і результативності: монографія / [Т.Г. Камінська, В.М. Краєвський, О.М. Костенко, І.В. Охріменко, В.К. Савчук]; за заг. ред. В.К. Савчука. К.: видавництво «Вік принт», 2016. 270 с.
4. Інформаційно-аналітичний процес: праксеологічний підхід: монографія / [В.К. Савчук, О.М. Костенко, В.М. Краєвський]; за заг. ред. В.К. Савчука. К.: видавництво «Вік Принт», 2013. 204 с.
5. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика: В 2 т.: Пер. с англ. 13-го изд.: Учеб. Т. 1. М.: ИНФРА-М, 2001. 974 с.
6. Обліково-інформаційне забезпечення управління функціонуванням сільськогосподарських підприємств: монографія / О.М. Костенко. К.: видавництво «Вік принт», 2017. 350 с.
7. Ольсевич Ю. Желтое колесо (механизм социально-экономической трансформации) / Ю. Ольсевич // Вопросы экономики. 1997. № 5. С. 40–52.
8. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. 2-е изд., испр. М.: ИНФРА-М, 1999. 479 с.
9. Управління ефективністю сільськогосподарського виробництва: інформаційно-аналітичний аспект: монографія / [В.К. Савчук, О.М. Костенко, Ю.В. Мискін, В.М. Краєвський]; за заг. ред. В.К. Савчука. К.: видавництво «Вік Принт», 2013. 470 с.
10. Филипенко А. Экономическое развитие: цивилизационный подход. М.: Экономика, 2002. 260 с.

References

1. Barr R. Politicheskaya ekonomiya: v 2-kh t.: T. 1: Per. s fr. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1995. 608 s.
2. Yekonomichna sintalitika: filosofskiy diskurs stanovlennya ta rozvitku: monografiya / [S. V. Bardash, O. M. Kostenko, V. M. Kraevskiy]; za zag. red. S. V. Bardasha. K.: TsP Komprint, 2017. 225 s.
3. Informatsiyana sistema upravlinnya silskogospodarskim pidpriemstvom: analitichni indikatori formuvannya i rezultativnosti: monografiya / [T. G. Kaminska, V. M. Kraevskiy, O. M. Kostenko, I. V. Okhrimenko, V. K. Savchuk]; za zag. red. V. K. Savchuka. K.: vidavnitstvo «Vik print», 2016. 270 s.
4. Informatsiyano-analitichniy protses: prakseologichniy pidkhid: monografiya / [V. K. Savchuk, O. M. Kostenko, V. M. Kraevskiy]; za zag. red. V. K. Savchuka. K.: vidavnitstvo «Vik Print», 2013. 204 s.
5. Makkonnell K. R., Bryu S. L. Ekonomiks: Printsipy, problemy i politika: V 2 t.: Per. s angl. 13-go izd.: Ucheb. T. 1. M.: INFRA-M, 2001. 974 s.
6. Oblikovo-informatsiyne zabezpechennya upravlinnya funktsionuvannyam silskogospodarskikh pidpriemstv: monografiya / O. M. Kostenko. K.: vidavnitstvo «Vik print», 2017. 350 s.
7. Olsevich Yu. Zheltoe koleso (mekhanizm sotsialno-ekonomicheskoy transformatsii) / Yu. Olsevich // Voprosy ekonomiki. 1997. № 5. S. 40–52.
8. Rayzberg B. A., Lozovskiy L. Sh., Starodubtseva Ye. B. Sovremennyy ekonomicheskyy slovar. 2-e izd., ispr. M.: INFRA-M, 1999. 479 s.
9. Upravlinnya effektivnistyu silskogospodarskogo virobnitstva: informatsiyano-analitichniy aspekt: monografiya / [V. K. Savchuk, O. M. Kostenko, Yu. V. Miskin, V. M. Kraevskiy]; za zag. red. V. K. Savchuka. K.: vidavnitstvo «Vik Print», 2013. 470 s.
10. Filipenko A. Ekonomicheskoe razvitie: tsivilizatsionnyy podkhod. M.: Ekonomika, 2002. 260 s.

Топоркова Олена Анатоліївна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри обліку і оподаткування

Дніпровський національний університет залізничного транспорту

імені академіка В. Лазаряна

Топоркова Елена Анатольевна

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры учета и налогообложения

Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта

имени академика В. Лазаряна

Toporkova Olena

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Dnipro National University of Railway Transport

named after Academician V. Lazaryan

ORCID: 0000-0003-0956-3638

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6565

ОБЛІКОВА СИСТЕМА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

УЧЕТНАЯ СИСТЕМА МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ИЗМЕНЕНИЙ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

ACCOUNTING SYSTEM OF SMALL ENTERPRISES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF LEGISLATIVE CHANGES

Анотація. У статті здійснено огляд законодавчих документів, що визначають вимоги до облікової системи вітчизняних суб'єктів малого підприємництва. Основну увагу зосереджено на виборі альтернативних облікових рішень, передбачених національними положеннями бухгалтерського обліку та міжнародними стандартами фінансової звітності.

Роль підприємництва в економічному розвитку держави є беззаперечною. Гармонізація вітчизняного законодавства відповідно до європейських вимог та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку є нагальною потребою сьогодення. Узгоджена і цілісна нормативно-правова база сприятиме ефективному розвитку підприємницької діяльності.

Аналіз нормативно-правових джерел показав, що суб'єкти малого підприємництва в Україні можуть обирати форму організації і ведення бухгалтерського обліку; склад фінансової звітності; план рахунків бухгалтерського обліку; систему оподаткування.

Встановлено, що ефективність управління залежить від якості інформаційного забезпечення. Об'єктивна і достовірна інформація про фінансово-господарську діяльність суб'єкта господарювання стосовно минулих і поточних подій виконує прогностичну функцію. Така інформація дозволяє спрогнозувати тенденції розвитку у майбутньому. Створити необхідну інформаційну базу може облікова система, яка об'єднує систему фінансового обліку, систему управлінського обліку та систему оподаткування економічного суб'єкта. Найбільш інформативним джерелом для ухвалення управлінських рішень є дані фінансової звітності.

В роботі здійснено порівняння законодавчих вимог щодо форм фінансової звітності згідно національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (НП(С)БО 1 й НП(С)БО 25) та міжнародного стандарту фінансової звітності для малих і середніх підприємств (МСФЗ для МСП). Особливу увагу зосереджено на періодичності подання звітності до податкових органів та органів статистики.

Також зроблено акцент на податкових облікових преференціях для підприємців, які мають право на подання Фінансової звітності мікропідприємства.

Ключові слова: організація обліку, облікові рішення, фінансова звітність, малий бізнес, стандарти бухгалтерського обліку.

Аннотация. В статье рассмотрены законодательные документы, определяющие требования к системе учета субъектов малого бизнеса. Основное внимание уделяется выбору альтернативных решений в области бухгалтерского учета, предусмотренных национальными положениями о бухгалтерском учете и международными стандартами финансовой отчетности.

Роль предпринимательства в экономическом развитии государства неоспорима. Гармонизация внутреннего законодательства в соответствии с европейскими требованиями и международными стандартами бухгалтерского учета является насущной необходимостью сегодняшнего дня. Согласованная и целостная правовая база будет способствовать эффективному развитию предпринимательской деятельности.

Анализ нормативных источников показал, что субъекты малого бизнеса в Украине могут выбирать форму организации и учета; состав финансовой отчетности; план бухгалтерского учета; систему налогообложения.

Установлено, что эффективность управления зависит от качества информационной поддержки. Объективная и достоверная информация о финансово-экономической деятельности хозяйствующего субъекта относительно прошедших и текущих событий выполняет прогнозную функцию. Такая информация позволяет прогнозировать тенденции развития предприятия в будущем. Система бухгалтерского учета, объединяющая систему финансового учета, систему управленческого учета и систему налогообложения субъекта, может создать необходимую информационную базу. Наиболее информативным источником для принятия управленческих решений являются данные финансовой отчетности.

В работе были сопоставлены законодательные требования к формам финансовой отчетности в соответствии с национальными положениями (стандартами) бухгалтерского учета (НП(С)БО 1 и НП(С)БО 25), а также международным стандартом финансовой отчетности для малых и средних предприятий (МСФО для МСП). Особое внимание уделено периодичности представления отчетности налоговым органам и статистическим органам.

Особое внимание уделяется также дополнительным преференциям в бухгалтерском учете для предпринимателей, имеющих право на представление финансовой отчетности микропредприятия.

Ключевые слова: организация учета, бухгалтерские решения, финансовая отчетность, малый бизнес, стандарты бухгалтерского учета.

Summary. The article reviews the legislative documents defining the requirements for the accounting system of domestic small business owners. The focus is on the choice of alternative accounting solutions provided by the national accounting regulations and international financial reporting standards.

The role of entrepreneurship in the economic development of the state is indisputable. Harmonization of domestic legislation in accordance with European requirements and international accounting standards is an urgent need today. A coordinated and integral legal and regulatory framework will contribute to the effective development of the entrepreneurial activity.

The analysis of legal and regulatory sources showed that small business owners in Ukraine can choose the form of organizing and maintaining accounting records; financial reporting; a chart of accounts for bookkeeping; a taxation system.

It is established that the effectiveness of management depends on the quality of information support. Objective and reliable information concerning the financial and economic activities of the business owner in relation to past and current events performs a predictive function. Such information allows predicting the development trends of the enterprise in the future. The necessary information base can be created by an accounting system that combines a financial accounting system, a management accounting system, and a taxation system of an economic entity. The most informative source for management decisions is financial data reporting.

The paper compares the legal requirements for forms of financial reporting in accordance with national accounting regulations (standards) (NP(S)AS 1 and NP(S)AS 25), as well as the international financial reporting standard for small and medium enterprises (IFRS for SMEs). Particular attention is paid to the periodicity of reporting to tax authorities and statistical authorities.

It also focuses on additional accounting preferences for entrepreneurs who have the right to submit financial reporting of micro-enterprises.

Key words: accounting organization, accounting solutions, financial reporting, small business, accounting standards.

Постановка проблеми. Ухвалення ефективних управлінських рішень можливе лише за умов об'єктивності, достовірності та повноти обліково-аналітичної інформації, яка покладена в основу формування показників фінансової звітності. Тобто, суб'єкту господарювання необхідна така організація облікової системи, яка або не дозволяла б з'являти-

ся помилкам чи навмисним викривленням даних, або виявляла б їх ще на етапі обробки інформації, унеможливаючи потрапляння таких даних у фінансову звітність.

Пріоритетним напрямом розвитку облікової системи малих підприємств є покращення інформаційного забезпечення користувачів облікової ін-

формації. Інформаційна складова, яка формується у обліковій системі, має, насамперед, бути основою для прийняття поточних і перспективних рішень управлінським персоналом; сприяти формуванню позитивного іміджу суб'єкта малого підприємництва серед контрагентів, а також потенційних кредиторів та інвесторів; не викликати сумнівів у податкових органів щодо правильності нарахування та повноти сплати податків і зборів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організаційних засад діяльності суб'єктів малого підприємництва в Україні з точки зору складання і подання звітності досліджувалося багатьма вітчизняними науковцями. Так, Белова І. М., Семенишена Н. В. та Мельничук О. В. [1] зосередилися на історичних етапах становлення облікової системи малих підприємств, здійснили докладний огляд генезису такої системи; Гоголь Т. А. [2] провела ґрунтовне дослідження інформаційного забезпечення в управлінні малими підприємствами; Довбуш А. В. [3] впорядкував основні складові облікової системи, а Семенова С. М. та Шпирко О. М. [4] розглянули особливості облікової політики малих підприємств залежно від форми складання фінансової звітності. Законодавчі зміни в Україні за період з 2018 по 2020 роки суттєво торкнулися вимог до складу звітності суб'єктів малого підприємництва, надали альтернативні варіанти облікових рішень, що пояснює актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті. Виходячи з постановки проблеми, основною метою статті є впорядкування вимог до облікової системи суб'єктів господарювання, огляд можливих облікових рішень, аналіз змін нормативно-правової бази щодо організації бухгалтерського обліку на підприємствах малого бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Організація обліку на малому підприємстві, як і на будь-якому іншому, вимагає налагодження чіткої системи бухгалтерського обліку, контролю і звітності. Проте, специфічні властивості господарювання суб'єктів малого бізнесу обумовлюють певні особливості у застосуванні методів та прийомів бухгалтерського обліку.

По-перше, вибір форми організації обліку. Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [5] передбачена наявність різних суб'єктів ведення обліку, як наслідок, виділяються два основні підходи до вибору форми організації обліку на підприємстві. Перший підхід передбачає наявність штатних працівників, що виконують облікову роботу. Другий підхід базується на застосуванні такої форми організації обліку, яка передбачає залучення зовнішніх суб'єктів ведення обліку на договірних засадах.

По-друге, план рахунків бухгалтерського обліку. Мікропідприємства, малі підприємства, не-підприємницькі товариства, підприємства, які ведуть спрощений бухгалтерський облік доходів і витрат згідно з податковим законодавством, а також представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності можуть обирати: або загальний План рахунків, або спрощений План рахунків (лише ті суб'єкти, які складають звітність відповідно до НП(С)БО 25). Відрізняються Плани лише кількістю синтетичних рахунків. Основною законодавчою новацією за даним напрямом є вимога для усіх без винятку суб'єктів господарювання вести облік з використанням рахунків класу 9, а застосовувати чи не застосовувати рахунки класу 8 підприємство обирає самостійно.

По-третє, система оподаткування. Щодо сплати податків, то вітчизняні суб'єкти господарювання можуть обрати: або загальну систему, або спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, яка являє собою особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів на сплату єдиного податку з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності [6].

По-четверте, склад фінансової звітності. Метою складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан та результати діяльності підприємства [7]. Інформація, наведена у фінансовій звітності, базується виключно на даних бухгалтерського обліку і має бути тотожною даним аналітичного і синтетичного обліку.

Вітчизняним законодавством для суб'єктів малого бізнесу (які звітують відповідно до національних положень бухгалтерського обліку) передбачені два варіанти складу фінансової звітності:

- Скорочена (визначена НП(С)БО 25): Фінансова звітність мікропідприємства (форми 1-мс та 2-мс), яка складається мікропідприємцями та юридичними особами, які ведуть спрощений бухгалтерський облік доходів та витрат відповідно до податкового законодавства чи Фінансова звітність малого підприємства (форми 1-м та 2-м), яка складається іншими суб'єктами малого підприємництва та представниками іноземних суб'єктів господарської діяльності [8];
- Загальна (визначена НП(С)БО 1): повний комплект повноформатної фінансової звітності.

Важливо розуміти, що обирати між формами 1-м та 2-м і 1-мс та 2-мс не можна. Кожний з двох видів спрощеної фінансової звітності призначений для чітко визначених законодавством суб'єктів господарювання.

Відповідно до НП(С)БО 25 ті суб'єкти господарювання, які складатимуть звітність за формами 1-м та 2-м можуть [8]:

- обліковувати необоротні активи тільки за первісною вартістю без урахування зменшення корисності і переоцінки до справедливої вартості;
- не створювати забезпечення майбутніх витрат і платежів (на оплату майбутніх відпусток працівникам, виконання гарантійних зобов'язань тощо), а визнають відповідні витрати в періоді їх фактичного здійснення;

- поточну дебіторську заборгованість включати в підсумок балансу за її фактичною сумою (простіше кажучи, не створюють резерву сумнівних боргів).

При складанні такими суб'єктами повноформатної фінансової звітності вищезазначені облікові преференції не діють.

Для суб'єктів малого бізнесу, які зобов'язані, згідно законодавства, застосовувати МСФЗ взагалі вибору немає. Вони мають складати лише повний комплект фінансової звітності, передбачений НП(С)БО 1.

З метою вдосконалення системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності з урахуванням вимог міжнародних стандартів та законодавства Європейського Союзу урядом України схвалено Стратегію застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності. Одним із завдань стратегії є — удосконалення методології бухгалтерського обліку для суб'єктів малого підприємництва. Реалізувати це можливо шляхом:

- максимального спрощення процедури ведення бухгалтерського обліку та форм фінансової звіт-

- ності для окремої категорії суб'єктів малого підприємництва, зокрема, у частині надання права таким суб'єктам використовувати форму обліку, яка не передбачає застосування подвійного запису;
- адаптації національної нормативно-правової бази з питань бухгалтерського обліку для суб'єктів малого підприємництва до міжнародних стандартів шляхом затвердження відповідних національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку із спрощеним порядком ведення обліку активів, зобов'язань, власного капіталу та розрахунку фінансових результатів [9].

Стосовно тих суб'єктів господарювання, які мають застосовувати МСФЗ впроваджено Міжнародний стандарт фінансової звітності для малих і середніх підприємств (МСФЗ для МСП) [10]. За МСФЗ для МСП передбачено повний комплект фінансових звітів (табл. 1).

МСФЗ для МСП не регламентує форми фінансових звітів, а визначає лише їх зміст та деякі критерії групування статей, при цьому стандарти містять суворі вимоги щодо обов'язкової наявності певних статей у звітах і заборони на включення окремих статей до звітів. МСФЗ для МСП є єдиним стандартом, який визначає мету, принципи, склад фінансової звітності та методикку відображення в обліку інформації про активи, капітал, зобов'язання та господарські операції малих і середніх підприємств, тобто підприємства не користуються іншими міжнародними стандартами обліку і звітності.

У другій половині 2019 року було внесено зміни до таких нормативних документів, як НП(С)БО 1,

Таблиця 1

Порівняння законодавчих вимог щодо форм фінансової звітності у малому бізнесі

Критерії порівняння	НП(С)БО 25 «Спрощена фінансова звітність»	МСФЗ для МСП
Сфера застосування	Встановлює форму, зміст та порядок заповнення фінансової звітності малого підприємства та мікропідприємства (не скасовує застосування інших НП(С)БО та П(С)БО)	Надає опис малих та середніх підприємств. Визначає концепції, основоположні принципи подання фінансових звітів.
Форми фінансової звітності	1) Фінансова звітність малого підприємства: ф. № 1-м Баланс та ф. № 2-м Звіт про фінансові результати; 2) Фінансова звітність мікропідприємства: ф. № 1-м Баланс та ф. № 2-м Звіт про фінансові результати.	Повний комплект фінансових звітів: 1) звіт про фінансовий стан на дату звітності; 2) одне з двох: єдиний звіт про сукупний дохід за звітний період або окремий звіт про прибутки та збитки і окремий звіт про сукупний дохід; 3) звіт про зміни у власному капіталі за звітний період; 4) звіт про рух грошових коштів за звітний період; 5) примітки, що містять стисле викладення значної облікової політики та іншу пояснювальну інформацію.

Джерело: складено автором на основі [8; 10]

Таблиця 2

Періодичність подання фінансової звітності

Звітність	Річна звітність (без проміжної) за формами 1-мс та 2-мс	Проміжна (квартальна) звітність	
		До податкових органів	До органів статистики
Суб'єкти господарювання	– Мікро-підприємства – Неприбуткові організації – Платники єдиного податку 3-ї групи (юридичні особи)	– Мікро-підприємства («квартальні» платники ПНП) – Малі підприємства («квартальні» платники ПНП) – Середні/великі («квартальні» платники ПНП) – Представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності	– Малі підприємства («квартальні» та «річні» платники ПНП) – Платники єдиного податку 4-ї групи (малі підприємства) – Середні/великі («квартальні» платники ПНП) – Представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності
Нормативно-правовий документ	НП(С)БО 25	Податковий Кодекс України	Закон України про бухгалтерський облік та фінансову звітність Порядок подання фінансової звітності

Джерело: складено автором на основі [5–6; 8; 11–13]

НП(С)БО 25 та Порядку подання фінансової звітності. Частина нововведень впливає на порядок складання і подання фінансової звітності суб'єктами малого бізнесу. Основні зміни полягають у:

- 1) Малі підприємства виключили з числа підприємств, які подають фінансову звітність один раз на рік. Тобто тепер вони зобов'язані складати і подавати проміжну фінансову звітність.
- 2) Уточнено перелік підприємств, які мають право застосовувати НП(С)БО 25, а отже, складати фінансову звітність за скороченою формою.
- 3) Установлено, що підприємства, на які поширюється дія НП(С)БО 25 мають право вибору форми подання фінансової звітності (повна чи скорочена) [11].

Існують певні вимоги щодо подання фінансової звітності органам, до сфери управління яких належать підприємства, трудовим колективам на їх вимогу, власникам (засновникам) відповідно до установчих документів, а також іншим користувачам, зокрема, органам державної статистики [12].

При цьому необхідно враховувати вимоги таких нормативних документів, як:

- Податковий Кодекс України,
- Закон про бухгалтерський облік та фінансову звітність,
- НП(С)БО 25 «Спрощена фінансова звітність»,
- Порядок подання фінансової звітності.

Узагальнено періодичність подання фінансової звітності різними суб'єктами господарювання відповідно до вимог вищезазначених нормативних документів (табл. 2).

Якщо раніше малі підприємства звітували раз на рік, то, починаючи з 2019 року, квартальну фінансову звітність подають усі підприємства, у тому числі малі підприємства, за винятком мікропідприємств, непідприємницьких товариств (крім тих, що зобов'язані складати фінзвітність за МСФЗ) та платників єдиного податку — юридичних осіб. Отже, малі підприємства повинні подавати фінзвітність до органів статистики не пізніше 25-го числа місяця, що настає за звітним кварталом. А малі підприємства — платники податку на прибуток (платники ПНП), яким встановлено квартальний звітний період, також повинні подати фінзвітність як додаток до декларації з податку на прибуток [13].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, облікова система суб'єктів малого підприємництва складається з певного набору альтернатив, передбачених національними стандартами бухгалтерського обліку та МСФЗ. Основні законодавчі новачки останніх років можна вважати позитивними, оскільки відбулося впорядкування видів суб'єктів малого бізнесу з точки зору форми подання фінансової звітності.

Література

1. Белова І. М., Семенишена Н. В., Мельничук О. Генезис становлення облікової системи малих підприємств в Україні // Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2019. № 1–2. С. 26–48.
2. Гоголь Т. А. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємств малого бізнесу: монографія. Чернівці: Видавець Лозовий В. М., 2014. 384 с.
3. Довбуш А. В., Давидовська Г. І. Особливості організації обліку на підприємствах малого бізнесу в Україні // Інноваційна економіка. 2020. № 5–6. С. 162–167.
4. Семенова С. М., Шпирко О. М. Облікова політика малих підприємств в Україні та Німеччині // Збірник наукових праць ДУІТ. Серія «Економіка і управління». 2019. № 46. С. 95–108.
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 17.11.2020).
6. Податковий Кодекс України: закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
7. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 17.11.2020).
8. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Спрощена фінансова звітність»: наказ Міністерства фінансів України від 25.02.2000 № 39 (заголовок Положення в редакції Наказу Міністерства фінансів України № 226 від 31.05.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00#Text> (дата звернення: 17.11.2020).
9. Про схвалення Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.10.2007 № 911-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/911-2007-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.11.2020).
10. Міжнародний стандарт фінансової звітності для малих та середніх підприємств (МСФЗ для МСП). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_063#Text (дата звернення: 17.11.2020).
11. Нові правила обліку та звітності для «малюків» і К° // Податки & бухоблік. 2019. № 81. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2019/october/issue-81/article-104773.html> (дата звернення: 17.11.2020).
12. Про затвердження Порядку подання фінансової звітності: постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 № 419. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF#n12> (дата звернення: 17.11.2020).
13. Фінансова звітність малого підприємства — 2020 // Uteka. Податки та звітність. 2019. URL: [https://uteka.ua/ua/publication/commerce-12-nalogi-i-otchetnost-10-finansovaya-otchetnost-malogo-predpriyatiya-%E2%80%93-2020#:~:text=:\(date%20of%20publication%20is%2017.11.2020\)](https://uteka.ua/ua/publication/commerce-12-nalogi-i-otchetnost-10-finansovaya-otchetnost-malogo-predpriyatiya-%E2%80%93-2020#:~:text=:(date%20of%20publication%20is%2017.11.2020))

References

1. Belova I. M., Semenyshena N. V., Melnychuk O. Henezys stanovlennia oblikovoi systemy malykh pidpriemstv v Ukraini // Instytut bukhhalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii. 2019. № 1–2. S. 26–48.
2. Hohol T. A. Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia pidpriemstv maloho biznesu: monohrafiia. Chernihiv: Vydavets Lozovyi V. M., 2014. 384 s.
3. Dovbush A. V., Davydovska H. I. Osoblyvosti orhanizatsii obliku na pidpriemstvakh maloho biznesu v Ukraini // Innovatsiina ekonomika. 2020. № 5–6. S. 162–167.
4. Semenova S. M., Shpyrko O. M. Oblikova polityka malykh pidpriemstv v Ukraini ta Nimechchyni // Zbirnyk naukovykh prats DUIT. Seria «Ekonomika i upravlinnia». 2019. № 46. S. 95–108.
5. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
6. Podatkovi Kodeks Ukrainy: zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
7. Pro zatverdzhennia Natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti»: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 07.02.2013 № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>
8. Pro zatverdzhennia Natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku 25 «Sproshchena finansova zvitnist»: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 25.02.2000 № 39 (zaholovok Polozhennia v redaktsii Nakazu Ministerstva finansiv Ukrainy № 226 vid 31.05.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00#Text>

9. Pro skhvalennia Stratehii zastosuvannia mizhnarodnykh standartiv finansovoi zvitnosti v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.10.2007 № 911-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/911-2007-%D1%80#Text>

10. Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti dlia malykh ta serednikh pidpriemstv (MSFZ dlia MSP). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_063#Text

11. Novi pravyla obliku ta zvitnosti dlia «maliukiv» i K° // Podatky & bukhoblik. 2019. № 81. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2019/october/issue-81/article-104773.html>

12. Pro zatverdzhennia Poriadku podannia finansovoi zvitnosti: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.02.2000 № 419. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF#n12>

13. Finansova zvitnist maloho pidpriemstva — 2020 // Uteka. Podatky ta zvitnist. 2019. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/commerce-12-nalogi-i-otchetnost-10-finansovaya-otchetnost-malogo-predpriyatiya-%E2%80%93-2020#:-: text>

Войтович Наталія Володимирівна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу
Львівський національний університет
ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького*

Войтович Наталия Владимировна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга
Львовский национальный университет
ветеринарной медицины и биотехнологий им. С.З. Гжицкого*

Voytovych Nataliya

*PhD, Associate Professor of the Department of Marketing
Stepan Gzhytskyi National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv*

ORCID: 0000-0002-5160-9428

Поляк Юлія Ярославівна

*старший викладач кафедри фінансово-облікових дисциплін
Рівненський кооперативний економіко-правовий коледж*

Поляк Юлия Ярославна

*старший преподаватель кафедры финансово-учетных дисциплин
Ровенский кооперативный экономико-правовой колледж*

Polyak Yuliya

*Senior Teacher of Department of financial and accounting disciplines
Rivne Cooperative College of Economy and Law*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6513

ІННОВАЦІЙНІ МАРКЕТИНГОВІ ІНСТРУМЕНТИ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК

ИННОВАЦИОННЫЕ МАРКЕТИНГОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ СОВРЕМЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ АПК

INNOVATION AND MARKETING TOOLS THE MODERN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Анотація. Розглянуто основну складову інноваційних процесів для переробних підприємств агропромислового комплексу, якою є інжиніринг. Виділено основні завдання інноваційно-маркетингових інструментів в загальній системі діяльності переробних підприємств агропромислового комплексу. Надано характеристику інноваційних інструментів маркетингу та їх використання при налагодженні відносин взаємодії між суб'єктами інноваційної діяльності. Досліджено специфічні інструменти розроблення та комерціалізації інноваційних проєктів: краудсорсинг і краудфандинг, які є яскравими прикладами нової взаємодії між суб'єктами інноваційної діяльності. Внаслідок збільшення ролі високих технологій в економіці України виявлено, що підвищення ефективності переробних підприємств агропромислового комплексу не можливо без маркетингового забезпечення та застосування інноваційних маркетингових інструментів. Досліджено, що у забезпеченні системи інноваційних інструментів комплексу маркетингу на переробних підприємствах агропромислового комплексу ключову роль відіграє розвиток цифрових технологій. Тому було приділено увагу сучасним інноваційним інструментам Інтернет-маркетингу, а саме, моделі PESO, яка класифікує Інтернет-інструменти як: Paid (Оплачувані) – Стимулювання, Інтернет-реклама; Shared (Спільні) – Месенджери та соціальні джерела, Постинг, Контент; Owned (Власні) – Діджитал-власність;

Earned (Зароблені) – Згенеровані аудиторією, Партнерство, Залучення до впливу. На основі цієї моделі було виділено сучасні на сьогоднішній день інноваційно-маркетингові інструменти просування продукції в Інтернеті. За допомогою інноваційних інструментів маркетингу визначають перспективні напрями приведення потенціалу сучасних переробних підприємства агропромислового комплексу у відповідність до умов зовнішнього середовища.

Ключові слова: інновації, маркетингові інструменти, переробні підприємства.

Анотація. Рассмотрено основную составляющую инновационных процессов для перерабатывающих предприятий агропромышленного комплекса, которым является инжиниринг. Выделены основные задачи инновационно-маркетинговых инструментов в общей системе деятельности перерабатывающих предприятий агропромышленного комплекса. Охарактеризованы инновационных инструментов маркетинга и их использования при налаживании отношений взаимодействия между субъектами инновационной деятельности. Исследованы специфические инструменты разработки и коммерциализации инновационных проектов: краудсорсинг и краудфандинг, которые являются яркими примерами нового взаимодействия между субъектами инновационной деятельности. Вследствие увеличения роли высоких технологий в экономике Украины выявлено, что повышение эффективности перерабатывающих предприятий агропромышленного комплекса невозможно без маркетингового обеспечения и применения инновационных маркетинговых инструментов. Исследовано, что в обеспечении системы инновационных инструментов комплекса маркетинга на перерабатывающих предприятиях агропромышленного комплекса ключевую роль играет развитие цифровых технологий. Поэтому было уделено внимание современным инновационным инструментам Интернет-маркетинга, а именно, модели PESO, которая классифицирует Интернет-инструменты как: Paid (Оплачиваемые) – Стимулирование, Интернет-реклама; Shared (Общие) – Мессенджеры и социальные источники, Постинг, Контент; Owned (Собственные) – Диджитал-собственность; Earned (Заработанные) – Сгенерированные аудиторией, Партнерство, Привлечение к воздействию. На основе этой модели было выделено современные на сегодняшний день инновационно-маркетинговые инструменты продвижения продукции в Интернете. С помощью инновационных инструментов маркетинга определяют перспективные направления приведения потенциала современных перерабатывающих предприятия агропромышленного комплекса в соответствие с условиями внешней среды.

Ключевые слова: инновации, маркетинговые инструменты, перерабатывающие предприятия.

Summary. The main component of innovation processes for processing enterprises of the agro-industrial complex is considered – complete engineering. The main tasks of innovation and marketing tools in the general system of activity of processing enterprises of the agro-industrial complex are highlighted. The characteristics of innovative marketing tools and their use in establishing relations of interaction between the subjects of innovation are given. Specific tools for the development and commercialization of innovative projects: crowdsourcing and crowdfunding, which are striking examples of new interactions between innovation actors. Due to the increasing role of high technologies in the economy of Ukraine, it was found that increasing the efficiency of processing enterprises of the agro-industrial complex is not possible without marketing support and the use of innovative marketing tools. It is investigated that the development of digital technologies plays a key role in providing the system of innovative tools of the marketing complex at the processing enterprises of the agro-industrial complex. Therefore, attention was paid to modern innovative tools of Internet marketing, namely, model PESO, which classifies Internet tools as: Paid – Incentives, Internet advertising; Shared – Messengers and social resources, Posting, Content; Owned – Digital property; Earned – Audience Generated, Partnership, Engagement. Based on this model, modern innovation and marketing tools for promoting products on the Internet were identified. With the help of innovative marketing tools identify promising areas to bring the potential of modern processing enterprises of the agro-industrial complex in accordance with environmental conditions.

Key words: innovations, marketing tools, processing enterprises.

Постановка проблеми. В сучасному цифровому та інформаційно насиченому ринковому середовищі відбулися суттєві зміни, — це пояснюється новим етапом розвитку маркетингу. Особливої актуальності набуває проблема підвищення конкурентоспроможності всіх галузей національної економіки, особливо переробних підприємств АПК, на основі інновацій та використання маркетингових інструментів.

На сьогоднішній день сучасний маркетинг кардинально відрізняється від маркетингу ХХ століття.

Ці зміни здебільшого пов'язані зі змінами у зовнішньому середовищі, які вплинули на трансформацію самого об'єкта маркетингу, його суперечливість і мінливість. Швидкі зміни маркетингового середовища підвищують ступінь невизначеності бізнесу і потребують від нього адаптаційних дій, — забезпечення внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім, — тобто інноваційної та інвестиційної активності з боку підприємств. Ця активність безпосередньо пов'язана з високим сту-

пенем ризику, але ще більший ризик виникає тоді, коли підприємства не створюють і не впроваджують інновації взагалі. І це призводить до неможливості адаптуватися до змін умов зовнішнього середовища.

На світовий ринок щорічно виводиться близько 100 тис. найменувань нових продуктів, з яких лише 2% є справжніми інноваціями, однак комерційного успіху досягають не більше ніж 25% [8].

Згідно з результатами досліджень Р. Г. Купера [14], близько 75% ідей нових товарів генерується на основі аналізу потреб ринку, при цьому 75% їх ринкових невдач пояснюються, у більшості, дією ринкових факторів.

Детальний аналіз ринкових загроз і можливостей інноваційного розвитку підприємства дасть можливість вибрати оптимальні варіанти, які відповідатимуть потенціалу конкретного підприємства і зовнішнім умовам для реалізації поставлених цілей або формування нового цільового ринку. Тобто, інноваційно-маркетингова діяльність потребує взаємоузгодженого виконання робіт зі створення і виготовлення інновацій, а також їх маркетинговими інструментами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику застосування інноваційних інструментів комплексу маркетингу на підприємствах та маркетингове забезпечення інноваційної діяльності у своїх працях досліджували такі закордонні вчені, як, Джині Дітріх [7], Ф. Котлер [12], Д. Кревенс [13], Р. Купер [14], М. Портер [16] та ін.

Серед вітчизняних фахівців, які в своїх працях виділяють маркетинг як один з найважливіших факторів успіху інноваційної діяльності, слід зазначити таких як: Л. В. Балабанова [2], Н. В. Білоцерківська [3], Г. Я. Гольдштейн [6], С. М. Ілляшенко [8], Б. Кисельов [9] та ін. Ними глибоко опрацьовані методологічні та теоретико-методичні засади маркетингу інновацій та інноваційного маркетингу. Проте прикладні аспекти інноваційних інструментів маркетингу в інноваційній діяльності сучасних переробних підприємств АПК залишилися недостатньо дослідженими.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) аналіз інноваційно-маркетингових інструментів в діяльності сучасних підприємств АПК.

Виклад основного матеріалу. Інноваційні процеси в АПК мають певну специфіку, яка формується під сукупним впливом регіональних, галузевих, функціональних, технологічних та інших особливостей. Однією з таких особливостей є багатогранна роль АПК в господарському комплексі країни, що відзначається складністю його структури [4, с. 16].

Значна частина інноваційних процесів для підприємств АПК має технічний характер і передба-

чає впровадження у їх діяльність нових сучасних високопродуктивних систем машин і механізмів та відповідних технологій.

Актуальною на сьогоднішній день і важливою складовою інноваційних процесів є інжиніринг — надання інженерно-консультативних послуг, що у світовій практиці виокремлено в самостійну сферу діяльності. Ці послуги мають інтелектуальний характер і спрямовані на досягнення науки для підвищення ефективності й управління діяльності. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності визначені Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [1].

На забезпечення стійких зв'язків між партнерами і підприємством спрямовані інноваційні інструменти маркетингу: спільне зі споживачем розроблення товару, гарантії якості, особисті контакти, особливі види сервісу, «гаряча лінія», спеціальні акції, індивідуальні технічні вимоги, спеціальні пропозиції, інтернет-маркетинг, маркетинг заходів (конференції, форуми, конкурси, презентації, демонстрації), директ-маркетинг, вірусний маркетинг, клієнтські спільноти, віртуальні спільноти тощо.

Розглянемо основні завдання інноваційно-маркетингових інструментів в загальній системі діяльності підприємств АПК (див. рис. 1).

Інноваційні інструменти комплексу маркетингу підприємств АПК повинні обов'язково використовуватись разом з традиційними інструментами, такими як:

- *комунікаційна політика*, яка включає інструменти, що забезпечують зв'язок виробника з ринком [16] (реклама на бігбордах та в місцевих газетах, створення інтернет-магазинів);
- *стратегія збуту*, яка полягає у виборі каналів збуту, виходячи з їх ефективності та спроможності до адаптації (наприклад, стратегія знаходження оптимальної ціни продажу полягає у відборі каналів збуту, які мінімізують розрив між цінами споживача та виробника за певної довжини каналу) [11, с. 5].

У забезпеченні системи інноваційних інструментів комплексу маркетингу на підприємствах АПК ключову роль відіграє розвиток цифрових технологій, які безперервно зазнають змін та активно розвиваються, тому необхідно враховувати ці зміни у практичній діяльності.

За результатами дослідження Інтернет асоціації України в Україні кількість Інтернет-користувачів у 2019 році збільшилась на 8%. Так, на сьогоднішній день мережею регулярно користуються 22,96 млн. українців, або 71%, порівняно з показником 63% станом на кінець 2018 року [5].

Рис. 1. Сучасні завдання інноваційно-маркетингових інструментів

Джерело: складено автором

Тому на сьогоднішній день необхідно звернути увагу на застосування інноваційних інструментів Інтернет-маркетингу, які б активно привертали увагу споживачів на електронні ресурси підприємств, особливо це необхідно підприємствам АПК. Але, для ефективного функціонування та отримання прибутків підприємства мають займатися просуванням власних сайтів, бути ближчими до споживачів враховуючи їх потреби та миттєво реагувати на них. Отож, це передбачає використання широкої номенклатури інноваційних інструментів Інтернет-маркетингу.

Нові інструменти Інтернет-маркетингу — це соціальні мережі, таргетинг, мобільні додатки тощо. Систематизація цих інструментів необхідна для розуміння доцільності використання тих чи інших засобів просування у мережі Інтернет. У 2014 році професіонал зі зв'язків з громадськістю Джині Дітріх представила модель PESO у своїй книзі «Spin Sucks» [7].

Модель PESO класифікує Інтернет-інструменти як: Paid (Оплачувані) Media; Shared (Спільні) (Social) Media; Owned (Власні) Media; Earned (Зароблені) Media [7, с. 36; 15].

Таким чином, на основі проведених досліджень виділимо основні інноваційно-маркетингові інструменти просування продукції в Інтернеті на основі моделі PESO (див. рис. 2).

Деякі інструменти можуть належати до перетинання категорій. Тобто, підприємства можуть просити користувачів ділитися брендованим контентом у соціальних мережах (*owned + earned*), оплачувати покази заміток зі своєї сторінки у Facebook (*owned + paid*) або платити основним споживачам за активне згадування бренду (*paid + earned*).

Специфічними інструментами розроблення та комерціалізації інноваційних проектів є краудсорсинг¹ [17] та краудфандінг² [10]. Ці інструменти вже набули у світовій практиці великого поширення і є

¹ Краудсорсинг — передача певних виробничих функцій незначеному колу осіб (на підставі публічної оферти, без укладання трудового договору). Термін уперше введений письменником Джефом Хауї і редактором журналу «Wired» Марком Робінсоном у 2006 році.

² Краудфандінг — у загальному контексті означає колективне фінансування або колективне співробітництво людей, які добровільно об'єднують свої фінансові чи інші ресурси для підтримки інших людей або організацій.

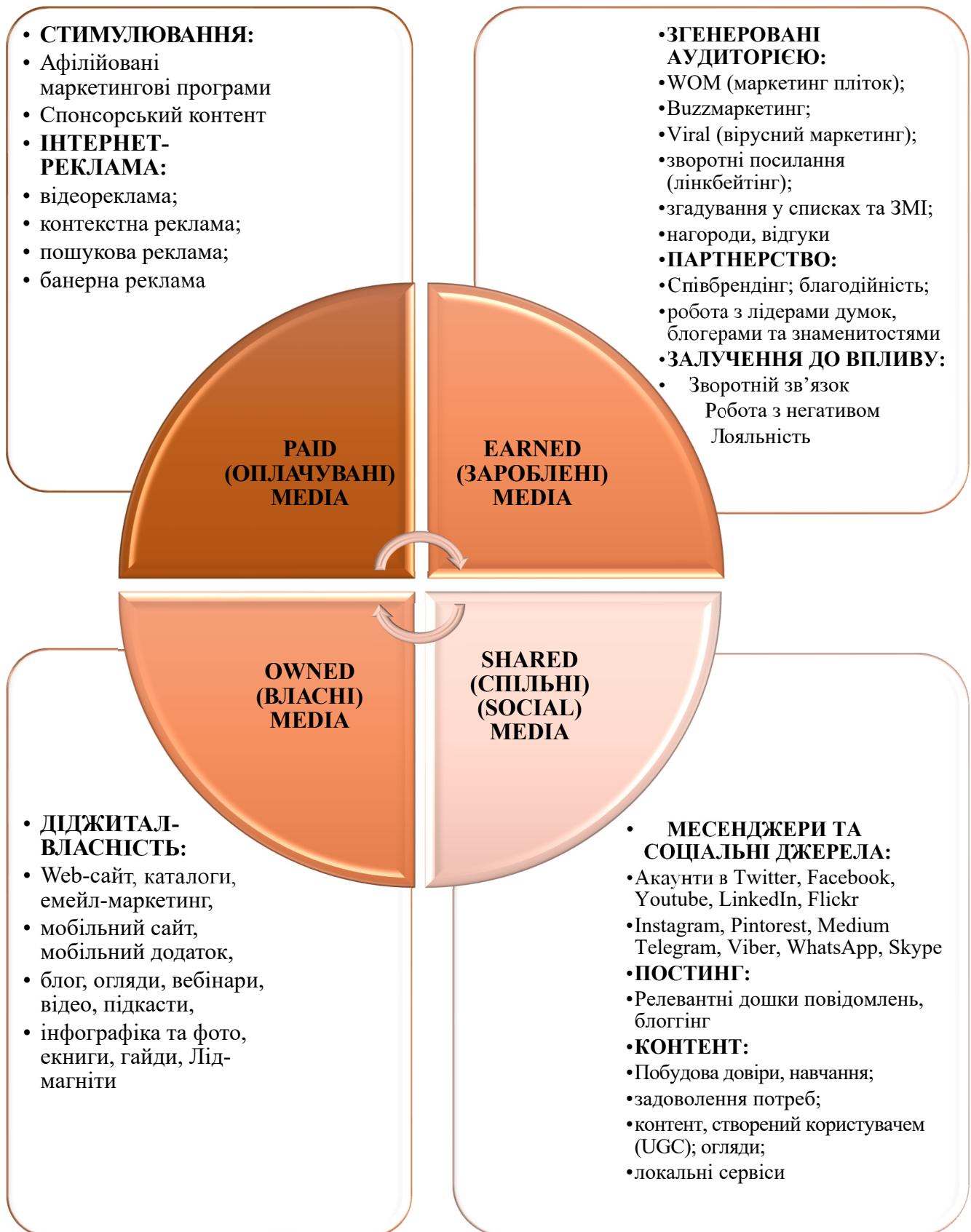

Рис. 2. Інноваційно-маркетингові інструменти просування продукції в Інтернеті на основі моделі PESO

Джерело: складено автором на основі [7, с. 37–38; 8, с. 23; 15]

яскравими прикладами нової взаємодії між суб'єктами інноваційної діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, інноваційні маркетингові інструменти є новим маркетинговим кроком, при якому процес розвитку та комерціалізації інноваційного проекту проходить шляхом залучення споживачів і бізнес-партнерів. За допомогою інноваційних інструментів маркетингу визначають перспективні напрями приведення потенціалу підприємства у відповідність до умов зовнішнього середовища, які постійно змінюються і стратегічно непередбачувані. Тобто напрями створення і впровадження інновацій (нових продуктів, технологій їх виготовлення, методів управління тощо), які дозволяють адаптувати діяль-

ність підприємства до змін зовнішнього макро- та мікросередовища.

На сьогоднішній день в Україні найактуальнішим залишається застосування інноваційних інструментів Інтернет-маркетингу: соціальні мережі, таргетинг, мобільні додатки тощо.

В подальших працях варто детальніше розглянути формування лояльності та інноваційні маркетингові інструменти формування відносин (краудфандінг та краудсорсинг) між різними суб'єктами інноваційного процесу. Оскільки кожен з цих напрямів має свої унікальні особливості, які необхідно обґрунтувати та застосовувати підприємствам агропромислового комплексу.

Література

1. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні». URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Балабанова Л. В. Стратегічний маркетинг: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2012. 612 с.
3. Білоцерківська Н. В. Іванченко О. П. Маркетингові інновації: підходи, види, утримання і використання. Вісник ОДУ. 2014, № 4 (165). С. 207–214.
4. Белікова Н. В. Інноваційні напрями розвитку маркетингу в сфері агропромислового комплексу // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2014, № 6. С. 15–18.
5. В Україні кількість інтернет-користувачів зросла до 23 мільйонів. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2797152-v-ukraini-kilkist-internetkoristuvaciv-zrosla-do-23-miljoniv.html>
6. Гольдштейн Г. Я. Стратегический инновационный менеджмент: тенденции, технологии, практика. Таганрог: Изд. ТРТУ, 2002. URL: http://www.aup.ru/books/m78/5_5.htm
7. Джині Дітріх. Комунікація та управління репутацією в епоху цифрових технологій. Індіанаполіс, Індіана: Видавництво Que, 2014. 176 р.
8. Ілляшенко С. М., Іванова Т. Є. Інструменти та методи просування продукції в Internet: аналітичний огляд // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2015. № 3. С. 20–32. URL: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2015_3_20_32.pdf
9. Киселев Б., Дегтярева В. Стратегические факторы успеха маркетинговых инноваций // Маркетинг. 2007. № 5. С. 50–59.
10. Колотова Н. Б. Нові інструменти маркетингу відносин інноваційних проектів машинобудівних підприємств: краудсорсинг і краудфандінг // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2015. № 3. С. 56–65. URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/60>
11. Конкурентні стратегії аграрного маркетингу та інноваційна практики в Греції / [Дж. Bouris, Р. Kaldis, G. Alexopoulos, A. Giannouzakou]. Сільськогосподарські програми // Міжнародна наукова конференція eRA-6, 2011. 12 с.
12. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент; под ред. С. Г. Божук; пер. с англ. СПб.: Питер, 2006. 464 с.
13. Кревенс Д. Стратегический маркетинг. Москва: Вильямс, 2003. 512 с.
14. Купер Р. Г. Разработка новых товаров; под ред. М. Бейкера. СПб.: Питер, 2002. С. 434–454.
15. Платні медіа проти зароблених медіа проти спільних медіа проти власних медіа. URL: <https://www.newbreedmarketing.com/blog/paid-media-vs.-earned-media-vs.-shared-media-vs.-owned-media>
16. Портер Майкл Е. та Крамер Марк Р. Стратегія та суспільство: зв'язок між конкурентною перевагою та корпоративною соціальною відповідальністю // Harvard Business Review, 2006. С. 78–92.
17. Хоу Дж. Підйом краудсорсингу. WIRED, 2006. URL: www.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html

References

1. Law of Ukraine «On priority areas of innovation in Ukraine». URL: <http://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

2. Balabanova L.V. (2012). Strategic marketing: a textbook. K.: Center for Educational Literature, 612 p. [in Ukrainian].
3. Bilotserkivs'ka N.V. & Ivanchenko O.P. (2014). Marketing innovations, approaches, views, maintenance and use // *Visnyk ODU — Bulletin ODU*, No 4 (165). PP. 207–214 [in Ukrainian].
4. Belikova N.V. (2014). Innovative directions of marketing development in the field of agro-industrial complex // *Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences Series*, № 6. PP. 15–18. [in Ukrainian].
5. In Ukraine, the number of Internet users has grown to 23 million // *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2797152-v-ukraini-kilkist-internetkoristuvaciv-zroslo-do-23-miljoniv.html>. (Accessed 20 September 2019) [in Ukrainian].
6. Goldshtein G. Ya. (2002). *Strategic Innovation Management: Trends, Technologies, Practice*. URL: http://www.aup.ru/books/m78/5_5.htm (Accessed 1 May 2017) [in Ukrainian].
7. Gini Dietrich. (2014). *Spin Sucks: Communication and Reputation Management in the Digital Age*. Indianapolis, IN: Que Publishing.
8. Illiashenko S.M. (2015). Ivanova TE Tools and methods of product promotion on the Internet: an analytical review // *Marketing and innovation management*. № 3. PP. 20–32. URL: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2015_3_20_32.pdf. [in Ukrainian].
9. Kysel'ov B., & Degtyareva V. (2007). Strategic success factors of marketing innovation // *Marketing*. No 5. PP. 50–59. [in Russian].
10. Kolotova N.B. (2015). New tools for marketing relations of innovative projects of machine-building enterprises: crowdsourcing and crowdfunding *Marketing and innovation management*. № 3. PP. 56–65. URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/60> [in Ukrainian].
11. *Marketing Agricultural Competitive Strategies and Innovative Practices in Greece* / [J. Bouris, P. Kaldis, G. Alexopoulos, A. Giannouzakou] // *Agricultural Applications Session. International Scientific Conference eRA-6, 2011*. 12 p.
12. Kotler F. (2006). *Marketing Management*. (Trans). S.G. Bozhuk (Ed.). Saint Petersburg: Piter. 464 p. [in Russian].
13. Krevens D. (2003). *Strategic Marketing*. Moscow: Vil'iams. 512 p. [in Russian].
14. Kuper R.H. (2002). New product development. M. Baker (Ed.). Saint Petersburg: Piter. PP. 434–454 [in Russian].
15. Paid media vs. Earned media vs. Shared media vs. Owned media. URL: <https://www.newbreedmarketing.com/blog/paid-media-vs.-earned-media-vs.-shared-media-vs.-owned-media> (accessed 26 March 2020).
16. Porter Micheal E. and Kramer Mark R. (2006). *Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility* // *Harvard Business Review*. PP. 78–92.
17. Howe J. (2006). The Rise of Crowdsourcing. *WIRED*. URL: www.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html.

Бондаренко Лідія Петрівна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Національний університет «Львівська політехніка»*

Бондаренко Лидия Петровна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
Национальный университет «Львовская политехника»*

Bondarenko Lidiia

*PhD, Associate Professor of the Department of Finance
National University «Lviv Polytechnic»*

ORCID: 0000-0002-3313-3569

Скіп Роксолана Андріївна

*студентка кафедри фінансів
Національного університету «Львівська політехніка»*

Скип Роксолана Андреевна

*студентка кафедры финансов
Национального университета «Львовская политехника»*

Skip Roksolana

*Student of the Department of Finance
National University «Lviv Polytechnic»*

ORCID: 0000-0001-9691-4699

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6453

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ОБЛІКОВОЇ СТАВКИ НБУ В МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ РЕГУЛЮВАННІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

ИССЛЕДОВАНИЕ РОЛИ УЧЕТНОЙ СТАВКИ НБУ В МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

STUDY OF THE NBU'S DISCOUNT RATE ROLE IN THE MACROECONOMIC REGULATION OF THE UKRAINIAN ECONOMY

Анотація. Стаття присвячена аналізу сутності, специфіки використання та основним тенденціям облікової ставки Національного банку України як ефективного та одного з найважливіших інструментів монетарної політики держави. Здійснена оцінка динаміки облікової ставки НБУ за останні 15 років дозволяє побудувати цілісну картину монетарного регулювання економічних циклів в Україні. Особлива увага приділяється дослідженню конкретних умов функціонування економіки України, що впливали на зміну облікової ставки, та макроекономічних цілей, досягнення яких було заплановано НБУ. В статті ґрунтовно проаналізовано взаємозв'язок рівня облікової ставки та інтенсивності інфляційних процесів. Прослідковано, що облікова ставка зростала при зростанні темпів інфляції, оскільки підвищення облікової ставки з боку НБУ здійснює стримуючий ефект на інфляційні процеси. В статті також показано як змінюється рівень облікової ставки в залежності від рівня економічної активності, що характеризується обсягами ВВП. В залежності від конкретного стану економіки та стратегічних цілей, що ставляться в ході реалізації монетарної політики НБУ, підвищення рівня облікової

ставки призупиняє економічну активність контрагентів, в той час, як її зменшення – стимулює економічний розвиток. На основі статистичних даних за 2006–2020 рр., підтверджено вплив рівня облікової ставки на обсяги залучених депозитів та обсяги кредитування банківським сектором України. Виявлено, що в період економічної нестабільності, коли рівень облікової ставки підвищується, обсяги кредитних та депозитних портфелів вітчизняних банків суттєво скорочуються. Як підсумок висловлені прогнозні судження щодо подальшої динаміки рівня облікової ставки НБУ в умовах пандемії COVID-19 та охарактеризовано обґрунтованість діючого рівня облікової ставки на відповідність потребам та стану економіки України.

Ключові слова: облікова ставка, індекс споживчих цін, номінальний ВВП, монетарна політика.

Аннотация. Стаття посвящена аналізу сутності, специфіки використання і основним тенденціям учетной ставки Национального банка Украины как эффективного и одного из важнейших инструментов монетарной политики государства. Осуществленная оценка динамики учетной ставки НБУ за последние 15 лет позволяет построить целостную картину монетарного регулирования экономических циклов в Украине. Особое внимание уделяется исследованию конкретных условий функционирования экономики Украины, которые влияли на изменение учетной ставки, и макроэкономических целей, достижение которых было запланировано НБУ. В статье основательно проанализирована взаимосвязь уровня учетной ставки и интенсивности инфляционных процессов. Прослежено, что учетная ставка возрастала при росте темпов инфляции, поскольку повышение учетной ставки со стороны НБУ имеет сдерживающий эффект на инфляционные процессы. В статье также показано как меняется уровень учетной ставки в зависимости от уровня экономической активности, характеризующееся объемами ВВП. В зависимости от конкретного состояния экономики и стратегических целей, которые были поставлены в ходе реализации монетарной политики НБУ, повышение уровня учетной ставки приостанавливает экономическую активность контрагентов, в то время, как ее уменьшение – стимулирует экономическое развитие. На основе статистических данных за 2006–2020 гг., подтверждено влияние уровня учетной ставки на объемы привлеченных депозитов и объемы кредитования банковским сектором Украины. Обнаружено, что в период экономической нестабильности, когда уровень учетной ставки повышается, объемы кредитных и депозитных портфелей отечественных банков существенно сокращаются. Как итог были высказаны прогнозные суждения относительно дальнейшей динамики уровня учетной ставки НБУ в условиях пандемии COVID-19 и охарактеризованы обоснованность действующего уровня учетной ставки на соответствие потребностям и состоянию экономики Украины.

Ключевые слова: учетная ставка, индекс потребительских цен, номинальный ВВП, монетарная политика.

Summary. The article is devoted to the analysis of the essence, specifics of use and the main trends of the discount rate of the National Bank of Ukraine as an effective and one of the most important instruments of the state monetary policy. An assessment of the NBU's discount rate dynamics over the past 15 years allows us to build a holistic picture of monetary regulation of economic cycles in Ukraine. Furthermore, particular attention is paid to the study of the Ukrainian economy's specific conditions, which influenced the change in the discount rate, and of the macroeconomic goals, the achievement of which was planned by the NBU. Additionally, the article profoundly analyzes the relationship between the discount rate and the inflation intensity. It is observed that the discount rate increases with increasing inflation, as the higher discount rate has a deterrent effect on inflation processes. The article also shows how the level of the discount rate depends on the level of economic activity, which is characterized by GDP. Taking into consideration the specific economy conditions and strategic goals set during the NBU's monetary policy implementation, it becomes obvious that raising the discount rate suspends the economic activity of counterparties, while reducing it stimulates economic development. Based on statistical data of 2006–2020, the impact of the discount rate on the volume of attracted deposits and loans provided by the Ukrainian banking sector is confirmed. Moreover, it is found that in the period of economic instability, when the discount rate rises, the volume of loan and deposit portfolios of domestic banks is significantly reduced. To sum up, forecast judgments on the further dynamics of the NBU's discount rate in the context of the COVID-19 pandemic are made and the validity of the current discount rate on compliance with the needs and state of the Ukrainian economy is characterized.

Key words: discount rate, consumer price index, nominal GDP, monetary policy.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Монетарна політика Національного банку України важлива для розвитку економіки, саме вона впливає на стабільність цін, валютний курс та інвестиційну привабливість. В умовах економічної кризи центральний банк має можливість зменшити вплив негативних процесів за допомогою інструмен-

тів грошово-кредитної політики, тим самим забезпечуючи стабілізацію економічної ситуації в країні. З іншого боку, НБУ може стимулювати розвиток економіки, послабивши свій тиск і пом'якшивши монетарні умови. Вибравши правильну стратегію, вчасно відреагувавши на зміни у той чи інший період, центральний банк забезпечує національну та економічну безпеку країни.

Розуміння політики НБУ в процесі застосування окремих інструментів монетарної політики, в першу чергу облікової ставки, на різних етапах розвитку національної економіки, дає змогу глибше аналізувати ефективність кроків регулятора, моделюючи та оцінюючи як будуть мінятися важливі макроекономічні показники в результаті реалізації конкретних монетарних заходів. Це підтверджує актуальність та важливість обраного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема монетарної політики, зокрема облікової ставки є популярною та широко висвітленою в наукових роботах. Дослідженням ролі облікової ставки в останні роки зокрема займалися такі науковці як С. В. Глушко [1], І. М. Дейсан [2], О. О. Коць [3], С. Ю. Колодій [4], В. В. Тищенко [5] та інші. Проте ця тема відзначається динамічністю та постійною зміною даних для аналізу, а тому нові актуальні дослідження є необхідними.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною метою статті є аналіз динаміки облікової ставки НБУ протягом останніх 15 років та основних макроекономічних показників, які залежать від неї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливе місце в економічній політиці держави займає грошово-кредитна політика, її головним суб'єктом є Національний банк України (НБУ). Крім нього у веденні грошово-кредитної політики беруть участь й інші органи державного управління: міністерство фінансів, міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства тощо. За допомогою монетарної політики досягаються поставлені економічні цілі, в процесі її реалізації використо-

вуються такі інструменти як норма обов'язкового резервування, відсоткові ставки, облікова ставка, обмінний курс тощо.

Облікова ставка — це один з основних інструментів НБУ, за допомогою якого центральний банк регулює вартість залучених та розміщених ресурсів. Тобто, фактично, облікова ставка визначає вартість грошей в національній економіці. Знижуючи облікову ставку центральний банк стимулює розвиток економіки, в той час як збільшення цього інструмента дозволяє впливати на темп інфляції. Залежно від завдань і пріоритетів НБУ змінює облікову ставку.

Розглянемо динаміку облікової ставки НБУ протягом останніх 15-ти років (рис. 1).

Рівню облікової ставки притаманний широкий діапазон коливань, насамперед, це пов'язано з нестабільною економічною ситуацією в Україні. Найбільший рівень облікової ставки (30%) був встановлений 4 березня 2015 року і тривав майже півроку, найменший — 6% — це останній встановлений рівень НБУ від 12.06.2020, що діє до сьогодні. Хоча це найнижча ставка за історію незалежної України, порівняно зі ставками у сусідній Польщі (0,1%), країнах Єврозони (0%) чи навіть з обліковою ставкою у Росії (4,25%), вартість грошей в Україні залишається чи не найвищою серед сусідніх країн.

Протягом досліджуваного періоду відбулось дві економічні кризи — криза 2008–2009 рр. та криза 2014 р. Варто відмітити, що політика НБУ щодо облікової ставки в ці роки була абсолютно протилежна. Після першої кризи НБУ знижував рівень облікової ставки, таким чином гроші в економіці стали дешевшими, це стимулювало економіку до розвитку, кредити для юридичних осіб також стали

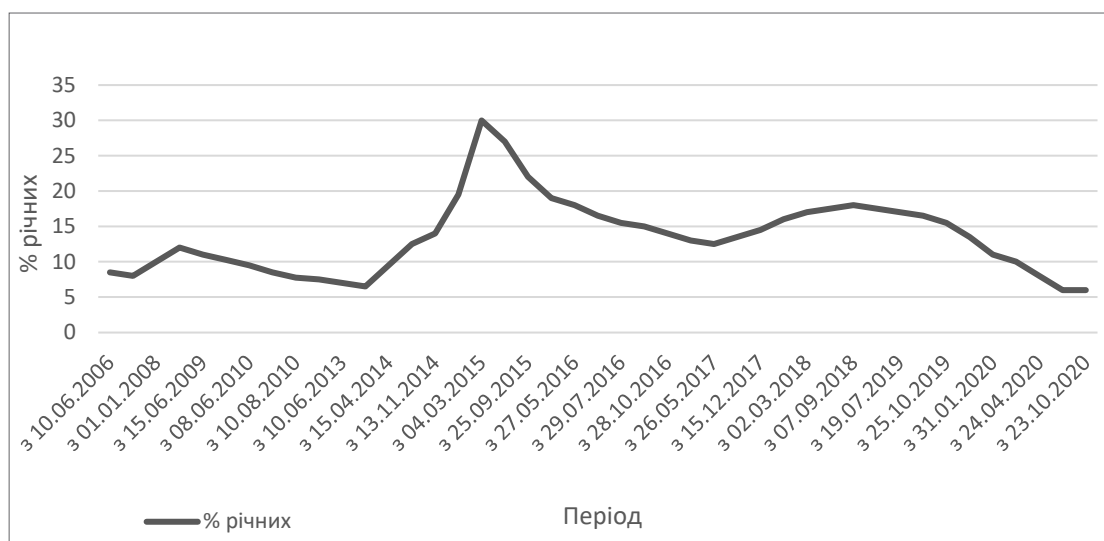

Рис. 1. Динаміка облікової ставки НБУ впродовж червня 2006 р. — жовтня 2020 р.

Джерело: складено авторами на основі даних [6]

доступнішими. Зниження облікової ставки тривало до початку кризи 2013–2014 рр. Проте під час другої кризи і після неї тактика НБУ була змінена у протилежному напрямку і у другому кварталі 2014 року відбулося перше зростання ставки рефінансування до рівня 9,5%, а вже менш ніж за рік вона становила 30% річних. Така зміна облікової ставки була прийнята для приборкання інфляційних процесів, у 2014 році індекс споживчої інфляції становив 124,9%, а у 2015 році — 143,3%, натомість у 2008 році цей показник був на рівні 122,3%, а у 2009–112,3% річних [7].

Після економіко-політичної кризи 2014 року облікова ставка почала значно частіше змінюватись, наприклад, у 2019 році рівень показника змінювався 5 разів, а за 3 квартали 2020 року — 4 рази. Найбільш нестабільний період функціонування банківської системи припадає на 2013–2015 рр., такий висновок можна зробити, проаналізувавши рівень облікової ставки у цей період — він зріс з 6,5% до 30%.

У 2013 році дії НБУ були обґрунтовані тим, що протягом п'яти останніх кварталів приріст ВВП був від'ємним. Найбільше падіння відбулося у виробництві хімічної продукції (18,5%) та машинобудуванні (13,9%). Визначальними факторами негативного впливу влітку 2013 році став поганий врожай зернових та значне скорочення експорту внаслідок торгової війни між Україною та Російською Федерацією. На фоні цих подій Національним банком було прийняте рішення щодо встановлення ставки рефінансування на рівні 6,5%. Цей крок був цілком виправданим та логічним, адже внаслідок зниження облікової ставки відбулося зниження відсоткових ставок за кредитами, тобто користування кредитними коштами стало дешевшим і вигіднішим для бізнесу, а особливо для малого та середнього, що позитивно вплинуло на зростання ВВП [8].

У 2015 році криза лише посилювалася, тому підвищення облікової ставки у кризовий період було здійснено для того, щоб зменшити деструктивні впливи на економіку. Наслідком підвищення облікової ставки став дорогий кредит та гальмування інфляційних процесів. Протягом року рівень облікової ставки скоротився на 11 в.п. і становив 19% річних.

Зростання рівня облікової ставки у 3 квартали 2017 році було спричинене активізації інфляційних процесів у вересні 2017 року. Споживча інфляція у цей період підвищилася до 16.4% та набагато вийшла за рамки прогнозів Національного банку. Таке інфляційне зростання було викликане в першу чергу підвищенням цін на сирі продовольчі товари, зростанням операційних витрат, а також деяким відновленням споживчого попиту. Не останню роль

відіграло зростання цін на молочні та м'ясні товари, а також на овочі та фрукти.

Незважаючи на те, що з початку 2018 року темпи споживчої інфляції були в межах очікувань НБУ (січень — 101,5%, лютий — 100,9%, березень — 101,1%, квітень — 100,8%, травень та червень — 100%, липень — 99,3%, серпень — 100% [7]), регулятор протягом року чотири рази піднімав відсоткову ставку і у вересні вона досягла 18% річних. Таку тактику центрального банку можна пояснити бажанням закріпити досягнуті результати, зменшити ризики, які впливали на індекс споживчих цін та нівелювати їх негативний вплив.

З 2 кварталу 2019 року облікова ставка знижувалась, цьому посприяло сповільнення інфляції та зміцнення курсу національної валюти. Як відомо, зміцнення гривні відбулось внаслідок реалізації продукції на експорт та надходження іноземних інвестицій у вигляді вкладів в ОВДП. У 2020 році облікова ставка теж продовжувала скорочуватись і досягла найменшого значення за історію незалежності України — 6% річних. Насамперед, це пов'язано з поширенням COVID-19, внаслідок якого багато підприємств призупинили, або й взагалі припинили свою діяльність. Для того щоб стимулювати розвиток малого і середнього бізнесу, та підтримати його в час карантинних обмежень, уряд прийняв низку послаблень, які стосувалися податкового навантаження, а з боку НБУ було прийняте рішення про зниження облікової ставки, що потягло за собою зниження відсоткових ставок за кредитами та зробило їх більш доступними для юридичних осіб.

Не лише НБУ під час пандемії використовував тактику зниження облікової ставки, центральний банк Канади теж знизив її до 0,25%. Такий низький рівень облікової ставки був становлений для підтримання економіки країни в умовах поширення COVID-19. Останнього разу облікова ставка Канади була знижена до такого рівня під час світової економічної кризи 2008 р. [9].

Зниження облікової ставки відбулося також в США, вдев'яте в історії таке рішення було також зумовлене пандемією COVID-19. Федеральна резервна система США позапланово зменшила на 0,5% облікову ставку, яка в результаті склала 1–1,25% річних [10, 11].

Облікова ставка тісно пов'язана з такими макроекономічними показниками як валовий внутрішній продукт (ВВП) та індекс споживчих цін. На рис. 2 і рис. 3 представлена динаміка цих показників також за останні 15 років.

Проаналізувавши динаміку облікової ставки, номінального ВВП та індексу споживчих цін, можна

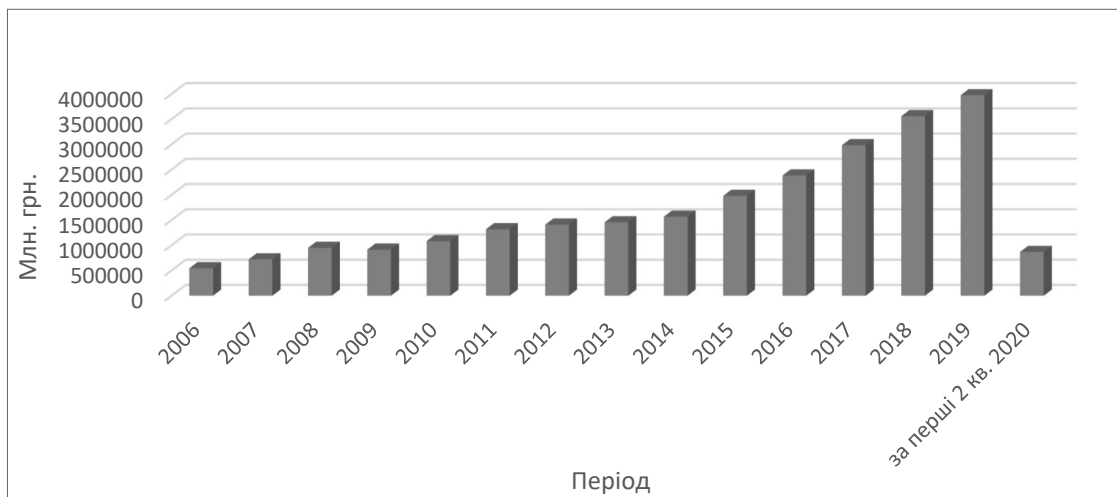

Рис. 2. Динаміка номінального ВВП України з 2006 р. по II квартал 2020 р.

Джерело: складено авторами на основі даних [7]

зробити висновки про існування певних закономірностей, а саме: скорочення обсягу ВВП тягне за собою зменшення облікової ставки. Для стимулювання виробництва НБУ зменшує облікову ставку і тим самим робить кредити більш доступними для виробників товарів, робіт та послуг. Саме ця ситуація відбувається в Україні з березня 2020 року, внаслідок пандемії. Зауважимо, що обсяг ВВП за перші 2 квартали 2020 року становить 21,83% ВВП у 2019 році. Ще одна закономірність — при зростанні інфляції рівень облікової ставки також підвищується, таку ситуацію можемо спостерігати в 2013–2015 рр.

Розглянемо як змінювалися обсяги депозитів (рис. 4) та обсяги кредитування (рис. 5) та порівняємо їх з динамікою облікової ставки.

Загальні обсяги депозитів зростають протягом всього досліджуваного періоду, окрім 2009 року, темп спаду у цьому році становив 6,9%, порівняно з попереднім роком, це було наслідком економічної кризи 2008–2009 рр. Зменшення обсягів депозитів у 2009 році було зумовлене, в першу чергу, зменшенням вкладів корпоративного сектору, оскільки саме цьому сегменту ресурси були потрібні для підтримання діяльності, а тому вільних коштів для розміщення вкладів не було.

Варто зазначити, що протягом всього аналізованого періоду депозити фізичних осіб переважають над депозитами корпоративних клієнтів банків, оскільки населення вважає депозити найбезпечнішим видом інвестицій своїх заощаджень. Дані свідчать, що протягом останніх 2 років майже 76%

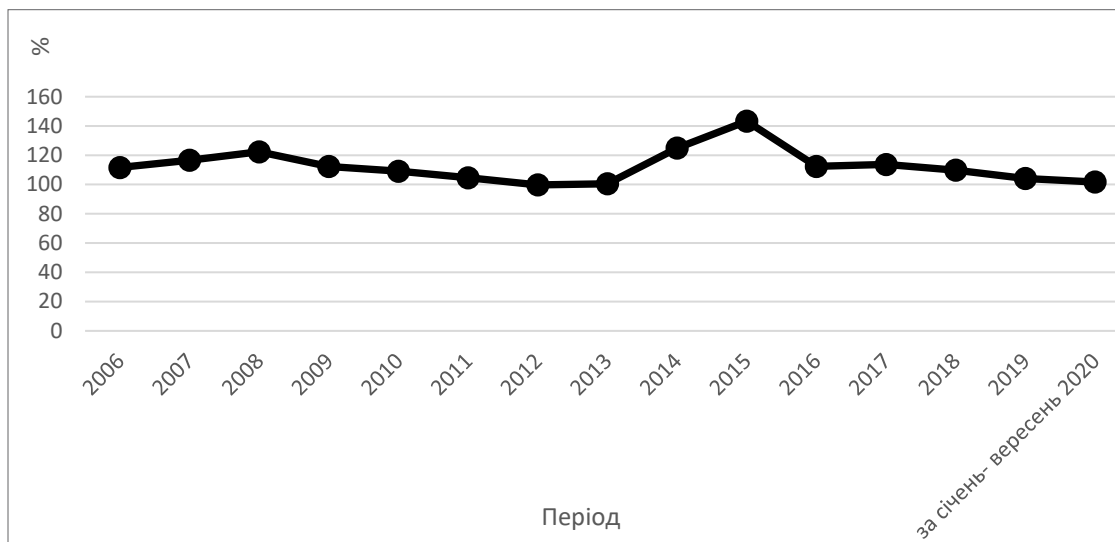

Рис. 3. Динаміка індексу споживчих цін в Україні з 2006 р. по вересень 2020 р.

Джерело: складено авторами на основі даних [7]

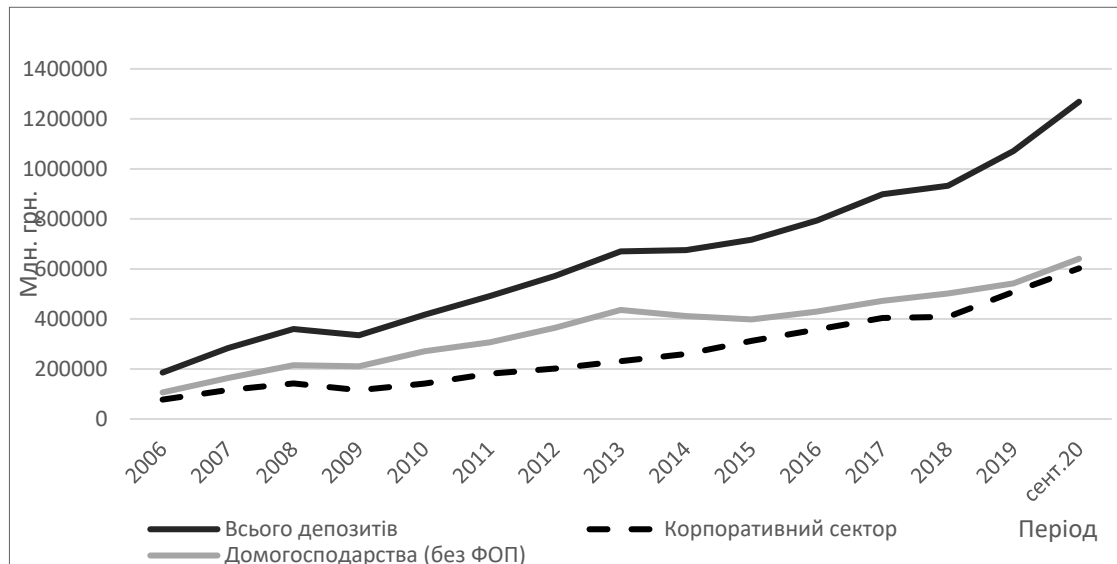

Рис. 4. Динаміка обсягів депозитів з 2006 р. по вересень 2020 р.

Джерело: складено авторами на основі даних [6]

клієнтів банків не стикалися з проблемами щодо повернення своїх банківських вкладів. Дослідження демонструють, що більшість громадян володіють інформацією про гарантування вкладів у гривні (обізнаність зростає з 67% до 86%) та у валюті (обізнаність зростає з 51% до 59%). Значна частина опитуваних знайома, яку саме суму гарантується до відшкодування державою. Позитивно на підвищення довіри до вітчизняного банківського сектору впливає те, що з 2014 року Фонд гарантування вкладів компенсував двом мільйонам вкладників збанкрутілих банків відшкодування у розмірі 90 мільярдів гривень [5].

З математичної точки зору, чим вища облікова ставка, тим вищу ціну відсотка банк встановлює на депозити та кредити, і з цього впливає, що об-

сяги депозитів зростатимуть при зростанні облікової ставки. Проте, НБУ збільшує рівень облікової ставки для того, щоб зменшити негативний вплив інфляційних процесів, тобто в цей період гроші знецінюються швидше. Також інфляція — характерна риса економічної кризи, а під час кризи зростає рівень безробіття, спостерігається падіння ВВП, у населення скорочується обсяг вільних грошових коштів для розміщення в банку. Тому більш доцільно стверджувати, хоча під час активного розвитку економіки облікова ставка мінімальна, проте фізичні та юридичні особи забезпечені доходами і мають вільні ресурси для інвестицій у вигляді депозитів.

Динаміка кредитів відрізняється від динаміки депозитів. Більша частина кредитів припадає на корпоративний сектор, і він активно залучає кредит-

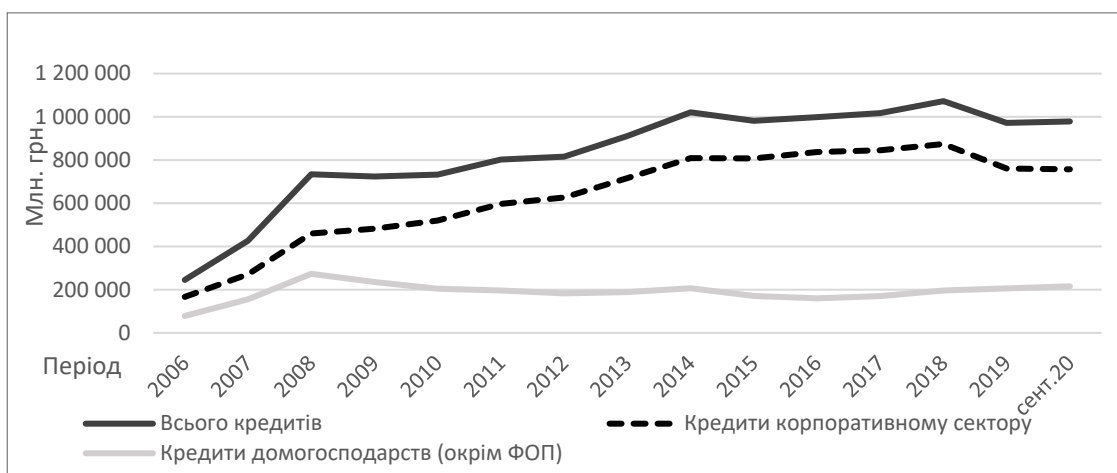

Рис. 5. Динаміка обсягів кредитів з 2006 р. по вересень 2020 р

Джерело: складено авторами на основі даних [6]

ні ресурси протягом усього досліджуваного періоду. Зменшення кредитного портфеля спостерігалось у 2009 р. та 2015 р. (внаслідок економічних криз), але це падіння досить не суттєве: у 2009 році темп спаду становить 1%, а у 2015–3,8%. Помітне скорочення виданих кредитів відбулось у 2019 році, а саме на 9,4%, у порівнянні з 2018 роком.

Щодо обсягів виданих кредитів домогосподарствам, то їх максимальне зростання можемо бачити у 2008 році — 273800 млн.грн., після чого відбулося суттєве скорочення кредитування, яке продовжувалося до 2012 року. Темп зміни у 2012 році, порівняно з 2008 роком, становив — 66,9%.

Отже існує обернений взаємозв'язок між рівнем облікової ставки та обсягом кредитного портфелю банків. Послаблення облікової ставки сприяє збільшенню обсягів кредитування і навпаки. Наприклад, з 2006–2008 рр. облікова ставка була встановлена в межах 8–12%, а динаміка обсягів виданих кредитів була зростаюча, а в 2009–2013 рр. ставка рефінансування НБУ знизилась з 12 до 6,5%, в той же час обсяги кредитування відповідно також зросли.

Висновки та перспективи досліджень у даному напрямку. Підсумовуючи, варто ще раз зауважити, що облікова ставка як інструмент монетарної політики відіграє важливу роль в регулюванні економіч-

них процесів. Завдяки цьому інструменту центральний банк впливає на вартість грошей в економіці, доступність кредитних ресурсів, стримує темпи інфляції. Послаблення монетарної політики, що відбувається з 2019 року і до сьогодні, в першу чергу, покликане стимулювати економічний розвиток країни як на рівні покращення добробуту населення, так і на рівні активізації підприємницької та бізнес діяльності за прикладом розвинених ринкових економік світу. Окрім того зменшення облікової ставки в 2020 році відіграло не останню роль в стримуванні економічної кризи, що була викликана пандемією COVID-19.

Згідно з політикою НБУ, однією з запланованих цілей є досягнення рівня інфляції у середньостроковому періоді — 5%, при такій стратегії облікова ставка мала б триматися на рівні 8–9%. На сьогоднішній день малоймовірним є очікувати на зростання облікової ставки, оскільки пандемія ще не подолана, а економічна невизначеність зберігається і надалі. Зростання облікової ставки можна сподіватися тоді, коли темп зростання ВВП досягне хоча б рівня 2019 р. А отже подальші дослідження зміни облікової ставки НБУ та її вплив на макроекономічну ситуацію є необхідним і в майбутньому.

Література

1. Глушко С. В. Монетарні стратегії: загрози реалізації в українській економіці / С. В. Глушко // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія». 2016. Т. 1. Випуск 1. С. 35–42.
2. Дейсан І. М. Підвищення ефективності монетарної політики шляхом оцінювання її ефектів на кредитування через секторально відкалібровані канали монетарної трансмісії / І. М. Дейсан // Вісник університету банківської справи. 2020. № 1. С. 36–41.
3. Коць О. О. Вплив монетарної політики НБУ на динаміку кредитних і депозитних ставок / О. О. Коць, П. Г. Ільчук, Ю. Б. Зборівець // Ефективна економіка. 2019. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7278>.
4. Колодій С. Ю. Використання S/R аналізу при дослідженні динаміки облікової ставки НБУ / С. Ю. Колодій, Л. О. Горяча, М. В. Руденко // Вісник університету банківської справи. 2018. № 3. С. 159–166.
5. Тищенко В. В. Монетарна політика НБУ / В. В. Тищенко // Науковий вісник ужгородського національного університету. 2019. № 2. С. 76–81.
6. Статистика Національного Банку України // Офіційний сайт Національного Банку України. URL: <https://bank.gov.ua/statistic>
7. Статистика Міністерства фінансів України // Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua>
8. 11 найголовніших подій 2013 року для України // Інформаційний ресурс фінансових новин «Finance.ua». 2013. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/316053/11-najgolovnishyh-podij-2013-roku-dlya-ukrayiny>.
9. Банк Канади позачергово знизив облікову ставку через коронавірус // Мультимедійна платформа «Укрінформ». 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua>
10. Discount rates for United States in 2020 // Economic data portal «Trading Economics». 2020. URL: <https://tradingeconomics.com/united-states/interest-rates-discount-rate-for-united-states-fed-data.html>
11. Scott A. How the Federal Reserve's «discount window» works / A. Scott // Business news portal «MarketPlace». 2020. URL: <https://www.marketplace.org/2020/03/16/how-federal-reserves-discount-window-works/>

References

1. Glushko, S.V (2016), «Monetary strategies: threats of the Ukrainian economy implementation», Naukovi zapysky Nacionalnoho universytetu «Kyivo Mohylianskoi akademii, vol. 1, pp.35–42.
2. Deysan, I.M (2020), «Improving the effectiveness of monetary policy by assessing its effects on lending through sector calibrated monetary transmission channels», Visnyk universytetu bankivskoi spravy, vol.1, pp. 36–41.
3. Kots, O.O, Ilchuk, P.G. and Zborivets, Yu.B. (2019), «Influence of the NBU's monetary policy on the credit and deposit rates' dynamics», Efektyvna ekonomika, vol.9, [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7278> (Accessed Nov 4 2020).
4. Kolodiy, S. Yu, Horiacha, L.O. and Rudenko, M.B. (2018), «The use of S / R analysis in the study of the NBU's discount rate dynamics », Visnyk universytetu bankivskoi spravy, vol. 3, pp. 159–166.
5. Tyshchenko, V.V (2019), «Monetary policy of the NBU», Naukovyj buleten Uzhorodskoho nacionalnoho universytetu, vol. 2, pp. 76–81.
6. The official site of the National Bank of Ukraine (2020), Statistics of the National Bank of Ukraine, [Online], available at: <https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1> (Accessed Nov 4 2020).
7. The official site of the Ministry of Finance of Ukraine (2020), Statistics of the Ministry of Finance of Ukraine, [Online], available at: <https://index.minfin.com.ua> (Accessed Nov 4 2020).
8. Finance.ua (2013), «11 main events of 2013 for Ukraine», Finance.ua: informational resource of financial news, [Online], available at: <https://news.finance.ua/ua/news/-/316053/11-najgolovnishyih-podij-2013-roku-dlya-ukrayiny> (Accessed Nov 4 2020).
9. Ukrinform (2020), «The Bank of Canada has drastically reduced the discount rate due to coronavirus», Ukrinform: multimedia platform, [Online], available at: <https://www.ukrinform.ua> (Accessed Nov 4 2020).
10. Trading Economics (2020), «Discount rates for United States in 2020», Trading Economics: economic data portal, [Online], available at: <https://tradingeconomics.com/united-states/interest-rates-discount-rate-for-united-states-fed-data.html> (Accessed Nov 4 2020).
11. Scott, A (2020), «How the Federal Reserve's «discount window» works», MarketPlace: bussines news portal, [Online], available at: <https://www.marketplace.org/2020/03/16/how-federal-reserves-discount-window-works/> (Accessed Nov 4 2020).

Бугай Надія Олександрівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аудиту*

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Бугай Надежда Александровна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры аудита*

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

Bugay Nadia

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Auditing
Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman*

ORCID: 0000-0003-4670-935X

Скुरатівська Анастасія Василівна

магістрант

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Скуратовская Анастасия Васильевна

магистрант

Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана

Skuratovskaya Anastasia

Master Student of the

Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6586

**ВПРОВАДЖЕННЯ Е-ГРИВНІ ЯК ІННОВАЦІЙНОГО
ПЛАТІЖНОГО ІНСТРУМЕНТУ**

**ВНЕДРЕНИЕ Е-ГРИВНЫ КАК ИННОВАЦИОННОГО
ПЛАТЕЖНОГО ИНСТРУМЕНТА**

**INTRODUCTION OF THE E-HRYVNIA
AS AN INNOVATIVE PAYMENT INSTRUMENT**

Анотація. В останні три десятиліття інформаційні технології розвилися настільки, що утворили свій особистий світ. І цей світ не зміг обійтися без власних коштів розрахунків – з'явилися електронні гроші й електронна економіка. По суті, вони не є грішми, і тому являють собою альтернативу, спосіб обміну без безпосереднього використання кредитних грошей. Зручність, дешевина й ще цілий ряд переваг їх застосування міцно закріпили їх на ринку. Оскільки у сучасному світі піднесення економіки будь-якої високо розвинутої держави неможливо без ефективної й сучасної системи грошового обігу, тому з кожним роком електронні гроші займають більшу частку в сукупному грошовому обігу, тим самим витісняючи готівку. У століття інформаційних технологій роль системи електронного грошового обігу чимала. У зв'язку з непростією геополітичною ситуацією у світі необхідно розбудовувати свою платіжну систему. Платіжна система є невід'ємною складовою фінансово-економічної цілісності будь-якої держави, а, зокрема вітчизняна платіжна система покликана забезпечити обіг грошових коштів, управління єдиною валютною масою, врегулювання курсу гривні і заниження ціни розрахункових послуг. В сучасних умовах вона повинна перебувати у тісному взаємозв'язку з усіма елементами економічної діяльності, існувати стратегічно важливим шляхом, який здійснює достовірну та чітку реалізацію фінансових транзакцій. Платіжна система повинна володіти певними перевагами, а саме: доступністю, нескладністю в використанні, гнучістю, перспективою на

відкриття електронного рахунку, захищеністю та надійністю. Отже, роль платіжної системи в ринковій економіці визначається як важлива та актуальна в частині здійснюваної нею функції, а саме забезпечення невибагливого та оперативного переказу грошових коштів на потребу стійкості господарського обороту й економічного зростання нашої держави.

У даній статті викладено певні сучасні особливості розвитку вискоелективної системи грошового обігу та використання сучасних платіжних механізмів, де одним з найбільш перспективних елементів в даній сфері є електронні гроші, висвітлені основні проблемні питання теоретичного і практичного характеру. Це зумовлює актуальність проблеми розвитку й удосконалення платіжної системи в Україні.

Ключові слова: е-гривня, платіжна система, електронні гроші, платіжний інструмент, цифрова валюта.

Аннотация. В последние три десятилетия информационные технологии развились настолько, что образовали свой личный мир. И этот мир не смог обойтись без собственных средств расчетов – появились электронные деньги и электронная экономика. По сути, они не являются деньгами, и поэтому представляют собой альтернативу, способ обмена без непосредственного использования кредитных денег. Удобство, дешевизна и еще целый ряд преимуществ их применения прочно закрепили их на рынке. Поскольку в современном мире подъем экономики любого высоко развитого государства невозможно без эффективной и современной системы денежного обращения, поэтому с каждым годом электронные деньги занимают большую долю в совокупном денежном обороте, тем самым вытесняя наличные. В век информационных технологий роль системы электронного денежного обращения немалая. В связи с непростой геополитической ситуацией в мире необходимо развивать свою платежную систему. Платежная система является неотъемлемой составляющей финансово-экономической целостности любого государства, а, в частности отечественная платежная система призвана обеспечить оборот денежных средств, управление единой валютной массой, урегулирование курса гривны и занижение цены расчетных услуг. В современных условиях она должна находиться в тесной взаимосвязи со всеми элементами экономической деятельности, являться стратегически важным путем, который осуществляет достоверную и четкую реализацию финансовых транзакций. Платежная система должна обладать определенными преимуществами, а именно: доступностью, несложностью в использовании, действенностью, перспективой на открытие электронного счета, защищенностью и надежностью. Следовательно, роль платежной системы в рыночной экономике определяется как важная и актуальная в части осуществляемой ею функции, а именно обеспечение неприхотливого и оперативного перевода денежных средств на потребность устойчивости хозяйственного оборота и экономического роста нашего государства.

В данной статье изложены некоторые современные особенности развития высокоэффективной системы денежного обращения и использования современных платежных механизмов, где одним из наиболее перспективных элементов в данной сфере являются электронные деньги, освещены основные проблемные вопросы теоретического и практического характера. Это предопределяет актуальность проблемы развития и усовершенствования платежной системы в Украине.

Ключевые слова: е-гривна, платежная система, электронные деньги, платежный инструмент, цифровая валюта.

Summary. In the last three decades, Information Technology has evolved so much that it has formed its own personal world. And this world could not do without its own means of payment – electronic money and an electronic economy appeared. In fact, they are not money, and therefore represent an alternative, a way of exchange without direct use of credit money. Convenience, cheapness and a number of other advantages of their use have firmly established them in the market. Since in the modern world, the recovery of the economy of any highly developed state is impossible without an effective and modern system of money circulation, so every year electronic money occupies a large share in the total money circulation, thereby displacing cash. In the age of Information Technology, the role of the electronic money circulation system is considerable. Due to the difficult geopolitical situation in the world, it is necessary to develop its own payment system. The payment system is an integral component of the financial and economic integrity of any state, and, in particular, the domestic payment system is designed to ensure the turnover of funds, manage the single currency supply, regulate the hryvnia exchange rate and underestimate the price of settlement services. In modern conditions, it should be closely interrelated with all elements of economic activity, exist in a strategically important way that carries out reliable and clear implementation of financial transactions. The payment system must have certain advantages, namely: accessibility, ease of use, efficiency, prospects for opening an electronic account, security and reliability. So, the role of the payment system in a market economy is defined as important and relevant in terms of its function, namely, ensuring an unpretentious and prompt transfer of funds to the need for stability of economic turnover and economic growth of our state.

This article describes certain modern features of the development of a highly efficient system of money circulation and the use of modern payment mechanisms, where one of the most promising elements in this area is electronic money, highlights the main problematic issues of a theoretical and practical nature. This determines the urgency of the problem of development and improvement of the payment system in Ukraine.

Key words: e-hryvnia, payment system, electronic money, payment instrument, digital currency.

Постановка проблеми. Вже з впевненістю можна стверджувати — в період нашої сучасності все, що оточує людину, захопила так звана «цифра» — і мобільні телефони, і фотокамери, і відеодиски і т. д. Інакше кажучи, усе це поєднує доволі нова цифрова реальність — електронні гроші. Сама концепція належить аналітику Девіду Чауму, де в якості лейтмотиву виступає суть цифрової реальності, що гроші повільно переходять в електронну форму. Зараз досить жваво обговорюється питання про застосування електронних грошей, їх перспективу тощо. Втім, вплив електронних грошей на економіку і грошовий обіг в економічній науковій літературі вивчено недостатньо. Крім того, постійне вдосконалення інформаційних і фінансових технологій, розробка та впровадження нових актів або внесення змін в законодавство, яке регулює хід випуску, обіг та погашення електронних грошей має сприяти формуванню нових ефективних систем електронних грошей, які стануть доступними та надійними для всіх споживачів, що визначає актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням фундаментальних питань, які пов'язані з електронними платежами, займалися як вітчизняні вчені (Гончаренко Н. І. [2], Колінець Л. Б. [4], Марченко Н. А. [5], Чаплян С. С. [8]), так й зарубіжні, а саме: Т. Анкенбард [9], Д. Бірі [9], Т. Кеппл [10], Д. Чіу [10]. Проте, в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених не зовсім достатньо розглянуті питання подальшого розвитку та його перспектив системи електронного грошового обігу.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є вивчення особливостей використання сучасних інноваційних платіжних інструментів таких як електронні гроші для дієвої платіжної системи та підвищення її ефективності на основі вивчення та узагальнення міжнародних й вітчизняних норм, теоретичних матеріалів та практичних розробок.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що електронні гроші не є технічними інструментами зберігання інформації, а самі представляють інформацію в електронному виді про грошові зобов'язання емітента, розміщену на технічному пристрої. Сам термін «електронні гроші» не зовсім точний, оскільки це грошові зобов'язання в електронному вигляді будь-якої небанківської платіжної системи, якими користувач може управляти за допомогою сучасних цифрових технологій. А от щоб зобов'язання стали електронними грошима, вони повинні прийматися як засіб платежу третіми особами, але крім платіжної системи. У зарубіжних виданнях на початку 90-х років ХХ століття електронні гроші тлумачаться у вузькому розумінні, тобто в межах

однієї класичної діяльності — засобу платежу, що володіє анонімністю, невеликою транзакційною вартістю й, як наслідок, не вимагає прямого посередництва, а з технічної сторони електронні гроші тлумачаться як цифрова вимога емітентів, яка виражена в обмежено конвертованому номіналі. Слід зазначити, що однозначного трактування терміну електронних грошей наукова література, на жаль, не надає. Європейський центральний банк розглядає електронні гроші як кошти електронного зберігання грошової вартості на різних технічних пристроях, які широко застосовуються для проведення розрахунків. Електронні гроші є передплаченим інструментом, наявність банківських рахунків для проведенні операцій з електронними коштами не є обов'язковою. Проте, відповідно до європейських правил, електронні гроші, що зберігаються в електронному виді на програмно-технічному пристрої одиниці вартості, прийняті в якості кошти платежу при здійсненні розрахунків, що й виражають суму зобов'язань емітента перед власником по погашенню електронних грошей.

Специфічні риси й властивості електронних грошей, а також масштабний характер їх розвитку й поширення в повсякденному житті суспільства привернули увагу не тільки потенційних користувачів, але також певних контролюючих і регулюючих організацій. У цей час підвищений інтерес до розвитку процедур їх обігу пояснюється успішним функціонуванням приватних систем електронних грошей і криптовалюти, впливом глобальної економічної кризи, зниженням надійності світової валютної системи, наявністю кіберзагроз у фінансовій сфері. В наш час як окремі господарюючі суб'єкти, так і країни в цілому відчувають потребу в легітимному використанні децентралізованого підходу до організації електронних розрахунково-платіжних систем, побудованих із застосуванням технології блокчейн, оскільки вони позбавлені основних недоліків централізованих систем у частині безпеки здійснення розрахунків і платежів, а також зберігання фінансової інформації. В рамках сьогодення доводиться стикатися з такими термінами як «криптовалюта», «біткойни», «цифрові гроші», «електронні гаманці», «віртуальна валюта», «блокчейн» тощо. Кілька років назад даними термінами користувалося вузьке коло спеціалістів — програмісти, математики, шифрувальники спецслужб та інші. На теперішній час щодо криптовалюти, то її вивчають керівники центральних банків, політичні діячі, міжнародні фінансові організації. Усі перераховані вище терміни характеризують світові нововведення, які поступово захоплюють фінансовий світ ХХІ століття. Отже,

криптовалюта з кожним днем набирає все більшу популярність, але людей, які по-справжньому розуміють сутність криптовалюти та ознайомлені з її механізмом і функціями, м'яко кажучи, небагато.

Щодо законодавства, то воно в сфері електронного грошового обігу в основному спрямоване на банківську галузь, де операторами електронних коштів можуть бути тільки кредитні організації. Системи електронного грошового обігу вимагають використання складних інформаційних технологій, у цьому й полягає основна складність розвитку електронних грошей. Інформаційні технології — сфера дорога, а кредитні організації далеко не завжди мають можливість вкладати грошові кошти в ІТ-технології.

До речі, головні банки більшості країн вельми насторожено ставляться до розвитку електронних грошей, боячись неконтрольованої емісії й інших можливих зловживань. Хоча електронна готівка може забезпечити безліч переваг, таких як швидкість і зручність використання, більша безпека, менші транзакційні збори, нові можливості для бізнесу з перенесенням економічної активності в Інтернет. Існує багато суперечливих питань відносно впровадження електронних грошей. Впровадження електронної валюти визиває коло питань, наприклад: не вирішені проблеми по збору податків, забезпечення емісії, підозри про використання електронних платіжних систем для відмивання грошей.

Для обороту електронних грошей використовуються доволі складні ІТ-технології, тому комерційні банки самостійно не завжди прагнуть та здатні на розвиток нових програмних продуктів. Основними причинами цієї неохоти банків є: необхідність фінансувати розробки, результатами яких можуть користуватися конкуренти; труднощі кооперації з іншими банками, з метою розподілу витрат на інноваційні розробки; відсутність кваліфікованих фахівців у власному штаті; сумнів щодо надійності аутсорсерів. А поки що на фоні цієї проблематики на ринку з'являються безліч незначних проєктів та стартапів, основними питаннями яких є: можна сподіватися, що поки дуже невеликий розмір реального ринку електронних грошей; пріоритетна орієнтованість законодавства в сфері платіжних систем на банківську галузь; відсутність певних стандартів; чимала кількість конкуруючих і погано орієнтованих на своїх споживачів ІТ-технологій. Тому, напевно, проблеми поки що нового ринку електронних грошей можуть вирішуватися тривким еволюційним шляхом, або за допомогою більших інфраструктурних проєктів, ініційованих державами. А так, звісно — загальна кількість транзакцій з використанням електронних грошей і загальна

вартість виконуваних операцій щорічно збільшується. Цей оборот здійснюється поза офіційним обліком і, відповідно, без оподаткування, що негативно зазначається, у першу чергу, на стані будь-якого державного бюджету. Окремі країни, такі як Сінгапур, Японія, США, Казахстан, Білорусія, а також і Україна, здійснюють спроби організувати офіційний облік операцій з електронними грошми. І знов таки, неоднозначність самого поняття «електронні гроші» суттєво ускладнює піднесення в цьому аспекті наукового дослідження, тим самим, гальмує розвиток бюджетного, податкового, розрахунково-платіжного, грошово-кредитного, митного й валютного державного регулювання.

Щодо фінансового ринку України, то актуальним питанням стоїть впровадження бюджетного, доступного, безпечного засобу для проведення операцій з грошовими коштами. Операції між фізичними особами набирають більшої популярності, українські банки сприяють створенню доступних серверів для переказу коштів, утримувачі карток можуть в будь-який час розрахуватися в магазинах, торговельних центрах, кінотеатрах тощо. Проте, використання карток є досить витратним за виготовленням та використанням, оскільки за проведення операцій користувачі мають віддавати частину комісійних.

Грошово-кредитна політика, яка здійснюється Національним банком, відіграє надзвичайно важливу роль у контролі над залишками готівки та контролем фінансів взагалі. З появою електронних грошей фінансово-кредитні установи еволюціонували та створили механізми для їх ефективного функціонування. На сьогодні банківську сферу сколихнув проєкт впровадження е-гривні — нової цифрової валюти.

Процес появи електронної валюти, а саме е-гривні, не є лінійним та рівномірним. Багато факторів впливають на становлення електронної системи: рівень розвитку країни, її відкритість до глобального ринку та інтеграція різних ринків грошей, здатність держави приймати нові виклики, що виникають із появою технологій, зростання освітнього рівня. Реальність полягає в тому, що традиційний банківський бізнес в світі постійно змінюється і зазнає вдосконалення. Таким чином, Україна прагне скоротити частку готівкових коштів, щоб забезпечити прозорість і зручність розрахунків грошовими коштами. Саме тому Національний банк України поставив за мету випустити е-гривню, яка б: 1) випускалася Національним банком України єдиним емітентом; 2) була національною валютою; 3) мала змогу обмінюватися 1:1; 4) е-гривня має бути засобом платежу, а не засобом накопичення.

Отже, е-гривня — це цифрова валюта, що може бути визначена як інтернет-форма валюти або засобу обміну, яка незалежна від фізичної (наприклад, банкнот та монет) і має властивості, подібні до фізичних валют, дозволяючи при цьому миттєві угоди та безконтактну передачу [3]. Е-гроші використовуються для сплати за товари та послуги. Основною відмінністю електронних грошей від безготівкових платежів є забезпечення конфіденційності, оскільки картку, яку випускає банк завжди прив'язують до певної особи. Із застосуванням банківської картки можна завжди простежити хто і за яку послугу здійснював платіж. Така ситуація здавалося б вигідна тільки для клієнтів. Однак, за використання технології блокчейн, що притаманна випуску біткоїн, можна було б відслідкувати транзакцію завдяки впорядкованому ланцюжку, що містить історію усіх транзакцій. У випадку зі створенням е-гривні планується, що всю емісію контролюватиме Національний банк України, що унеможливує використання блокчейн технології.

Впровадження е-гривні на платіжному ринку України розглядається за однією з двох верхньорівневих моделей (схем) взаємодії учасників: централізованою або децентралізованою. У разі обрання децентралізованої моделі е-гривня вже не буде підпадати під визначення цифрової валюти Національного банку, з'явиться можливість використати технологію блокчейн, оскільки емісія цієї цифрової валюти здійснюватиметься не центральним банком, а учасниками платіжного ринку під контролем регулятора [1].

В ході проведених тестів Національним банком було розглянуто використання технології розподілення реєстрів (DLT) — технологія, що дозволяє пов'язувати мережеві вузли, для того щоб перевіряти та фіксувати змін стану системи в обліку [11]. Зазначена технологія не має центрального сховища збереження даних чи адміністративної функції, що характерно для децентралізованої моделі. Перевагою даної системи є захищеність, оскільки дані не можуть бути змінені, а відсутність одного центру довіри робить операцію прозорою та зменшує період обробки. Отже, на час пілотного проекту була обрана централізована модель, оскільки вона є більш простою, прозорою та зрозумілою. Відповідальність за збереження даних покладена на малу кількість регуляторів, у нашому випадку це тільки Національний банк України. Для даної моделі характерна вразливість, що викликає потребу, у першу чергу, в спеціальній інфраструктурі, обладнанні. Недоліком є те, що чим довше інформація зберігається, тим більше небезпеки виникає стосовно її зберігання.

Також було прийнято рішення використовувати існуючу чинну нормативну базу, яка діє на території України.

В цілому пілотний проект тривав з лютого (підготовка частина) до грудня (практична частина та опрацювання результатів) 2018 року, у ході якого було випущено обмежену кількість е-гривні, яка відноситься до фіатної форми грошей. Фіатні гроші — це державні валюти, які не передбачають обміну на золото або срібло [7]. В ході проекту було протестовано створення е-гаманців, встановлення мобільних додатків на пристрої Android та iOS, було здійснено поповнення гаманців через картки НПС Простір, проведені торгівельні операції з поповнення мобільного телефону, переказ благодійних внесків та обмін е-гривні на безготівкові кошти НПС Простір. Після тестування Національний банк дійшов висновку, що продовжуватиме дослідження можливості випуску е-гривні. Було зазначено, що протестована в Пілотному проекті «приватна» версія блокчейн-протоколу функціонувала штатно і після виконання деяких доопрацювань могла б використовуватися для забезпечення функціонування локальних систем електронних грошей (банківського рівня) [6].

Проте, незважаючи на виконання вдалих операцій, на жаль, Національний банк так і не дійшов згоди стосовно встановлення тарифної моделі е-гривні, яка б могла влаштувати як будь-якого користувача, так і державу. Також, керівництво пілотного проекту не змогло визначити вагомі переваги використання DLT для використання е-гривні. А у висновку зазначили, що е-гривня суттєво може змінити екосистему платіжного ринку, а упровадження валюти вимагатиме створення якісного законодавчого регулювання.

Висновки. Таким чином, з поширенням електронних грошей пов'язана низка питань, відповіді на які ще має бути знайти. Серед них вплив емісії електронних грошей на обсяг грошової маси, здатність центрального банку здійснювати кредитно-грошову політику попередніми методами, роль банківської системи в новій економіці й ін. В останні роки ці питання активно обговорюються в наукових колах на Заході, даній тематиці присвячений ряд науково-практичних конференцій і круглих столів за участю вчених економістів.

При цьому варто відзначити, що електронні гроші стають лише гнучким інструментом, який лише спрощує взаємодія з готівкою. Користувачі можуть у будь-який час без особистої участі однієї зі сторін у вільній формі перевести певну суму, оплатити послугу, при цьому не розкриваючи особисті дані — і все це завдяки появі електронних грошей. Розвиток

і вдосконалювання системи електронних платежів і IT-технологій в цілому незабаром може привести до створення єдиної міжнародної валюти, з єдиним центром управління й безпечним контролем над взаємодіями між користувачами. І у швидкому майбутньому з'явиться можливість побачити інші інноваційні технології у функціонуванні електронних грошей.

Література

1. Аналітична записка за результатами пілотного проекту «Е-гривня» // Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/e-hryvnia> (дата звернення: 29.11.2020).
2. Гончаренко Н. І., Булгакова О. О., Псьота Т. В. Криптовалюта як інноваційний інструмент міжнародних розрахунків в умовах глобальної фінансизації // Бізнес Інформ. 2018. № 11. С. 441–448.
3. Електронна гривня: НБУ готує «українську відповідь» біткоїну // Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2715437-elektronna-grivna-nbu-gotue-ukrainsku-vidpovid-bitkoinu.html> (дата звернення: 29.11.2020).
4. Колінець Л. Б. Антикризові механізми нового світового фінансового порядку: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.02. Тернопіль, 2018. 43 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/32263/1/Aref_1.pdf (дата звернення: 29.11.2020).
5. Марченко Н. А., Краснянська Ю. В. Реалії функціонування криптовалюти на світовому та вітчизняному ринках // Ефективна економіка. 2018. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/53.pdf (дата звернення: 29.11.2020).
6. Рекомендації щодо вдосконалення платіжної системи та проблеми цифрових валют центробанків та платіжних систем на блокчейні // Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/rada-natsionalnogo-banku-shvalila-rekomendatsiyi-schodo-vdoskonalennya-platijnoyi-sistemi-ta-problemi-tsifrovih-valyut-tsentrobankiv-ta-platijnih-sistem-na-blokcheyni> (дата звернення: 29.11.2020).
7. Фіатні гроші vs криптовалюти — повний розбір теми // BestInvestPro. URL: <http://bestinvestpro.com/uk/flatni-groshi-vs-kriptovalyuti-povnij-rozbir-temi> (дата звернення: 29.11.2020).
8. Чаплян С. Є. Правовий статус криптовалют // Приватне право. 2018. № 2. С. 148–165.
9. Ankenbrand T., Bieri D. Assessment of cryptocurrencies as an asset class by their characteristics // Investment Management and Financial Innovations. 2018. 15 (3). PP. 169–181.
10. Chiu J., Koepl T. The Economics of Cryptocurrencies — Bitcoin and Beyond. URL: https://www.chapman.edu/research/institutes-and-centers/economic-science-institute/_files/ifree-papers-and-photos/koeppl-april2017.pdf (date of access: 29.11.2020).
11. Distributed ledger technology in payment, clearing and settlement — an analytical framework // BIS. URL: <https://www.bis.org/cpmi/publ/d157.htm> (дата звернення: 29.11.2020).

References

1. Analitichna zapyska za rezul'tatamy pilotnogo proektu «E-ghryvnja» // Nacionalnyj bank Ukrajinu. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/e-hryvnia> (data zvernennja: 29.11.2020).
2. Ghoncharenko N. I., Bulghakova O. O., Psjota T. V. Kryptovaljuta jak innovacijnyj instrument mizhnarodnykh rozrakhunkiv v umovakh ghlobal'noji finansyzaciji // Biznes Inform. 2018. # 11. S. 441–448.
3. Elektronna ghryvnja: NBU ghotuje «ukrajinsjku vidpovidj» bitkojinu. Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2715437-elektronna-grivna-nbu-gotue-ukrainsku-vidpovid-bitkoinu.html> (data zvernennja: 29.11.2020).
4. Kolinec L. B. Antykryzovi mekhanizmy novogho svitovogho finansovogho porjadku: avtoref. dys... d-ra ekon. nauk: 08.00.02. Ternopilj, 2018. 43 s. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/32263/1/Aref_1.pdf (data zvernennja: 29.11.2020).
5. Marchenko N. A., Krasnjansjka Ju. V. Realiji funkcionuvannja kryptovaljuty na svitovomu ta vitchyznjanomu rynkakh // Efektyvna ekonomika. 2018. # 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/53.pdf (data zvernennja: 29.11.2020).
6. Rekomendacijishhodo vdoskonalennja platizhnoji systemy ta problemy cyfrovykh valjut centrobankiv ta platizhnykh system na blokcheyni. Nacionalnyj bank Ukrajinu. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/rada-natsionalnogo-banku-shvalila-rekomendatsiyi-schodo-vdoskonalennya-platijnoyi-sistemi-ta-problemi-tsifrovih-valyut-tsentrobankiv-ta-platijnih-sistem-na-blokcheyni> (data zvernennja: 29.11.2020).

7. Fiatni ghroshi vs kryptovaljuty — povnyj rozbir temy. BestInvestPro. URL: <http://bestinvestpro.com/uk/fiatni-groshi-vs-kriptovalyuti-povnij-rozbir-temi/> (data zvernennja: 29.11.2020).
8. Chapljan S. Je. Pravovyj status kryptovaljut // Pryvatne pravo. 2018. # 2. S. 148–165.
9. Ankenbrand T., Bieri D. Assessment of cryptocurrencies as an asset class by their characteristics // Investment Management and Financial Innovations. 2018. 15 (3). PP. 169–181.
10. Chiu J., Koeppl T. The Economics of Cryptocurrencies — Bitcoin and Beyond. URL: https://www.chapman.edu/research/institutes-and-centers/economic-science-institute/_files/ifree-papers-and-photos/koeppl-april2017.pdf (data zvernennja: 29.11.2020).
11. Distributed ledger technology in payment, clearing and settlement — an analytical framework // BIS. URL: <https://www.bis.org/cpmi/publ/d157.htm> (data zvernennja: 29.11.2020).

Козлов Вадим Петрович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і банківської справи
Донецький національний університет імені Василя Стуса*

Козлов Вадим Петрович

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов и банковского дела
Донецкий национальный университет имени Василия Стуса*

Kozlov Vadym

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance and Banking
Vasyl' Stus Donetsk National University*

Лещенко Інна Миколаївна

*студентка кафедри фінансів і банківської справи
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Лещенко Инна Николаевна

*студентка кафедры финансов и банковского дела
Донецкого национального университета имени Василия Стуса*

Leshchenko Inna

*Student of the Department of Finance and Banking
Vasyl' Stus Donetsk National University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6568

**РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ
ЯК ЦИФРОВОЇ ЕКОСИСТЕМИ**

**РАЗВИТИЕ БАНКОВСКОЙ СФЕРЫ В УКРАИНЕ
КАК ЦИФРОВОЙ ЭКОСИСТЕМЫ**

**DEVELOPMENT OF THE BANKING SPHERE
IN UKRAINE AS A DIGITAL ECOSYSTEM**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблем розвитку банківської сфери як цифрової екосистеми в Україні, так як з процесом переходу до «відкритого банкінгу», який зараз проходить у більшості країн світу, змінилася парадигма банківської діяльності та з'явилася необхідність її трансформації на основі впровадження цифрових технологій. В банківській сфері України також проходять процеси трансформації, пов'язані зі створенням банківських екосистем. Положення Директиви PSD2 на Україну не розповсюджуються, але НБУ в липні 2019 р. заявив про необхідність реформування національного платіжного законодавства у відповідності з вимогами, які знайшли відображення в Директиві і почав поступово впроваджувати окремі її норми в українське законодавство. В Україні, у порівнянні з іншими країнами, фінтех-ринок розвивається дуже повільними темпами, що пояснюється в тому числі і політикою НБУ, який недостатньо швидко реагує на появу нових фінтех-продуктів/послуг, зміну кон'юнктури ринку; проводить жорстке регламентування діяльності фінтех-стартапів. Також законодавчі акти, які діють в Україні, ускладнюють процес виведення на ринок інноваційних продуктів/сервісів. Модель сталої фінтех-екосистеми України-2025, яку розробив НБУ, базується на чотирьох ключових елементах: регулювання та політика, капітал, попит і таланти. Ці елементи в рамках екосистеми мають постійну взаємодію і забезпечують підтримку інновацій починаючи з моменту зародження до регулювання інноваційних продуктів,

сервісів та їхньої капіталізації. 12.11.2020 р. Верховній Раді було представлено проект «Закону про платіжні послуги» (№ 4364), який розроблявся з урахуванням вимог та норм європейських регуляторних актів: Другої платіжної директиви (PSD2) та Директиви з електронних грошей (EMD). З прийняттям цього закону з'явиться можливість врегулювання ряду питань, пов'язаних з розвитком банківських екосистем в Україні.

Ключові слова: екосистема, банк, відкритий банкінг, фінтех-компанії, платіжні послуги.

Анотація. Стаття посвячена дослідженню проблем розвитку банківської сфери як цифрової екосистеми в Україні, так як с процесом переходу к «открытому банкингу», который сейчас проходит в большинстве стран мира, изменилась парадигма банківської діяльності и появилась необходимость ее трансформации на основе внедрения цифровых технологий. В банківській сфері України також проходять процеси трансформації, пов'язані з створенням банківських екосистем. Положення Директиви PSD2 на Україну не розповсюджуються, но НБУ в июле 2019 г. заявил о необходимости реформирования национального платежного законодательства в соответствии с требованиями, которые нашли отражение в Директиве и начал постепенно внедрять отдельные ее нормы в украинское законодательство. В Україні, по сравнению с другими странами, Финтех-рынок развивается очень медленными темпами, что объясняется в том числе и политикой НБУ, который недостаточно быстро реагирует на появление новых Финтех-продуктов/услуг, изменение конъюнктуры рынка; проводит жесткое регламентирование деятельности Финтех-стартапов. Также законодательные акты, которые действуют в Украине, затрудняют процесс вывода на рынок инновационных продуктов/сервисов. Модель Финтех-экосистемы Украины-2025, которая разработана НБУ, базируется на четырех ключевых элементах: регулирование и политика, капитал, спрос и таланты. Эти элементы в рамках экосистемы находятся в процессе постоянного взаимодействия и обеспечивают поддержку инноваций от момента зарождения до регулирования инновационных продуктов, сервисов и их капитализации. В Верховную Раду 12.11.2020 г. был представлен проект «Закон о платежных услугах» (№ 4364), при разработке которого учитывались требования и нормы европейских регуляторных актов: Второй платежной директивы (PSD2) и Директивы по электронным деньгам (EMD). С принятием этого закона появится возможность урегулирования ряда вопросов, связанных с развитием банківських екосистем в Україні.

Ключевые слова: экосистема, банк, открытый банкинг, финтех-компания, платёжные услуги.

Summary. The paper is devoted to the study of the problems of the banking sector development as a digital ecosystem in Ukraine, since with the transition to «open banking», which is now taking place in most countries of the world, the banking paradigm has changed and there is a need for its transformation based on the introduction of digital technologies. The banking sector of Ukraine is also undergoing transformation processes associated with the creation of banking ecosystems. The provisions of the PSD2 Directive do not apply to Ukraine, but in July 2019, the NBU announced the need to reform the national payment legislation, in accordance with the requirements that were reflected in the Directive, and it began to gradually introduce some of its provisions into Ukrainian legislation. In Ukraine, in comparison with other countries, the fintech market is developing at a very slow pace, which is explained, among other things, by the policy of the NBU, which does not respond quickly enough to the emergence of new fintech products/services, changes in market conditions; it conducts strict regulation of the activities of fintech startups. Moreover, the legislative acts that are in force in Ukraine make it difficult to bring innovative products/services to the market. The Fintech Ecosystem Model of Ukraine 2025, which was developed by the NBU, is based on four key elements: regulation and policy, capital, demand, and talent. These elements within the ecosystem are in a constant process of interaction and they provide support for innovation from inception to the regulation of innovative products, services, and their capitalization. On November 12, 2020, the Verkhovna Rada was presented with a draft of the Law on Payment Services (No. 4364), in the drafting of which the requirements and norms of European regulatory acts were taken into account: the Second Payment Directive (PSD2) and the E-Money Directive (EMD). With the adoption of this law, it will be possible to resolve a number of issues related to the development of banking ecosystems in Ukraine.

Key words: ecosystem, bank, open banking, fintech companies, payment services.

Постановка проблеми. Цифровізація посилює інтеграційні процеси в банківській сфері та виступає фактором, який призводить до формування екосистем на перетині фінансового та нефінансового секторів. Значну роль в процесах створення банківських екосистем відіграють фінтех-компанії, які використовують нові фінансові технології з метою розширення можливостей клієнтів, підвищення якості фінансових

послуг. В цих умовах зростає роль Національного банку України як регулятора банківської сфери.

Напрямки розвитку банківської сфери, банківських екосистем в Україні визначаються тенденціями розвитку світового фінансового сектору. Але в Україні необхідно більше уваги приділяти створенню умов, необхідних для формування екосистем навколо учасників фінансового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням трансформації банківської сфери на основі цифровізації та розвитку банківських екосистем приділяють увагу в своїх дослідженнях такі вітчизняні науковці, як Ситник І. П. [1], Гулей А. І. [2], Шкодіна І. В. [5], Дерід І. О. [5], Зеленько О. О. [5], Довгань Ж. М. [6], Кльоба Л. Г. [7], Бондаренко О. С. [10], Кириленко С. А. [13] та інші. Однак більш детального дослідження потребують проблеми визначення ролі НБУ у створенні банківських екосистем, проблеми регуляторного впливу на діяльність банківських екосистем.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення напрямків і особливостей розвитку банківської сфери в Україні як цифрової екосистеми.

Виклад основного матеріалу. Значні зміни в банківській сфері як у світі, так і в Україні, які визначатимуть її розвиток протягом найближчих років, пов'язані з двома знаковими подіями, що символізують перехід від банківської системи минулого до банківської системи майбутнього.

Перша подія — у 2015 р. державні органи Великобританії вийшли з ініціативою переходу до застосування стандартів відкритих API (application programming interface) для банків, які дозволяють забезпечити надання їх даних іншим організаціям. Відкритий API, або «відкритий банкінг» дозволяє небанківським технологічним компаніям розробляти нові інструменти доступу до даних клієнтів банку, а також нові додатки для клієнтів. Тобто перехід до відкритого API стимулює розвиток інновацій в банківській сфері та відповідно забезпечує скорочення витрат на супровід і інтеграцію інновацій від широкого кола компаній-розробників, підвищення лояльності клієнтів. З січня 2018 р. 9 найбільших банків Великобританії, які є держателями біля 80–90% рахунків фізичних осіб в країні, обов'язковим принципом своєї діяльності визнали використання відкритих API. З цього часу все більше банків і небанківських фінансово-кредитних установ Великобританії та інших країн впроваджують у свою діяльність модель «відкритого банкінгу».

Друга подія — у 2016 р. Європейським парламентом була прийнята нова редакція «Директиви про платіжні сервіси» (Directive on Payment Services — PSD2) № 2015/2366/EC, у відповідності до якої клієнти банків мають право отримувати послуги з управління їхніми активами від третіх осіб. При цьому банк за допомогою технологічних інструментів відкритих API зобов'язаний надати доступ до платіжних і фінансових даних клієнта третій особі, в отриманні послуг якої зацікавлений цей клієнт. Мета директиви — підвищення рівня захисту прав споживачів та безпеки клієнтської інформації [1].

Перехід до «відкритого банкінгу» свідчить про зміну парадигми банківської діяльності та необхідність її трансформації на основі впровадження цифрових технологій. «Відкритий банкінг» заснований на роботі з мобільними додатками, цифровими технологіями дистанційного доступу та аналітикою. Він забезпечує перехід від вертикально інтегрованих і жорстко контрольованих структур до ринку послуг, які автоматично конфігуруються і реалізуються на спеціальних ІТ-платформах [2].

«Відкритий банкінг» посилює конкуренцію між банками і вимагає підвищувати ефективність послуг і сервісів. Традиційні внутрішні інструменти створення продуктів не забезпечують необхідної швидкості і якості змін, тому активно залучаються фінансово-технологічні компанії, тобто створюється банківська цифрова екосистема.

В банківській сфері України також проходять процеси трансформації, пов'язані зі створенням банківських екосистем. Положення Директиви PSD2 на Україну не розповсюджуються, але НБУ в липні 2019 р. заявив про необхідність реформування національного платіжного законодавства у відповідності з вимогами, які знайшли відображення в Директиві і почав поступово впроваджувати окремі її норми в українське законодавство [3].

В липні 2020 р. НБУ затвердив Стратегію розвитку фінтеху в Україні до 2025 р., яка є складовою Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 р.

Реалізація розробленої стратегії буде відбуватися за трьома основним напрямками:

- розвиток в напрямку скорочення готівкових розрахунків, тобто становлення кешлес-економіки;
- підвищення рівня знань населення у сфері цифрової економіки та фінансів;
- створення ефективно функціонуючої фінтех-екосистеми в Україні.

Стратегією розвитку фінтеху передбачається еволюція банківської сфери у напрямку створення потужної, конкурентної, прибуткової екосистеми, для якої буде характерним масштабна фінансова інклюзія громадян і бізнесу та зручні, безпечні в користуванні банківські сервіси й продукти, що є доступними за ціною та каналами поширення [4].

Банки мають всі передумови для того, щоб одними з перших в економіці країни почати створення екосистем. Як правило, для кожного банку характерним є наявність розвинутої інфраструктури свого бізнесу, напрацьованого клієнтського портфелю, спеціалістів, а також багаторічного досвіду подолання численних викликів. В даний момент саме банки є основними провідниками цифрової трансформації

всієї індустрії фінансових послуг і створення екосистеми. Основними умовами для виникнення і розвитку екосистем, які включають банки та фітхек-компанії, є наявність висококваліфікованих кадрів, фінансових ресурсів та розробка нової бізнес-моделі співпраці на основі нових технологій [5].

Сучасний банк не може залишатись класичним банком і проводити тільки традиційні операції. Банк повинен розширювати свою діяльність, в тому числі і шляхом об'єднання з технологічними компаніями, тобто створювати екосистему [6]. Слід очікувати, що розвиток банківських екосистем розширить можливості для зростання як банківського бізнесу, так і інших учасників таких екосистем (фітхек-компаній, клієнтів банку), а також підвищить стійкість банківської системи (оптимізація процесів, скорочення витрат).

Співпраця банків з фітхек-компаніями в рамках екосистеми призводить до створення сучасного інноваційного продукту, розробки нових підходів до реалізації банківських продуктів і послуг, більш чіткого врахування вимог клієнтів, вдосконалення банківського технологічного процесу [7].

В Україні, у порівнянні з іншими країнами, фітхек-ринок розвивається дуже повільними темпами, що пояснюється в тому числі і політикою НБУ, який недостатньо швидко реагує на появу нових фітхек-продуктів/послуг, зміну кон'юнктури ринку; проводить жорстке регламентування діяльності фітхек-стартапів. Також законодавчі акти, які діють в Україні, ускладнюють процес виведення на ринок інноваційних продуктів/сервісів, що зумовлює збільшення time-to-market. Відсутність розвинутої системи підтримки стартапів в Україні призводить до того, що більшість фітхек — компаній (92%) знаходиться на ранніх стадіях розвитку і мають великі ризики стосовно реалізації своїх ідей та створення конкурентного продукту [8]. Фітхек-ринок в Україні має невисокий рівень капіталізації та сконцентрований в основному на трьох напрямках — послуги проведення платежів та грошових переказів (31,6%); технології та інфраструктура (19,3%); онлайн-кредитування (14,0%). Серед банків тільки такі банки як ПУМБ, Ощадбанк, Альфа-банк, Райффайзен Банк Аваль та ТАСКОМБАНК підтримують партнерство з фітхек-компаніями. Таке партнерство обмежується платіжними послугами (платформи для P2P карткових транзакцій, платіжні картки з логотипами декількох компаній) [9]. В той же час фітхек-компанії представляють технології, які змінили, або тільки починають змінювати індустрію фінансових послуг: віртуальна, або доповнена реальність; P2P; технологія розподілених реєстрів;

смарт-картки; відкриті API; спільне використання інфраструктури та інше [10].

Вирішення проблем, пов'язаних з розвитком фітхек-екосистеми, НБУ бачить в тому, що необхідно налагоджувати щільну взаємодію зі стартапами, створювати систему експрес-розгляду заявок на впровадження інноваційних рішень в банківській сфері, безпечного тестування інноваційних продуктів/сервісів з урахуванням необхідності захисту прав споживачів.

Модель сталої фітхек-екосистеми України-2025, яку розробив НБУ, базується на чотирьох ключових елементах: регулювання та політика, капітал, попит і таланти. Ці елементи в рамках екосистеми мають постійну взаємодію і забезпечують підтримку інновацій починаючи з моменту зародження до регулювання інноваційних продуктів, сервісів та їхньої капіталізації. Водночас, розроблена модель за умови успішного втілення в життя, матиме постійну взаємодію також і з глобальними екосистемами. Так, наприклад, НБУ ставить за мету своєї діяльності входження до глобальної «пісочниці» — Глобальної мережі фінансових інновацій (GFIN).

Заходи, які розроблені НБУ, направлені на досягнення значних змін у банківській сфері України:

- більшість банків країни повинні впровадити у свою діяльність стандарти «відкритого банкінгу»;
- почне працювати так звана «регуляторна «пісочниця», яка дозволить збільшити кількість тестувань інноваційних продуктів (спеціальний майданчик, за допомогою якої учасники ринку зможуть тестувати нові фінансові технології та бізнес-моделі без ризику порушити законодавство);
- буде забезпечено умови для розвитку усіх фітхек — компаній та інше [4].

12.11.2020 р. Верховній Раді було представлено проект «Закону про платіжні послуги» (№ 4364), який розроблявся з урахуванням вимог та норм європейських регуляторних актів: Другої платіжної директиви (PSD2) та Директиви з електронних грошей (EMD). З прийняттям цього закону з'явиться можливість врегулювання ряду питань, пов'язаних з розвитком банківських екосистем, зокрема:

- визначено перелік платіжних послуг (дев'ять послуг), сім з яких є фінансовими платіжними послугами (внесення коштів на платіжний рахунок; зняття/списання коштів з платіжного рахунку; переказ коштів з платіжного рахунку; переказ коштів з платіжного рахунку за рахунок кредиту; емісія/еквайринг платіжних інструментів; грошові перекази; емісія та виконання платіжних операцій з електронними грошима) і

- дві — нефінансовими (послуга ініціювання платежу; послуга надання консолідованої інформації за платіжним рахунком); також визначені інститути, які можуть ці послуги надавати;
- спрощено порядок надання окремих платіжних послуг, які фінансова установа може надавати, маючи основну ліцензію;
 - декларовано можливість створення і функціонування малих платіжних установ зі спрощеним порядком реєстрації в НБУ;
 - платіжні операції можна буде проводити без обов'язкового створення і реєстрації платіжних систем;
 - емісію електронних грошей будуть мати право проводити не тільки банки, а й інші учасники платіжного ринку (на підставі ліцензії);
 - будуть розроблені чіткі правила роботи «відкритого банкінгу» в платіжній інфраструктурі України;
 - буде приділятися підвищена увага захисту прав користувачів і т.д. [11].

Такі зміни зменшать конкурентні переваги великих банків в побудові екосистем і створять можливість для невеликих банків провести модернізацію свого бізнесу. В Україні поки що окремі банки тільки оцінюють ситуацію, трансформують процеси та створюють інфраструктуру майбутніх екосистем.

Для досягнення успіху в процесі побудови банківської екосистеми банку необхідно розробити чітку стратегію, визначити ключові сегменти, на яких потрібно сфокусуватися, а також вибрати бізнес-модель надання клієнтам пропозицій з підвищеною цінністю. Для цього слід ретельно опрацювати три ключових моменти: підбір партнерів по екосистемі,

бізнес-архітектуру екосистеми, а також технології для оптимальної реалізації рішення [12].

Цифровізація банківської діяльності вимагає від банків значних трансформаційних змін, пов'язаних як з організаційною структурою, так і з бізнес-моделлю банку.

В процесі модернізації бізнес-моделей банків і розбудови екосистем за участю фінтех-компаній відбувається також зміна концепції взаємин з користувачами послуг і партнерами, так як відкриті інноваційні екосистеми повинні бути орієнтовані на клієнтів [13]. Розробка і впровадження нових технологій потребує значних витрат банків, викликає необхідність трансформації існуючих автоматизованих банківських систем. У той же час цифрові технології і екосистеми відкривають для банків нові перспективи, підвищують ефективність діяльності, розширюють можливості в частині доходу, ринку збуту, нових продуктів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Основними рушійними силами змін в банківській сфері є технологічні інновації, високі темпи зміни уподобань клієнтів та регулювання. Банки в Україні проводять велику роботу по розширенню своїх стратегій цифрової взаємодії з усіма учасниками фінансового ринку, що в майбутньому стане основою для створення банківських екосистем. НБУ проводить масштабну роботу по адаптації вітчизняної банківської системи до європейських стандартів та створенню умов для розвитку банківських екосистем. Подальших досліджень потребують напрямки та методи створення і розвитку банківських екосистем в Україні.

Література

1. Ситник І. П. Перспективи використання європейського досвіду функціонування платіжних систем в Україні // Проблеми системного підходу в економіці. 2019. Вип. 2 (2). С. 80–85.
2. Гулей А. І. Цифрова трансформація вітчизняного банківського середовища в умовах розвитку фінтех-екосистеми // Український журнал прикладної економіки. 2019. Том 4. № 1. С. 6–15.
3. Концепція реформування платіжного законодавства України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kontseptsiya-reformuvannya-platijnogo-zakonodavstva-ukrayini>. (дата звернення: 12.11.2020).
4. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-fintehu-v-ukrayini-do-2025-roku> (дата звернення: 25.11.2020).
5. Шкодіна І., Дерід І., Зеленько О. // Цифрова трансформація глобального банківництва: проблеми і перспективи. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2019. Вип. 3(30). Р. 4. С. 45–51.
6. Довгань Ж. М. Розвиток банківських екосистем: ризики і перспективи // Інноваційна економіка. 2019. № 5–6 [80]. С. 158–164.
7. Кльоба Л. Г. Цифровізація — інноваційний напрям розвитку банків. Ефективна економіка. 2018. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6741> (дата звернення: 24.11.2020).
8. Каталог фінтех-компаній України. URL: <http://drive.fintechua.org/FintechCatalog19Ukr.pdf>? (дата звернення: 23.11.2020).

9. Фінтех в Україні: тенденції, огляд ринку та каталог. URL: https://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf. (дата звернення: 23.11.2020).
10. Бондаренко О. С. Тенденції функціонування фінансового ринку в економіці України // Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 15. С. 5–9.
11. Проект Закону України «Про платіжні послуги» URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Draft_Law_Ukraine_On_Payment_Services_pr_2020-02-14.pdf?v=4. (дата звернення: 15.11.2020).
12. Как меняется рынок финансовых услуг? URL: <https://www.accenture.com/ru-ru/insights/banking/business-models-beyond-north-star-gazing>. (дата звернення: 24.11.2020).
13. Kyrylenko S. Zmina paradyghmu prodazhu bankivskykh poslugh v umovakh rozvytku cyfrovyykh kanaliv dystrybuciji // Svit finansiv. 2016. Vyp. 4. S. 140–147.

References

1. Sytnyk I. P. Perspektyvy vykorystannja jevropejskogo dosvidu funkcionuvannja platizhnykh system v Ukraini // Problemy systemnogo pidkholdu v ekonomici. 2019. Vyp. 2 (2). S. 80–85.
2. Ghulej A. I. Cyfrova transformacija vitchyznjanogho bankivskogho seredovyshha v umovakh rozvytku fintekh-ekosystemy // Ukrajinsjky zhurnal prykladnoji ekonomiky. 2019. Tom 4. # 1. S. 6–15.
3. Konceptsiya reformuvannja platizhnogho zakonodavstva Ukrainy. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kontseptsiya-reformuvannya-platijnogo-zakonodavstva-ukrayini>. (data zvernennja: 12.11.2020).
4. Strateghiya rozvytku fintekhu v Ukraini do 2025 roku. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-fintekhu-v-ukrayini-do-2025-roku> (data zvernennja: 25.11.2020).
5. Shkodina I., Derid I., Zelenko O. // Cyfrova transformacija ghlobalnogho bankivnytva: problemy i perspektyvy. Finansovo-kredytna dijalnistj: problemy teoriji ta praktyky. 2019. Vyp. 3(30), R.4. S. 45–51.
6. Dovghanj Zh. M. Rozvytok bankivskykh ekosystem: ryzyky i perspektyvy // Innovacijna ekonomika. 2019. # 5–6 [80]. S. 158–164.
7. Kljoba L. Gh. Cyfrovizacija — innovacijnyj naprjam rozvytku bankiv. Efektyvna ekonomika. 2018. #12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6741> (data zvernennja: 24.11.2020).
8. Katalogh fintekh-kompanij Ukrainy. URL: <http://drive.fintechua.org/FintechCatalog19Ukr.pdf?> (data zvernennja: 23.11.2020).
9. Fintekh v Ukraini: tendenciji, oghljad rynku ta katalogh. URL: https://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf. (data zvernennja: 23.11.2020).
10. Bondarenko O. S. Tendenciji funkcionuvannja finansovogho rynku v ekonomici Ukrainy // Investyciji: praktyka ta dosvid. 2018. # 15. S. 5–9.
11. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro platizhni poslughy» URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Draft_Law_Ukraine_On_Payment_Services_pr_2020-02-14.pdf?v=4. (data zvernennja: 15.11.2020).
12. Kak menyaetsya rynek finansovykh uslug? URL: <https://www.accenture.com/ru-ru/insights/banking/business-models-beyond-north-star-gazing>. (data zvernennja: 24.11.2020).

Короленко Ріта Вікторівна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри
фінансів суб'єктів господарювання та інноваційного розвитку
Криворізький національний університет*

Короленко Рита Викторовна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
субъектов хозяйствования и инновационного развития
Криворожский национальный университет*

Korolenko Rita

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of
Finance of Business Entities and Innovation Development
Kryvyi Rih National University*

ORCID: 0000-0003-2346-3350

Ухова Ірина Михайлівна

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Криворізького національного університету*

Ухова Ирина Михайловна

*соискатель второго (магистерского) уровня высшего образования
Криворожского национального университета*

Ukhova Iryna

*The second (Master's) level of higher Education of the
Kryvyi Rih National University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6574

АНАЛІЗ СИСТЕМНО ВАЖЛИВИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

АНАЛИЗ СИСТЕМНО ВАЖНЫХ БАНКОВ УКРАИНЫ

ANALYSIS OF SYSTEMATICALLY IMPORTANT BANKS OF UKRAINE

Анотація. У статті розглянуто ключові показники діяльності системно важливих банків України, що є основними гравцями в банківському секторі України. Встановлено, що їх вклад у 2019 р. у вітчизняну банківську систему складає: 82,45% активів, 83,77% зобов'язань, 73,36% власного капіталу, 86,14% чистого прибутку банківського сектору. Акцентовано увагу на тому, що в українській банківській системі працює закон «80–20, 20–80»: 14 системних банків (18,67%) учасників системи генерує 82,45% ресурсів усієї банківської сфери. Дані установи мають вагомий вплив на загальний результат банківської системи та є системно важливі. Розглянуто проблематику функціонування вітчизняних системно важливих банків та виявлено схожі проблеми: сповільнення банківського кредитування системно важливих банків України; значна частка проблемної заборгованості на балансах; дисбаланс показника «кредити-депозити» (LDR); тенденція низьких значень рентабельності депозитів системно важливих банків України; частка статутного капіталу системно важливих банків перевищує 60% власного капіталу (збиткова діяльність банків через надмірний обсяг токсичних кредитів, залежність від коштів власників); одержавлення в цілому банківського сектору даними установами та неефективний менеджмент державних системних банків. Надано загальні рекомендації для розв'язання наведених проблем: необхідно забезпечити зміни у законодавчому полі регулювання банків даної групи на рівні держави (наприклад, впровадження НБУ щомісячної звітності з фінансової стабільності) та покращити менеджмент самих банківських установ (наприклад, оптимізувати кредитні портфелі, сформувані стратегію управління системними ризиками до настання кризових явищ, імплементація методу «спортивного інтересу» для боротьби з проблемною заборгованістю).

Ключові слова: системно важливі банки, банківська система України, активи банку, капітал банку, зобов'язання банку, фінансові результати банку.

Аннотация. В статье рассмотрены ключевые показатели деятельности системно важных банков Украины, которые являются основными игроками в банковском секторе Украины. Установлено, что вклад системно важных банков Украины в 2019 году в отечественную банковскую систему составляет: 82,45% активов, 83,77% обязательств, 73,36% собственного капитала, 86,14% чистой прибыли банковского сектора. Акцентируется внимание на том, что в банковской системе Украины работает закон «80–20, 20–80»: 14 системных банков (18,67%) участников системы генерирует 82,45% ресурсов всей системы. Данные банки оказывают значительное влияние на общий результат банковской системы и являются системно важными. Рассмотрена проблематика функционирования отечественных системно важных банков и выявлено, что в данных учреждений есть похожие проблемы, определить которые можно следующим образом: замедление банковского кредитования системно важными банками Украины; значительная доля проблемной задолженности на балансах; дисбаланс показателя «кредиты-депозиты» (LDR), тенденция низких значений рентабельности депозитов системно важных банков Украины; доля уставного капитала системно важных банков превышает 60% собственного капитала (убыточная деятельность банков из-за чрезмерного объема токсичных кредитов, зависимость от средств собственников); огосударствления банковского сектора и неэффективный менеджмент государственных системных банков. Предоставлено общие рекомендации для решения указанных проблем: необходимо обеспечить изменения в законодательном поле регулирования банков данной группы на уровне государства (например, внедрение НБУ ежемесячной отчетности по финансовой стабильности) и улучшить менеджмент самих банковских учреждений (например, оптимизировать кредитные портфели, сформировать стратегию управления системными рисками до наступления кризисных явлений, имплементация метода «спортивного интереса» для борьбы с проблемной задолженностью).

Ключевые слова: системно важные банки, банковская система Украины, активы банка, капитал банка, обязательства банка, финансовые результаты банка.

Summary. The article considers the key performance indicators of systemically important banks of Ukraine, which are the main players in the banking sector of Ukraine. It is established the contribution of SIB to the domestic BSU is 82,45% of assets, 83,77% of liabilities, 73,36% of equity, 86,14% of profit of BSU in 2019. Emphasis is placed on the fact that the BSU has a law «80–20, 20–80»: 14 SIBU (18,67%) of system participants generates 82,45% of the resources of the entire BSU. These financial institutions have a significant impact on the overall result of the BSU and they are systemically important. The problems of functioning of domestic systemically important banks are considered and it is revealed that these institutions have similar problems, which can be defined as follows: slowdown of bank lending of systemically important banks of Ukraine; a significant share of bad debts on the balance sheets; imbalance of the indicator «loans-deposits» (LDR); tendency of low values of profitability of deposits of systemically important banks of Ukraine; the share of the authorized capital of SIB exceeds 60% of the own capital (unprofitable activity of banks due to excessive amount of toxic loans, dependence on owners' funds); nationalization of the banking sector and inefficient management of state SIB. General recommendations are provided for solving these problems: it is necessary to ensure changes in the legislative field of regulation of banks of this group at the state level (for example, the NBU's introduction of monthly financial stability reporting) and improve the management of the banking institutions themselves (for example, optimize loan portfolios, form a strategy for managing systemic risks before the onset of the crisis, the implementation of the «sports interest» method to deal with problem debts).

Key words: systemically important banks, banking system of Ukraine, bank assets, bank capital, bank liabilities, bank financial results.

Постановка проблеми. На сьогодні банківська система знаходиться в кризовому стані та потребує реформ. Мабуть, самим проблематичним аспектом її функціонування наразі є системно важливі банки (далі — СВБУ). Вагома частка проблемних кредитів СВБУ, монополізований банківський ринок України СВБУ, «проїдання» ВВП унаслідок банкрутства СВБУ — загальновідомі проблеми СВБУ та банківської сфери України, наслідки яких вже на собі відчули українські громадяни. Тому, вважаємо за потрібне всебічно дослідити діяльність СВБУ та їх проблематичні моменти функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «системно важливий банк» з'явилося в українській термінології та законодавстві порівняно не так давно. Окремі аспекти теоретичного та методичного напрямку висвітлені у роботах вітчизняних науковців, таких як: Н. Шульга, С. Колодізева [1], І. Краснова [2], В. Лавренюк [3], С. В. Науменкова, В. І. Міщенко [4], Ю. І. Онищенко [5], В. Бура [6]. Попри це, потребує детального та глибинного дослідження діяльність системно важливих банків, адже фінансовий стан цих установ має визначний вплив на банківську та економічну систему України, що і обумовлює актуальність дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Виявити проблематичні аспекти функціонування системно важливих банків України шляхом аналізу та порівняння ключових показників діяльності даних банків.

Виклад основного матеріалу. Класифікація та надання статусу «системно важливого банку» в Україні НБУ почала здійснюватися щороку з 2015 р. НБУ надає визнання сутності «системно важливий банк України — це банк, неможливість функціонування якого спричиняє значний вплив на функціонування банківської системи в цілому» [7]. На даний момент, в Україні чотирнадцять СВБУ: ПриватБанк, Ощадбанк, Укрексімбанк, Укргазбанк, Альфа-банк, А-Банк, Райффайзен Банк Аваль, ПУМБ, Укрсиббанк, Таскомбанк, Універсал банк, Кредобанк, ОТП банк, Південний [8].

Аналіз концентрації активів СВБУ у БСУ та дослідження ЗУ «Про захист економічної конкуренції» [9] визначив, що вітчизняний банківський ринок останні 3 роки є державною монополією, головним монополістом якого є ПриватБанк (рис. 1).

У 2019 р. частка банків (за обсягом чистих активів), що утворюють державну монополію у вітчизняному банківському секторі (ПриватБанку, ОщадБанку, Укрексімбанку, Укргазбанку) у загальних чистих активах БСУ склала 55,21%. Посилення концентрації активів СВБУ протягом 2015–2019 рр. є об'єктивним наслідком виходу чималої кількості банків з ринку та перерозподілом їх вільних грошових коштів серед наявних функціонуючих банків.

Беручи до уваги активи всіх СВБУ, загальна частка системних банківських установ України становить 82,45%. Отже, закон Парето (20% системи має під контролем 80% ресурсів, а останні 80% системи — тільки 20% ресурсів) в українській банківській системі має місце бути. Так, 14 СВБУ

(≈18,67%) генерують чистих активів на 82,45% всієї банківської системи (група А), 12 банків (≈16%) впливають на 13,05% (група В), 49 банків (≈ 65,33%) охоплюють лише 4,50% активів (група С) [3].

Однією з гострих та перманентних проблем після кризи 2008 р., загострення політичної та економічної ситуації 2015 р. — до сьогодні є сповільнення банківського кредитування (рис. 2).

Виділяючи ПриватБанк як найбільший СВБУ в окрему категорію, видно, що протягом досліджуваного періоду динаміка кредитного портфелю банку має тенденцію до збільшення. Інші державні СВБУ показують нерівномірну динаміку зростання кредитного портфелю останні 5 років. Дані банки стабільно нарощували кредитний портфель на 1,1–1,7 п. до 2019 р. У 2019 р. порівняно з минулим періодом, зменшився портфель Ощадбанку на 3,52%, Укрексімбанку — на 26,21%, Укргазбанку — на 14,15%. Приватбанк, виявив зростання на 17,32%. 56,6% проблемних кредитів у активах банківської системи є найбільшим значенням в історії українського банківського сектору та стало рекордним у всьому світу [10]. Простежується загальна тенденція максимального за минулі роки зменшення непрацюючих кредитів БСУ як в абсолютному, так і в питомому значеннях. Так, у порівнянні з 2017 р., у 2019 р. абсолютний вимір непрацюючих кредитів банківського сектору України знизився на 64219 млн. грн та склав 530780 млн. грн. Частка по системі зменшилася з 54,54% до 48,36%. Ситуація з державними СВБУ дещо інша. Досліджувані нами державні СВБУ посилюють концентрацію непрацюючих кредитів у загальному проблемному кредитному портфелі БСУ. Тобто, загалом по системі проблемні кредити зменшуються більшими темпами, аніж по кредитним портфелям державних банків, що спричиняє збільшення концентрації даних банків з 67%

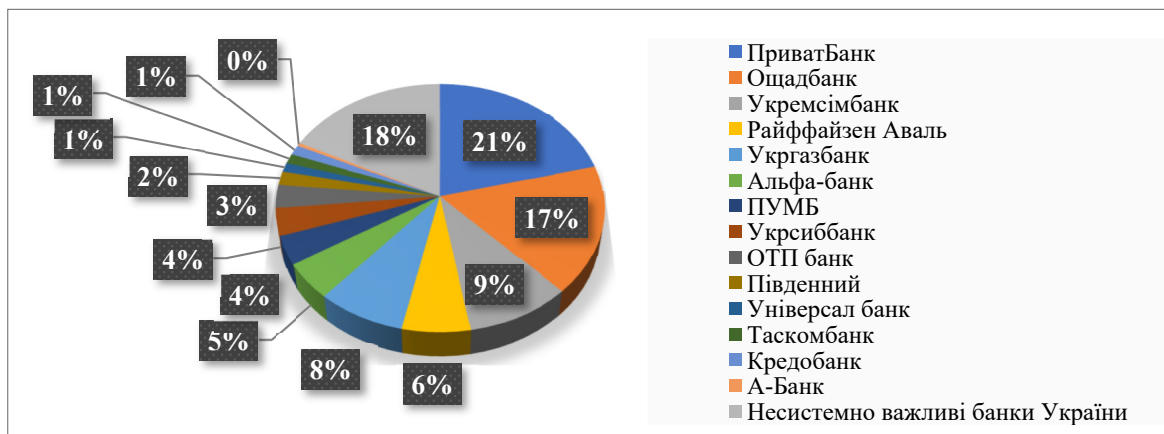

Рис. 1. Вклад системно важливих банків України у банківську систему України (активи), 2019 р.

Джерело: розраховано на основі [10]

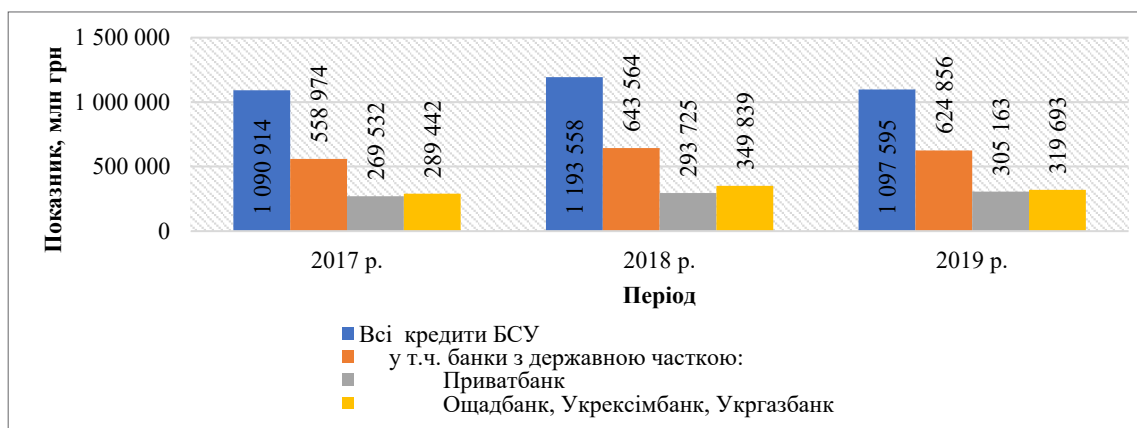

Рис. 2. Аналіз кредитного портфеля БСУ та державних СВБУ

Джерело: сформовано на основі [10]

до 75% у період 2017–19 рр. В абсолютному вираженні, у період 2018–19 рр. непрацюючий кредитний портфель БСУ, державних СВБУ зменшується, що оцінюємо позитивно. Однак, вважаємо, що над методами управління проблемних позик потрібно ще працювати, адже частка непрацюючих позик безпосередньо має вплив на фінансові результати банків, банківської системи.

Питома вага кредитного портфелю в чистих активах за досліджуваний період у всіх державних СВБУ знизилася. Найбільше — у Приватбанку 67,13% (у 2015 р.) до 19,43% (у 2019 р.). Станом на 01.01.2020, найбільший кредитний портфель у державних СВБУ має Укресімбанк з загальною часткою у 37,86%, а найменший — у Приватбанку у складі 19,43% активів. Також, у 2019 р. у порівнянні з 2018 р. прослідковується зменшення кредитування бізнесу (у середньому на 8–15%). Приватбанк спеціалізується переважно на кредитуванні населення, а інші державні СВБУ характеризуються особливістю спеціалізації кредитування юридичних осіб.

У СВБУ також наявна тенденція зростання формування резервів під знецінення кредитного портфелю протягом 2015–19 рр., що було спричинено зниженням якості кредитних портфелів державних СВБУ, зростанням частки токсичних кредитів під збільшенням впливу макро-факторів та недосконалістю докризової системи менеджменту ризиків українських комерційних банків. Це стало поштовхом до зростання кредитного ризику усіх банків. Значення кредитного ризику у даній групі банків постійно зростає.

В основному формуючою базою для здійснення активних операцій СВБУ є операції залучення коштів (близько 90%), решта — власні ресурси банку. Як із часткою активів СВБУ у вітчизняному

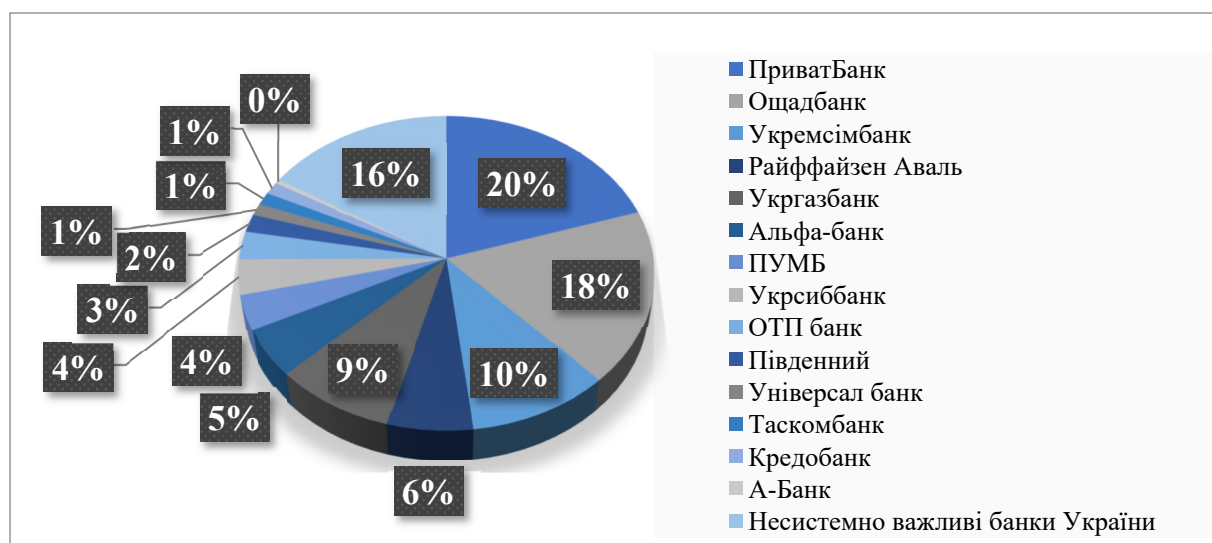

Рис. 3. Вклад системно важливих банків України у банківську систему України (зобов'язання), 2019 р.

Джерело: розраховано на основі [10]

банківському секторі, вага зобов'язань державних СВБУ займає переважну більшість у вигляді 56,59% у 2019 р. В цілому у 2019 р. частка зобов'язань СВБУ у БСУ становила 83,77% (рис. 3). У період 2017–19 рр., зобов'язання СВБУ мають стабільне зростання, що свідчить про розширення депозитної бази СВБУ та поступове повернення довіри громадян до діяльності банківських установ.

В абсолютному вираженні депозити державних СВБУ зростають, окрім депозитного портфелю Укресімбанку. В наведеній банківській установі обсяг зменшився на 2339,57 млн. грн (або 3,01%) за період 2015–19 рр. Укргазбанк виявив найбільший приріст депозитної бази на 276,41%, або в абсолютному вираженні — на 76042,29 млн. грн. З 4 аналізованих банків (ПриватБанк, ОщадБанк, Укргазбанк) мають частку депозитів у зобов'язаннях більше 85%.

У Приватбанку та Ощадбанку вага депозитного портфелю населення переважає над вагою депозитів бізнесу. У Приватбанку частка населення складає 78,29%, бізнесу — 21,71%, а в Ощадбанку — бізнесу — 43,92%, населення — 56,08%. Зовсім іншою є побудова депозитного портфелю у Укресімбанку та Укргазбанку. Дані банки формують ресурсну базу в більшості за рахунок коштів бізнесу у розмірі більше 60%.

З даних, що наведені на рис. 4, бачимо, що відношення виданих кредитів державних СВБУ до депозитів зберігається на мінімальних значеннях. Мінімум був досягнутий в 2017 р. Приватбанком, коли LDR склав 0,18, що означає, що на кожні розміщені на депозиті 100 грн, банк видавав кредитів на суму 18 грн. Решта 72 грн банк використовував як резервне джерело ліквідності.

При цьому, навіть з урахуванням зростання обсягів залучених коштів у населення і підприємств, державні СВБУ намагаються стримувати зростання

кредитування клієнтів. Загалом даний тренд є характерним для всіх державних СВБУ: установи видають кредитів менше, ніж залучають коштів вкладників. Лише Приватбанк у 2015 р. балансував на межі рівноваги залучених і розміщених коштів ($LDR = 1,00$), але дана політика була ризиковою та призвела до негативних наслідків. Варто відзначити, що всі наведені гравці знизили показник відношення кредитів і депозитів за останні роки. Якщо 5 років тому середнє значення LDR коливалося в районі 0,5–0,7, то тепер знаходиться в районі 0,2–0,4. Отже, всі банки групи можна вважати відносно надійними. Однак, якщо порівнювати з європейськими банківськими системами, то даний показник значно нижче. Для більшості європейських країн він знаходиться в інтервалі 60–90%. З даного випливає тенденція низьких значень рентабельності депозитів для даних банків (рис. 5).

Низький рівень рентабельності депозитних операцій державних СВБУ за 2015–19 рр. можна розглядати з декількох сторін. По-перше, це може бути ефектом неефективного менеджменту банку щодо розміщення ресурсної бази. По-друге, низький рівень рентабельності депозитів є наслідком виваженої кредитної політики за рахунок мінімізації ризиків (банки надають невисокодохідні кредити, але менш ризиковані). З загальної тенденції у 2019 р. вибивається Приватбанк з різким зростанням рентабельності з 5,19% до 14,09% (з 2018 до 2019 рр.), що пов'язано безпосередньо з перевищенням темпу зростання кредитної бази над депозитною у 2019 р. Депозитна база зросла на 2,86%, кредитна — на 17,33%. Помірна активізація кредитування призвела до зростання чистого прибутку, а отже, і рентабельності депозитів.

Проведений нами аналіз власної ресурсної бази СВБУ за 2015–19 рр. показав (рис. 6), що концентрація системних банків збільшилася з 26,35% до 73,36% (з 2016 р. по 2019 р.). Зокрема, частка дер-

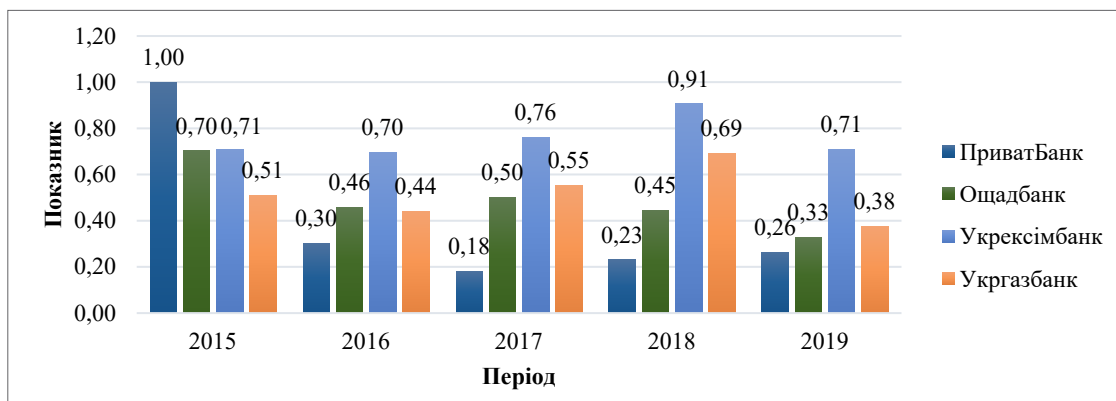

Рис. 4. Динаміка показника LDR для державних СВБУ за 2015–19 рр.

Джерело: розраховано на основі [10]

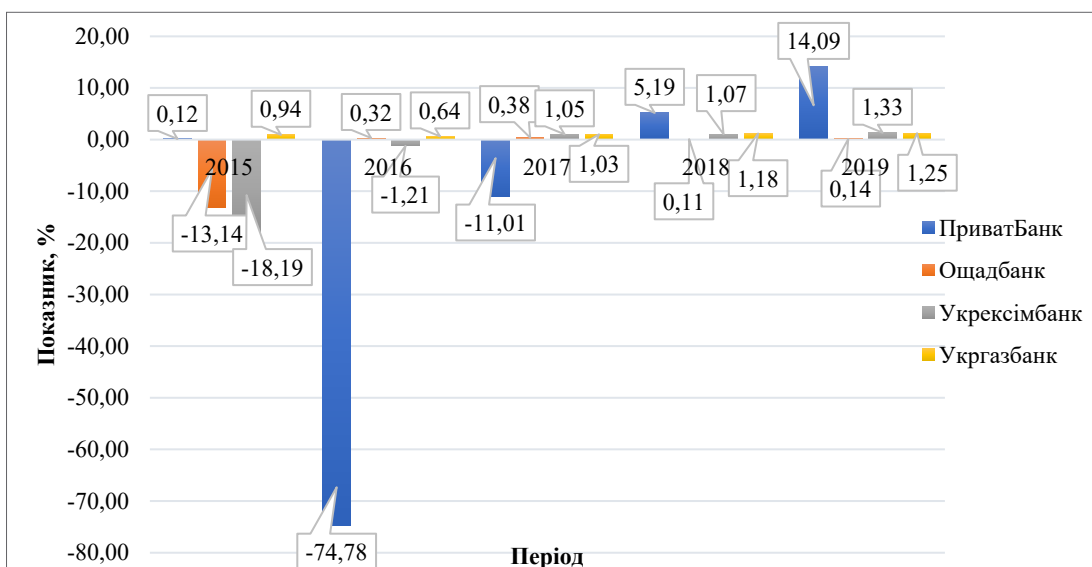

Рис. 5. Оцінка рентабельності депозитів державних СВБУ у 2015–2019 рр.

Джерело: розраховано на основі [10]

жавних системних банків зростає 26,35% до 45,74% у наведений період.

Протягом 2015–19 рр. СВБУ (Ощадбанк та Укресімбанк, Укргазбанк) мали неоднозначну динаміку нарощування власного капіталу з активізацією у 2016–17 рр., зниженням темпів у 2018 рр., та активним нарощуванням у 2019 рр. Така ситуація пов’язана з економічною та фінансовою кризою в Україні в даний період. Приватбанк за даний період мав стабільне зростання власного капіталу майже в 5 р. завдяки докапіталізації банку після його націоналізації та веденню стриманої кредитної політики. Так, в абсолютному вираженні його власна ресурсна база у 2016 р. склала 12664,42 млн. грн, а у 2019 р. — 54528,93 млн. грн.

У період 2015–2019 рр. можна побачити тенденцію перевищення розміру статутного капіталу державних СВБУ над їх власним капіталом (рис. 7).

Загалом, частка статутного капіталу повинна не перевищувати 60% власного капіталу, однак, даний критерій не виконується вітчизняними системними банками. Зауважимо, що на початок 2020 р., загальний обсяг статутних капіталів державних СВБУ склав 307581,19 млн. грн, що в 3 р. більше ніж обсяг власного капіталу наведених банків. Дана тенденція спричинена сукупністю факторів розвитку вітчизняної економіки: девальвацією гривні, зниженням активності суб’єктів господарювання, військовими діями на Сході, недостатнім рівнем менеджменту установ.

Загалом, розмір фінансових результатів СВБУ значно вище, ніж розмір результату діяльності інших несистемних банків. Так, у 2019 р. СВБУ заробили 86,14% всього результату БСУ, при чому частка Приватбанку склала 54,68% (рис. 8). Цікавим є те, що у 2016 р. БСУ зафіксувала історичний

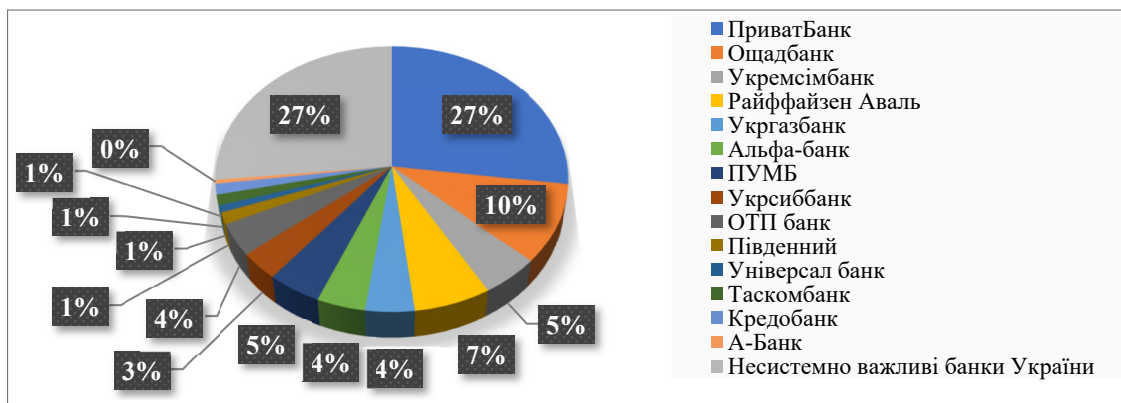

Рис. 6. Вклад системно важливих банків України у банківську систему України (власний капітал), 2019 р.

Джерело: розраховано на основі [10]

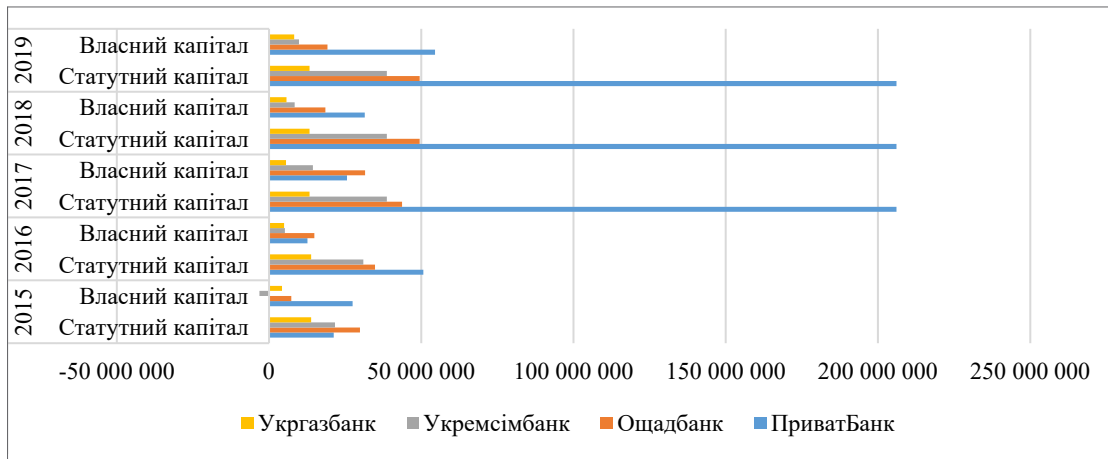

Рис. 7. Динаміка обсягу власного, статутного капіталу СВБУ у 2015–19 рр., млн. грн

Джерело: сформовано на основі [10]

рекорд від’ємного фінансового результату у вигляді –158967,52 млн. грн переважно через збільшення обсягу відрахування в резерви задля виконання плану врегулювання діяльності системного банку «ПриватБанк» у межах процесу націоналізації банку.

У 2019 р. навпаки БСУ зіткнулася з протилежною ситуацією: даний банк встановив рекорд за обсягом прибутку загальним розміром у 32609,22 млн. грн (54,68% всього фінансового результату БСУ), що призвело до встановлення рекордного максимуму прибутковості БСУ за 29 р. існування — 59633,51 млн. грн. Цьому посприяла жорстка політика НБУ, підвищення рівня капіталізації установи для створення захисного буферу на випадок фінансової нестабільності чи кризи. Ризик-менеджмент також покращився, що надало можливість менше витратити системним банкам коштів на покриття ризиків за новими виданими кредитами та ізолюватися від надання кредитів ненадійним фінансовим групам та здійснити переорієнтацію профілю на

кредити МСБ та населенню (на прикладі Приватбанку), відходячи з бізнес-моделей «депозити населення — кредити корпораціям» та поширюючи модель «універсальна». Додатковим перевагою до цього слугує підтримання СВБУ напрямку розвитку інтернет-простору, переорієнтація роботи установ шляхом скорочення територіальних відділень та переведення в режим «онлайн». Це надає конкурентних переваг, розширює коло цільової платоспроможної аудиторії та скорочує витрати системних банків. Загалом, наведені вище приклади є яскравим відображенням зв’язку стану та прибутковості банківської системи України від належного стану та прибутковості СВБУ.

В табл. 1 підсумовано конкурентні позиції найбільших банків України за 2019 р.

За 5 з 7 обраних критеріїв, найвищу сходинку в рейтингах займає ПриватБанк. Перше місце даний банк вступає Ощадбанку за критеріями: «розмір кредитного портфеля» та «кількість відділень». За

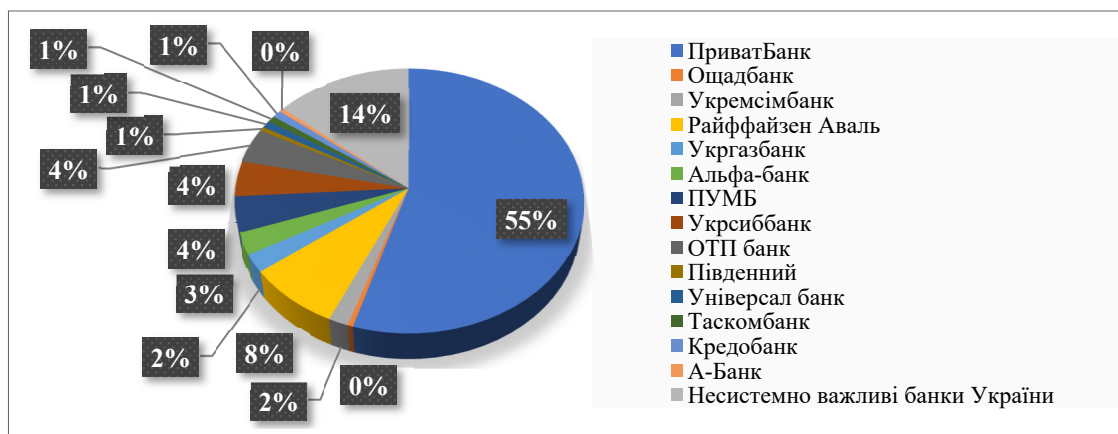

Рис. 8. Вклад системно важливих банків України у банківську систему України (чистий прибуток), 2019 р.

Джерело: розраховано на основі [10]

Таблиця 1

Рейтингове оцінювання конкурентних позицій СВБУ у 2019 р. за основними показниками діяльності

Назва установи	Розмір активів	Розмір зобов'язань	Розмір власного капіталу	Розмір кредитного портфеля	Розмір депозитного портфеля	Чистий прибуток	Кількість відділень
ПриватБанк	1	1	1	2	1	1	2
Ощадбанк	2	2	2	1	2	19	1
Укремсімбанк	3	3	4	3	4	10	19
Укргазбанк	4	4	6	6	3	9	6
Райффайзен Аваль	5	5	3	4	5	2	3
Альфа-банк	6	6	8	5	6	8	5
ПУМБ	7	8	5	7	8	3	8
Укрсиббанк	9	7	10	10	7	4	4
ОТП банк	10	9	9	8	9	5	16
Південний	14	12	16	12	12	18	13
Універсал банк	16	17	20	13	15	14	38
Таскомбанк	17	15	18	13	13	15	11
Кредобанк	18	16	17	14	16	13	14
А-Банк	23	22	24	20	22	22	7

Джерело: сформовано на основі [10]

першим критерієм, оскільки веде більш стриману кредитну активність, а за другою — через оптимізацію роботи банку шляхом скорочення неефективних відділень. Майже за всіма критеріями топ-5 очолюють державні СВБУ, окрім критерію «чистий прибуток». В Україні наявне одержавлення банківського сектору державними системно важливими банками, що веде до активізації больових точок, таких як менш ефективний менеджмент державних установ, ніж у приватних банків. Це призводить до того, що незважаючи на великий обсяг активів та зобов'язань, ті банки, що займають нижчі позиції у рейтингу по даним критеріями загалом генерують більше прибутку. Як приклад, ПУМБ займає 7 місце за «розміром кредитного портфелю» та «активів», але займає 3-тє сходинку в рейтингу по «чистому прибутку».

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Підбиваючи підсумки дослідження, можна констатувати, що СВБУ очолюють верхівку рейтингів за основними показниками діяльності комерційних банків України, що дає змогу з впевненістю казати про те, що наведені 14 СВБУ, що визначено за методикою 2019 р., є важливими учасниками банківського сектору України, а динаміка їх показників значно вище,

ніж в середньому 80% інших банків. Вклад СВБУ у вітчизняний банківський сектор є приголомшуючий (складає за основними показниками в розмірі 73–86%). Центральними проблемами функціонування СВБУ є сповільнення кредитування, проблемні активи на балансах, співвідношення «кредитів-депозитів» не відповідає нормативним значенням, низькі значення рентабельності депозитних ресурсів, неприбуткова діяльність, управління державних СВБУ є неефективним. Для розв'язання наведених проблем необхідно забезпечити зміни в: «блоці регулювання» (введення відповідальності за дестабілізацію банківського сектору СВБУ; формування щомісячної звітності якості активів та карти ризику СВБУ; введення кураторів НБУ до СВБУ та ін.), «блоці удосконалення діяльності» (введення ряду технологічних послуг; створення групи, що розробляла би удосконалення банку на основі технології блокчейн; побудова маркетингових стратегій, опираючись на системну важливість банку; побудова «системи лояльності» в кредитній діяльності), «блоці регулювання та удосконалення» (створення вимог до кредитного портфелю СВБУ; формування стратегії управління системними ризиками СВБУ до настання кризової ситуації).

Література

1. Шульга Н., Колодізева С. Ідентифікація системно важливих банків // Вісник КНТЕУ. 2016. № 5(109). С. 82–97.
2. Краснова І., Лавренюк В. Сутність та критерії ідентифікації системно важливих банків // Вісник Національного банку України. 2015. № 5. С. 18–24.
3. Лавренюк В. В. Системно важливі банки та їх вплив на стабільність банківської системи: дис.. канд.. екон. наук: 08.00.08 / КНЕУ ім. Вадима Гетьмана. Київ, 2016. 280 с.
4. Науменкова С. В., Міщенко В. І. Поняття системного ризику та підходи до визначення системно значущих банків // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. № 1. С. 186–196.
5. Онищенко Ю. І., Рімко О. А. Вплив системно-важливих банків на банківську систему України // Modern Economics. 2017. № 7. С. 123–130.
6. Бура В. Системно важливі банки в розвитку економіки України. Вісник КНТЕУ. 2017. № 4. С. 114–124.
7. Глосарій банківської термінології // Офіційний сайт Національного банку України: веб-сайт. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123655&cat_id=123321 (дата звернення: 20.10.2020).
8. Національний банк визначив 14 банків системно важливими // Офіційний сайт Національного банку України: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-viznachiv-14-bankiv-sistemno-vajlivimi> (дата звернення: 22.10.2020).
9. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 року N 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14> (дата звернення: 02.11.2020).
10. Наглядова статистика НБУ — Згруповані балансові залишки // Офіційний сайт Національного банку України: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1> (дата звернення: 10.11.2020).
11. Стороженко О. О., Шейко О. П. Проблемна заборгованість у банківській системі: чинники впливу та інструментарій урегулювання // Причорноморські економічні студії: Бухгалтерський облік, аналіз і аудит. 2019. № 41. С. 183–187.

References

1. Shulga N. & Kolodizeva S. (2016). Identification of systemically important banks // Visnyk KNTEU, № 5 (109). PP. 82–97 [in Ukrainian].
2. Krasnova I. & Lavrenyuk, V. (2015). The essence and criteria for identifying systemically important banks // Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy, № 5. PP. 18–24 [in Ukrainian].
3. Lavreniuk V. V. (2016). Systemically important banks and their impact on the stability of the banking system (Ph. D. Thesis). Money, finance and credit. Kyiv: KNEU named after Vadim Hetman. 2016. 280 s.
4. Naumenkova S. V. & Mishchenko V. I. (2014). The concept of systemic risk and approaches to the definition of systemically important banks // Socialjno-ekonomichni problemy suchasnogho periodu Ukrainy, № 1. PP. 186–196 [in Ukrainian].
5. Onischenko Yu. I. & Rimko O. A. (2017). Influence of systemically important banks on the banking system of Ukraine // Modern Economics, № 7. PP. 123–130. Retrieved from <https://modecon.mnau.edu.ua/innovative-ways-of-the-development-of-the-oil-fat-industry/> [in Ukrainian].
6. Bura B. (2017). Systemically Important Banks in the Development of the Ukrainian Economy // Visnyk KNTEU, № 4. PP. 114–124 [in Ukrainian].
7. Official site of the National Bank of Ukraine (2020). Glossary of banking terminology. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123655&cat_id=123321.
8. Official site of the National Bank of Ukraine (2020). The National Bank has identified 14 systemically important banks. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-viznachiv-14-bankiv-sistemno-vajlivimi>.
9. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). On protection of economic competition (Order № 2210-III, January 11). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
10. Official site of the National Bank of Ukraine (2020). Supervisory statistics of the NBU — Grouped balance sheets. URL: <https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1>.
11. Storozhenko O. O. & Shejko O. P. (2019). Problem debt in the banking system: factors of influence and settlement tools // Prychornomorsjki ekonomichni studiji: Bukhghaltersjkyj oblik, analiz i audit, № 41. PP. 183–187 [in Ukrainian].

Пікалюк Олена Андріївна

студентка

Київського національного університету технологій та дизайну

Пикалюк Елена Андреевна

студентка

Киевского национального университета технологий и дизайна

Pikaliuk Olena

Student of the

Kyiv National University of Technologies and Design

Коваленко Дмитро Іванович

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки

Київський національний університет технологій та дизайну

Коваленко Дмитрий Иванович

кандидат экономических наук,

доцент кафедры финансов и финансово-экономической безопасности

Киевского национального университета технологий и дизайна

Kovalenko Dmitry

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the

Department of Finance and Financial and Economic Security

Kyiv National University of Technologies and Design

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-11-6560

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА НА ФИНАНСОВУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ УКРАИНЫ

IMPACT OF GOVERNMENT DEBT ON FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE

Анотація. В статті розглядається вплив державного боргу на фінансову безпеку України. Обґрунтовано погляди науковців щодо сутності державного боргу та фінансової безпеки держави. Проведено аналіз динаміки та структури державного боргу України за 2014–2019 роки.

Доведено, що один з основних критеріїв розвитку економіки є розмір державного боргу та його динаміка.

Встановлено, дефіцит державного бюджету, залучення і використання позик для його покриття призвели до формування і значного зростання державного боргу в Україні. Динаміка та обсяги державного боргу свідчать про загострення боргової безпеки держави, яка є складовою фінансової безпеки. Тому питання впливу державного боргу на фінансову безпеку України набуває усе більшої актуальності.

Постійне зростання та великі розміри боргу, зумовлюють необхідність його вивчення, що позитивно вплине на економічні процеси, які забезпечать стабільність фінансової системи та підвищать рівень її безпеки.

Ключові слова: фінансова безпека, державний борг, внутрішній борг, гарантований борг, зовнішній борг.

Аннотация. В статье рассматривается влияние государственного долга на финансовую безопасность Украины.

Обоснованно взгляды ученых о сущности государственного долга и финансовой безопасности государства. Проведен анализ динамики и структуры государственного долга Украины за 2014–2019 годы. Доказано, что один из основных критериев развития экономики является размер госдолга и его динамика.

Установлено, что дефицит государственного бюджета, привлечения и использования займов для его покрытия привели к формированию и значительному росту государственного долга в Украине. Объемы государственного долга свидетельствуют об обострении долговой безопасности государства, которая является составляющей финансовой безопасности. Поэтому вопрос влияния государственного долга на финансовую безопасность Украины приобретает все большую актуальность.

Постоянный рост и большие размеры долга, обуславливают необходимость его изучения, что положительно повлияет на экономические процессы, которые обеспечат стабильность финансовой системы и повысят уровень ее безопасности.

Ключевые слова: финансовая безопасность, государственный долг, внутренний долг, внешний долг, объем.

Summary. One of the main criteria for economic development is the size of the public debt and its dynamics.

The article considers the impact of public debt on the financial security of Ukraine. The views of scientists on the essence of public debt and financial security of the state are substantiated. An analysis of the dynamics and structure of public debt of Ukraine for 2014–2019.

It is proved that one of the main criteria for economic development is the size of public debt and its dynamics.

State budget deficit, attracting and using loans to cover it have led to the formation and significant growth of public debt in Ukraine. The volume of public debt indicates an increase in the debt security of the state, which is a component of financial security. Therefore, the issue of the impact of public debt on the financial security of Ukraine is becoming increasingly relevant.

The constant growth and large amounts of debt make it necessary to study it, which will have a positive impact on economic processes that will ensure the stability of the financial system and enhance its security.

Key words: financial security, public debt, internally held public debt, external debt, volume.

Постановка проблеми. Вивчення фінансової безпеки є вкрай актуальним питанням, особливо за сучасної економічної ситуації в Україні. На сьогоднішній день в нашій державі не створені достатні умови для забезпечення її функціонування на достатньому рівні. Однією з причин слабкої фінансової безпеки України є великий обсяг державного боргу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо фінансової безпеки та державного боргу висвітлені в роботах Даценко В. В [2], Ладюк О. Д. [4], Радіонова Ю. Д. [6], Семенов, А.Ю. [7], Федосова В. М. [8].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначення сутності державного боргу та фінансової безпеки держави. Вплив державного боргу на фінансову безпеку України. Аналіз динаміки та структури державного боргу України за 2014–2019 роки.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах розвитку суспільства особливу роль відіграє система безпеки держави, а саме — фінансової, як базової економічної безпеки країни в цілому. Це зумовлено посиленням фінансової глобалізації, послабленням державного контролю за розвитком грошово-кредитних відносин, лібералізацією зовнішньоекономічних зв'язків, особливо підвищенням значення валютних відносин та зростанням

міжнародної мобільності капіталу і посиленням впливу валютної сфери на процеси, що відбуваються в сучасному секторі економіки.

Забезпечення фінансової безпеки держави особливо актуально для країн, в яких система державних фінансів не є досить стійкою [2].

Фінансова безпека є складною економічною категорією, яка характеризується розмаїттям трактувань щодо її економічного змісту [4].

Так, І. Ф. Шлемко під фінансовою безпекою розуміє такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективно функціонування національної економічної системи та її зростання.

Схожої точки зору дотримується і С. Кульпінський, який визначає фінансову безпеку як цілеспрямований комплекс заходів фіскальної та монетарної політики для досягнення стабільності фінансової системи та створення сприятливого інвестиційного клімату.

Досить комплексним виглядає підхід до поняття «фінансова безпека держави» О. І. Барановського, який розглядає фінансову безпеку як:

– важливу складову частину економічної безпеки держави, що базується на незалежності,

ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів;

- ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин;
- рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, верств населення, підприємства, організації, установи, регіону, галузі, сектора економіки, ринку, держави, суспільства, міждержавних утворень, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання наявних зобов'язань;
- стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної, митно-тарифної та фондової систем, а також системи ціноутворення, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню фінансову експансію, забезпечити фінансову стійкість (стабільність), ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання;
- стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання;
- якість фінансових інструментів і послуг, що запобігають негативному впливу можливих прорахунків і прямих зловживань на фінансовий стан наявних і потенційних клієнтів, а також гарантує (у разі потреби) повернення вкладених коштів [7].

Фінансова безпека є структурною складовою національної безпеки та однією з найважливіших складових економічної безпеки. Вона підпорядковує ряд складників: фінансову безпеку домогосподарств (особистості) та фінансову безпеку підприємств (установ, організацій) — на мікрорівні та бюджетну, боргову, грошово-кредитну, валютну, інвестиційну, банківську безпеку та безпеку небанківського фінансового сектору — на макrorівні. Кожна із структурних складових фінансової безпеки характеризується певними особливостями та проблемами забезпечення. Всі складові фінансової безпеки держави є взаємопов'язаними і мають значний вплив одна на одну та загальний рівень фінансової безпеки держави зокрема.

Однією із важливих складових фінансової безпеки України є боргова безпека.

Боргова безпека характеризується відповідним рівнем внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефек-

тивності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень й оптимального співвідношення між ними, достатнім для задоволення визначених соціально-економічних потреб, що не провокує виникненню надмірного боргового навантаження, не загрожує втраті суверенітету держави та стабільності її фінансовій системі загалом [4].

Державний борг є важливим показником фінансової безпеки держави в умовах формування та функціонування ринкової економіки.

Значна роль державного боргу в економіці держави обумовлюється його багатостороннім впливом на всі сфери життя, необхідністю розрахунку його граничного рівня для країни з урахуванням забезпечення стійкого економічного зростання, узгодження фіскальної та монетарної політики тощо [8].

В економічній літературі немає одностайності щодо визначення державного боргу як економічної категорії (табл. 1).

Таким чином, категорію «державний борг» доцільно трактувати у широкому та вузькому розуміннях.

У вузькому розумінні, державний борг — це сукупність відносин, за якими виникають боргові зобов'язання держави як позичальника, боржника або гаранта погашення позик іншими позичальниками.

У широкому розумінні, державний борг — це система фінансових зобов'язань держави, що виникають у результаті здійснення запозичень із наданих державою гарантій чи із зобов'язань третіх осіб — суб'єктів господарської діяльності; боргових зобов'язань, прийнятих на себе відповідно до чинного законодавства; сум бюджетних асигнувань, перерахованих із порушенням строків чи в неповному розмірі; суми компенсації за несвоєчасну чи неповну виплату суми платежу юридичним та фізичним особам тощо. У вузькому розумінні державний борг — окрема фінансово-правова категорія, тоді як у широкому розумінні державний борг — це загальнотеоретична, фундаментальна, державотворча дефініція [1].

При оцінюванні стану фінансової безпеки використовують індикатори за основними її складовими. Розглянемо один із індикаторів боргової безпеки — це відношення загального обсягу державного боргу до річного обсягу ВВП який має не перевищувати 60% аби протистояти економічним викликам. Перевищення цього рівня підриває боргову безпеку та, як наслідок, фінансову безпеку держави.

Упродовж останніх років спостерігається тенденція максимізації обсягу державного боргу України й перевищення граничної межі у 60% ВВП (табл. 2).

Як видно з таблиці, значне зростання обсягу державного боргу України відбувається з 2014

Таблиця 1

Погляди науковців щодо сутності державного боргу

Автор	Визначення поняття
1	2
Вавілов В.Я.	Державний борг — результат взаємозв'язків виконавчих органів державної влади з фізичними і юридичними особами—виконавчими органами інших держав і міжнародними фінансовими організаціями в частині формування фонду запозичених ресурсів для задоволення державних потреб
Василик Д.О.	Державний борг — складне явище, зумовлене низкою факторів, яке в умовах кожної держави може мати свою специфіку
Вахненко Т.П.	Державний борг — заборгованість держави в процесі формування і використання додаткових грошових ресурсів держави за рахунок тимчасово вільних грошових коштів юридичних і фізичних осіб, іноземних держав
Верхолаз В.В.	Державний борг — особливі кредитно-фінансові відносини, у яких держава виступає позичальником, а сума запозичених ресурсів становить величину державного боргу
Дубницька Н.І.	Державний борг — сукупні зобов'язання центрального уряду, місцевих органів влади, державних підприємств та організацій
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С.	Державний борг — загальна сума заборгованості держави внаслідок непогашення позик та невідплати за ними процентів
Кучерявенко М.П.	Державний борг — заборгованість держави в процесі формування і використання додаткових грошових ресурсів держави за рахунок тимчасово вільних грошових коштів юридичних і фізичних осіб, іноземних держав
Мальтус Т.Р.	Великий державний борг — це ракова пухлина, яка роздирає життя народу і його добробут
Опарін В.М.	Державний борг — сума заборгованості держави своїм кредиторам
Орлюк О.П.	Державний борг — це загальний розмір накопиченої заборгованості уряду власних цінних паперів, який дорівнює сумі минулих бюджетних дефіцитів за вирахуванням бюджетних надлишків
Романенко О.Р.	Державний борг — це сума заборгованості за всіма борговими зобов'язаннями держави, відсотки за нею і невиконані фінансові зобов'язання держави перед суб'єктами економіки
Руденко Ю.М.	Державний борг — це сума заборгованості з випущених і непогашених державних позик центрального чи місцевого уряду й автономних урядових установ
Самуельсон П.А.	Державний борг — це загальна сума боргових зобов'язань уряду у формі облігацій і короткострокових позик
Сей Ж.-Б.	Порівнював державний борг із новою зброєю, страшнішою за порох, зброєю, якою держава повинна користуватися лише в крайньому разі
Хайхадаєва О.Д.	Державний борг — результат кредитних відносин, що виникають у зв'язку із трансформацією капіталу з національного приватного сектору або з-за кордону в державний бюджет на підставі принципів запозичення

Таблиця 2

Динаміка сукупного державного боргу і ВВП України з 2009 по 2019 рр., млн. грн.

Державний борг (усього)		Валовий внутрішній продукт (ВВП)		Держборг / ВВП
на 31.12.2009	316 885	За 2009	913 345	34.7%
на 31.12.2010	432 235	За 2010	1 082 569	39.9%
на 31.12.2011	473 122	За 2011	1 316 600	35.9%
на 31.12.2012	515 511	За 2012	1 408 889	36.6%
на 31.12.2013	584 114	За 2013	1 454 931	40.1%
на 31.12.2014	1 100 564	За 2014	1 566 728	70.2%
на 31.12.2015	1 572 180	За 2015	1 979 458	79.4%
на 31.12.2016	1 929 759	За 2016	2 383 182	81.0%
на 31.12.2017	2 141 674	За 2017	2 982 920	71.8%
на 31.12.2018	2 168 627	За 2018	3 558 706	60.9%
на 31.12.2019	2 045 442	За 2019		

Джерело: складено автором на основі [3]

року. Рівень державного боргу у 2014 рр. зріс на 516,4 млн. грн. у порівнянні з 2013 рр.

Таке швидке зростання державного боргу могло бути викликано дестабілізацією політичної ситуації в Україні, необхідністю збільшення валютних резервів для забезпечення стабільності національної грошової одиниці і т. д.

У 2019 році спостерігається зниження обсягу державного боргу України на 123,2 млн. грн, що є позитивним для розвитку країни.

Співвідношення державного боргу до річного обсягу ВВП починаючи з 2014 – по 2017 рр. перевищує граничний розмір у 60%. У цей період Україна активно вдається до фінансової допомоги Міжнародного валютного фонду, а внутрішні ресурси використовуються не на забезпечення розвитку, а на обслуговування боргу. Свого піку показник досягає у 2016 році — 81,0%.

В цілому можна зробити висновок, що в Україні, проблема погашення боргів і забезпечення фінансової стійкості та безпеки є вкрай актуальним питанням.

Більшість дослідників, вважають, що важливим показником фінансової безпеки є рівень внутрішніх і зовнішніх боргів.

Оскільки зростання боргів і сплата відсотків по них можуть призвести не до вирішення боргової проблеми, а навпаки до її зростання, що загрожуватиме фінансовій безпеці країни.

Розміщення зовнішніх запозичень має супроводжуватись політикою обмежень доступу нерезидентів на ринок цінних паперів, оскільки нерезиденти можуть негативно вплинути на фінансову стійкість країни. Передусім через вивіз капіталу за межі країни та здійснення спекулятивних дій на первинному та вторинному фондових ринках. Внутрішні запозичення є найбільш вдалим видом запозичень. Оскільки це дає можливість населенню брати активну участь у забезпеченні фінансової стійкості країни і отримані кошти (за відсотками) інвестувати в розбудову інфраструктурних об'єктів, наприклад, будівництво житла, тим самим стимулювати економіку і забезпечувати зростання добробуту наших громадян [6].

Інформацію щодо обсягу внутрішнього і зовнішнього державного та гарантованого державою боргу надає Міністерство фінансів України [5].

Динаміку обсягу внутрішнього і зовнішнього боргу України за 2014–2019 рр. подано на рис. 1.

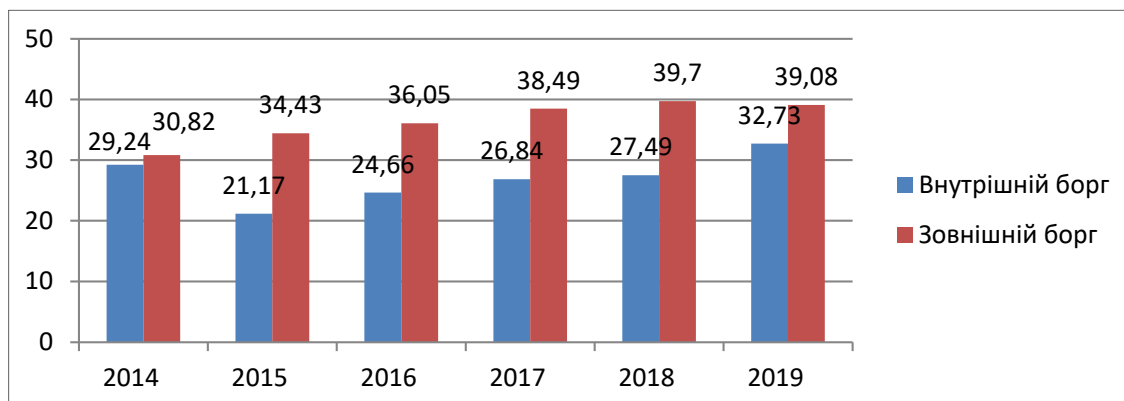

Рис. 1. Динаміка обсягу внутрішнього і зовнішнього боргу України, 2014–2019 рр., млрд. дол. США

Джерело: складено автором на основі [5]

Таблиця 3

Державний та гарантований державою борг України за останні 5 років, млрд. грн.

	31.12.2014	31.12.2015	31.12.2016	31.12.2017	31.12.2018	31.10.2019
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	1 100,83	1 572,18	1 929,81	2 141,82	2 168,45	2 045,44
Державний борг	947,03	1 334,27	1 650,83	1 833,71	1 860,29	1 794,99
Внутрішній борг	461,00	508,00	670,65	753,40	761,09	818,18
Зовнішній борг	486,03	826,27	980,19	1 080,31	1 099,20	976,81
Гарантований державою борг	153,80	237,91	278,98	308,11	308,16	250,45
Внутрішній борг	27,86	21,46	19,08	13,41	10,35	11,20
Зовнішній борг	125,94	216,45	259,89	294,70	297,81	239,26

Джерело: складено автором на основі [5]

Як свідчать дані рис. 1, у 2015 році спостерігається зниження внутрішнього державного боргу на 8,07 млрд. дол. США, а в період з 2015 — по 2019 рр. бачимо поступове підвищення обсягу внутрішнього боргу України.

Динаміка обсягу зовнішнього боргу протягом 2014–2018 рр. стабільно підвищувалась, лише в 2019 році відбулося зниження рівня зовнішнього боргу на 0,62 млрд. дол. США.

Загалом можна зробити висновок, що обсяг зовнішнього державного боргу України перевищує обсяг внутрішнього.

Державний та гарантований державою борг України за останні 5 років, представлений у таблиці 3.

Як видно з таблиці, загалом державний борг України має тенденцію до зростання, що вплинуло на зниження рівня фінансової безпеки країни.

Найкраще зміну обсягу державного боргу видно з діаграми (рис. 2).

Як свідчать дані рис. 2, найбільше зростання державного боргу припадає на 2014–2019 рр., коли характерним було загострення економічної та політичної нестабільності, значне боргове навантаження та валютні запозичення. Зовнішній державний борг з 2014 року постійно збільшувався, а у 2019 зменшився на 122,39 млрд. грн.

Починаючи з 2014 року бачимо скорочення внутрішнього гарантованого боргу, що свідчить про

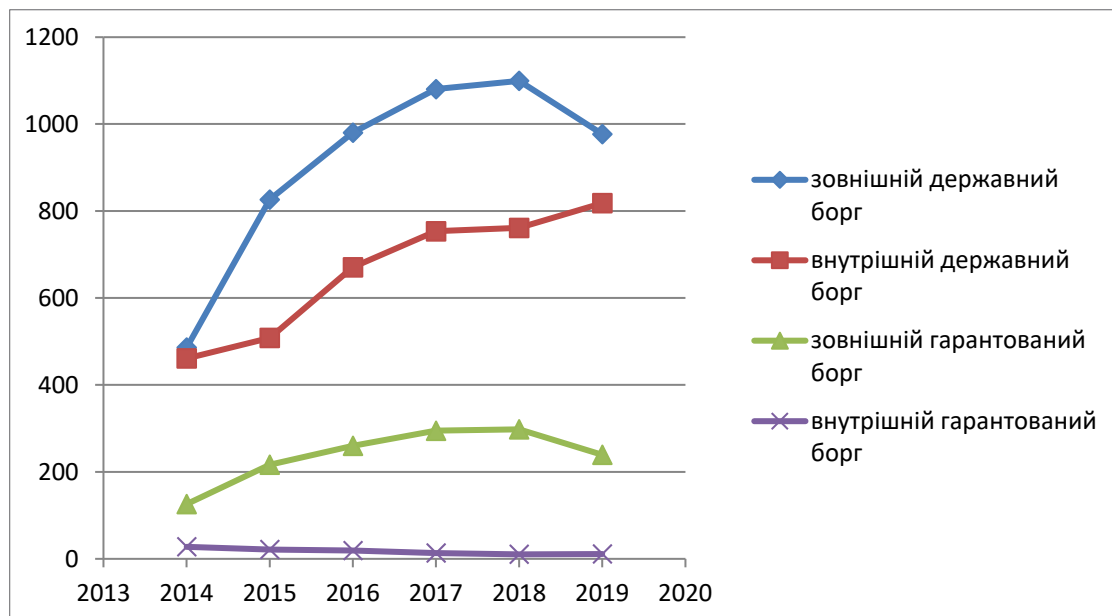

Рис. 2. Зміна обсягу державного боргу за 2014–2019 рр., млрд. грн.

Джерело: складено автором на основі [5]

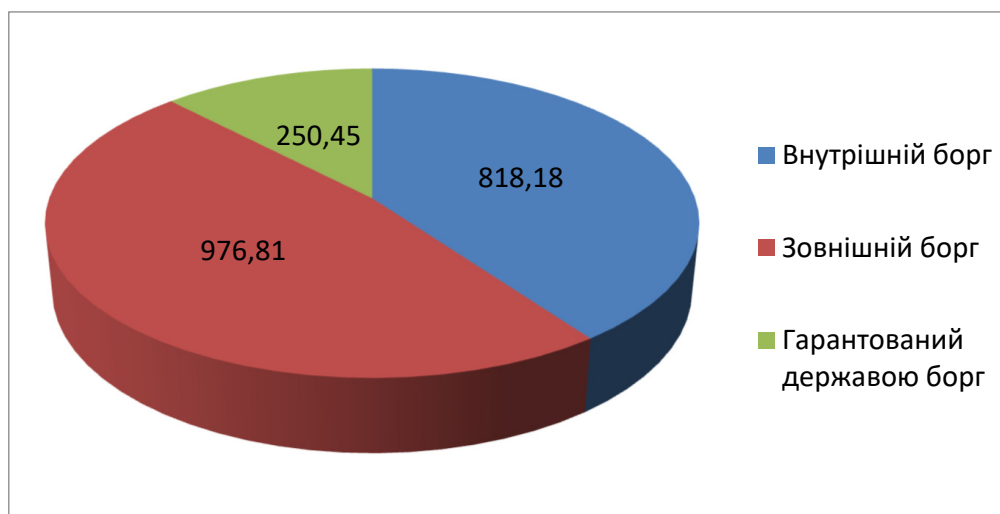

Рис. 3. Структура сукупного державного боргу станом на 31.10.2019 рр.

Джерело: складено автором на основі [5]

Таблиця 4

Структура зовнішнього державного боргу за кредиторами, млрд. грн

	31.10.2019	Структура, %
Зовнішній борг	976,81	100
<i>1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій</i>	304,94	31,22
Європейське Співтовариство	91,89	9,41
Європейський банк реконструкції та розвитку	12,95	1,33
Європейський Інвестиційний Банк	18,86	1,93
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	120,26	12,31
Міжнародний Валютний Фонд	60,52	6,20
Фонд чистих технологій (МБРР)	0,47	0,05
<i>2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав</i>	40,31	4,13
Канада	3,82	0,39
Німеччина	6,52	0,67
Польща	0,16	0,02
Росія	15,14	1,55
США	0,12	0,01
Франція	0,38	0,04
Японія	14,17	1,45
<i>3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ</i>	32,66	3,34
Cargill	6,94	0,71
Chase Manhattan Bank Luxembourg S. A.	0,00	0
Credit Agricole Corporate and Investment Bank	2,16	0,22
Deutsche Bank AG London	23,55	2,41
<i>4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку</i>	556,56	56,98
ОЗДП 2005 року	0,00	0,00
ОЗДП 2006 року	0,00	0,00
ОЗДП 2007 року	0,00	0,00
ОЗДП 2010 року	0,00	0,00
ОЗДП 2011 року	0,00	0
ОЗДП 2012 року	0,00	0
ОЗДП 2013 року	74,99	7,68
ОЗДП 2014 року	0,00	0
ОЗДП 2015 року	295,09	30,21
ОЗДП 2016 року	25,00	2,56
ОЗДП 2017 року	74,99	7,68
ОЗДП 2018 року	58,74	6,01
ОЗДП 2019 року	27,76	2,84
<i>5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій</i>	42,34	4,33
Міжнародний Валютний Фонд	42,34	4,33

Джерело: складено автором на основі [5]

зниження здатності держави відповідати за своїми борговими зобов'язаннями у разі дефолту.

Структура сукупного державного боргу станом на 31.10.2019 рр. представлена на рис. 3.

Структура сукупного державного боргу свідчить про те, що більше половини всієї заборгованості

в Україні складає зовнішній борг — 976,81 млрд. грн, частка внутрішнього боргу також є дуже суттєвою і дорівнює 818,18 млрд. грн, найменше становить гарантований державою борг — 250,45 млрд. грн.

З структури зовнішнього державного боргу за головними кредиторами можна виділити 4 головні

групи кредиторів: міжнародні фінансові організації, уряди різних країн світу, іноземні комерційні банки, інші іноземні фінансові установи, кредитори, які тримають українські єврооблігації та кредитори, що не віднесені до попередніх категорій. Передостання група містить достатньо широкий перелік можливих кредиторів, і саме в руках цієї диверсифікованої групи інвесторів зосереджена більша частина зовнішнього державного боргу України, а саме — 56,98%. (табл. 4).

З таблиці можна побачити, що на 2-му місці частка міжнародних фінансових організацій, яка складає 31,22%.

Серед міжнародних фінансових організацій, що співпрацюють з Україною, найбільшим кредитором є Міжнародний банк реконструкції та розвитку, однак також значною є частка кредитів МВФ.

Серед заборгованості за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав переважають країни — Росія та Японія.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проаналізувавши динаміку державного боргу України можна сказати, що він має тенденцію до зростання, яке тягне за собою зниження рівня боргової безпеки держави, та як наслідок, фінансової безпеки.

Виважена політика внутрішніх та зовнішніх запозичень держави є однією з ключових завдань забезпечення фінансової безпеки України. Тому уряд має здійснювати заходи з удосконалення системи управління боргом та проводити моніторинг інших чинників, що впливають на фінансову безпеку України.

Література

1. Говорущко Т. А. Бюджетна система. Навч. посіб. / Н. І. Климаш, К. В. Багацька, Н. І. Дем'яненко та ін. за заг. ред. Т. А. Говорущко. Львів «Магнолія 2006», 2014. 296 с.
2. Даценко В. В. Гарантування фінансової безпеки держави в умовах глобалізації / В. В. Даценко, Н. І. Шевченко. // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2012. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua>
3. Державний борг України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>
4. Ладюк О. Д. Фінансова безпека: характеристика складників / О. Д. Ладюк // Ефективна економіка. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5280>
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>
6. Радіонов Ю. Д. Фінансова безпека України: проблеми та шляхи забезпечення економічна наука / Ю. Д. Радіонов // Економіка та держава. 2015. № 11. С. 55–59. URL: <http://www.economy.in.ua>
7. Семенов, А. Ю. Сутність та значення фінансової безпеки держави [Текст] / А. Ю. Семенов, А. В. Хомутенко, В. Ю. Барвінок // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2018. Вип. 29, Ч. 2. С. 117–120.
8. Федосов В. М. Вплив державного боргу на фінансову безпеку України / В. М. Федосов, Ю. П. Вигівська // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2012. № 1. С. 408–412.

References

1. Govorushko T. A. Byudzhetna sistema. Navch. posib. / N. I. Klimash, K. V. Bagacka, N. I. Dem'yanenko ta in. za zag. red. T. A. Govorushko. Lviv «Magnoliya 2006», 2014. 296 s.
2. Dacenko V. V. Garantuvannya finansovoyi bezpeki derzhavi v umovah globalizaciyi / V. V. Dacenko, N. I. Shevchenko. // Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvitok. 2012. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua>
3. Derzhavnij borg Ukrayini. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>
4. Ladyuk O. D. Finansova bezpeka: harakteristika skladnikov / O. D. Ladyuk // Efektivna ekonomika. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5280>
5. Oficijnij sajт Ministerstva finansiv Ukrayini. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>
6. Radionov Yu. D. Finansova bezpeka Ukrayini: problemi ta shlyahi zabezpechennya ekonomichna nauka / Yu. D. Radionov // Ekonomika ta derzhava. 2015. № 11. S. 55–59. URL: <http://www.economy.in.ua>
7. Semenog, A. Yu. Sutnist ta znachennya finansovoyi bezpeki derzhavi [Tekst] / A. Yu. Semenog, A. V. Homutenko, V. Yu. Barvinok // Naukovij visnik Hersonskogo derzhavnogo universitetu. Seriya «Ekonomichni nauki». 2018. Vip. 29, Ch.2. S. 117–120.
8. Fedosov V. M. Vpliv derzhavnogo borгу na finansovu bezpeku Ukrayini / V. M. Fedosov, Yu. P. Vygivska // Zbirnik naukovih prac Nacionalnogo universitetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhbi Ukrayini. 2012. № 1. S. 408–412.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 11 (43)

3 том

Головний редактор — Камінська Т. Г.

Київ 2020

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38(044) 222 58 89

Контактний телефон: +38(067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 30.11.2020. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 12,56. Тираж 100. Заказ № 217.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.